

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๙๐ ตอนที่ ๑๘๙๑ – ๑๙๐๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๘๙๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๒

ถ. ที่กล่าวว่า สภาธรรมทั้งหลายที่ออกไปภายนอกจากอารมณ์ของ
ภวังค์ ออกไปแล้วก็กลับมา ไม่มีสาระ สภาธรรมนั้นรวมหรือไม่รวมรูปด้วย

สุ. รวมไม่ได้ เพราะว่าธรรมทั้งหลายที่ออกไปภายนอกจากอารมณ์ภวังค์
สู่อารมณ์อื่น ต้องหมายความว่าถึงขณะที่จิตเจตสิกรู้อารมณ์อื่น นอกจากอารมณ์
ของภวังค์

ถ. เครื่องเน้นซ้ำ ตามความเห็นของผมนั้น พุดง่าย ๆ ก็เหมือนกับว่า
ตณหา มานะ ทิฏฐิเป็นเครื่องเน้นซ้ำ เพราะว่าทำนิพพานให้แจ้งซ้ำไป เกิดขึ้นครั้งใด
ก็ซ้ำไปครั้งหนึ่ง ใช่มั้ย

สุ. คงไม่ใช่แต่เฉพาะนิพพานซึ่งแสนไกล แม้แต่กุศลธรรมในวันหนึ่ง ๆ
ที่จะเกิด ตณหา มานะ ทิฏฐิ มานะก็ทำให้ซ้ำที่จะเป็นกุศล

เรื่องของความเพียรจะต้องเข้าใจอีกว่า ที่พูดว่าให้เพียร ให้เพียร เพียรอะไร
คือ เปลี่ยนจากอกุศลเป็นกุศล เพราะว่าวิริยเจตสิกเป็นปณณกเจตสิก ซึ่งเกิดกับ
จิตส่วนใหญ่โดยทั่วไป เว้นไม่เกิดกับจิตเพียงบางดวงเท่านั้น เพราะฉะนั้น วิริยเจตสิก
เกิดกับอกุศลจิตด้วยและเกิดกับกุศลจิตด้วย

สำหรับความเพียรในเรื่องที่เป็นอกุศลอาจจะไม่รู้สึกละ เช่น ขณะที่ตื่นและ
เป็นอกุศล ขณะนั้นจะมีใครทราบไหมว่า มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพียรในอกุศล
ทุกขณะที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะ ขณะนั้นต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่วันหนึ่ง ๆ
ที่กุศลจะเกิด จะเห็นได้ว่า บางท่านต้องอาศัยความเพียรจริง ๆ เพราะว่าไม่ชยันที่จะ
เป็นกุศล เช่น ถ้าจะอ่านหนังสือธรรม จะเห็นได้เลยว่า ต้องอาศัยวิริยะ ความเพียร
บางคนก็รู้ว่ามียะโยชน์ แต่อาจจะบอกว่าไม่มีเวลา แต่แล้วก็เห็นประโยชน์ และอ่าน

ซึ่งจะเห็นได้ว่า แม้กล่าวว่ามีเวลาแต่ก็ยังอ่าน ในขณะที่นั้นก็เห็นวิริยะซึ่งเป็นกุศล ที่เปลี่ยนจากวิริยะซึ่งเป็นอกุศล

สำหรับวิริยะที่เป็นอกุศล มีวิริยะเจตสิกเกิดร่วมด้วย ไม่มีใครสังเกตเห็นเลย ถ้าดูโทรทัศน์ เหมือนกับไม่ต้องใช้วิริยะอะไรเลย เป็นไปในอกุศล แต่ความจริง ในขณะที่นั้นมีวิริยะเกิดกับอกุศลจิตแล้ว แต่ไม่เห็นลักษณะของวิริยะ ถ้าไม่เป็นความเพียรพิเศษทางกาย หรือทางวาจา แต่ให้ทราบว่ วิริยะเจตสิกจะไม่เกิดกับจิตเพียง บางดวงเท่านั้น

ขุททกนิกาย ชตุกัณณิมาณวกปัญหานิทเทส ข้อ ๓๘๙ มีข้อความว่า

ท่านชตุกัณณิพุทธพระผู้มีพระภาคว่า ท่านได้ฟังมาว่า พระผู้มีพระภาคทรงกล้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ ทรงมีความเพียร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ

ตัว ว กับตัว พ ใช้แทนกันได้ เพราะฉะนั้น วิริยะ พริยะ วีระ ความเพียร เหล่านี้หมายถึงวิริยะเจตสิก

สำหรับความหมายของคำว่า วิระ ที่เราเข้าใจว่าเป็นผู้กล้า ท่านชตุกัณณิพุทธพระผู้มีพระภาคว่า

ได้ฟังมาว่า พระผู้มีพระภาคทรงกล้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ ทรงมีความเพียร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ ทรงองอาจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ ทรงให้ผู้อื่นมีความเพียร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ ทรงเป็นผู้สามารถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิระ ทรงเป็นผู้แก้แค้นกล้า ผู้ก้าวหน้า ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี ละความกลัว ความขลาดแล้ว ปราศจากความเป็นผู้ขลาดขุ่นข้อง เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงเป็นผู้แก้แค้นกล้า

พระผู้มีพระภาคทรงเว้นแล้วจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้ ล่วงเสียแล้วซึ่งทุกข์ ในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร พระองค์ทรงมีวิริยะ มีปธาน ทรงแก้แค้นกล้า เป็นผู้คงที่ ท่านกล่าวว่ามิใช่พระฤทธิย์เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์ทรงเป็นผู้แก้แค้นกล้า

นี่คือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าไม่ทรงเป็นผู้แก้แค้นแล้วจะไม่สามารถรู้แจ้งอริยสัจจธรรมเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการเจริญกุศลทุกประการ แม้แต่การอบรมปัญญาด้วยการไตร่ตรองพิจารณาธรรม ก็ต้องอาศัยวิริยะความเพียรจริง ๆ ก็ให้เห็นได้ว่า แม้พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้แก้แค้นแล้วกว่าจะได้รู้แจ้งอริยสัจจธรรมเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เพราะฉะนั้นทุกท่านต้องเป็นผู้แก้แค้นในการเพียรที่จะเปลี่ยนจากวิริยะในทางอกุศลให้เป็นวิริยะในทางกุศล มิฉะนั้นกุศลเจริญไม่ได้ และวิริยะจะไม่มีประโยชน์เลยถ้าทุกชาติ ๆ วิริยะเป็นไปในอกุศลทั้งนั้น

แต่ถ้าสามารถเข้าใจลักษณะของวิริยะที่เป็นไปในกุศล และสามารถเพิ่มวิริยะในทางกุศลขึ้น ก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี

เรื่องของวิริยะเป็นเรื่องใหญ่ และในชีวิตประจำวันไม่ทราบว่าจะละท่านสังเกตวิริยะบ้างหรือเปล่า

เคยโกรธ ไข้ไหม ทุกคนจะต้องกระทบกับอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจบ้างในวันหนึ่ง ๆ บางท่านอาจจะเป็นอารมณ์ที่รุนแรง บางท่านอาจจะนิด ๆ หน่อย ๆ ความขุ่นใจ หรือความไม่พอใจในบุคคลหนึ่งบุคคลใด ถ้าขณะนั้นสติสัมปชัญญะไม่เกิด ไม่มีการรู้สึกตัว ไม่รู้ว่าขณะนั้นเป็นอกุศลธรรม วิริยะก็ไม่มีโอกาสที่จะเปลี่ยนจากอกุศลธรรมเป็นกุศลธรรม ก็ยังคงมีฉันทะ มีความพอใจ มีความยินดีที่จะให้เป็นอกุศลต่อไป

แต่ผู้ที่ได้ฟังพระธรรม และเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน อบรมเจริญปัญญา ในขณะที่ขุ่นเคืองใจหรือไม่พอใจ สติสัมปชัญญะสามารถที่จะเกิดและระลึกได้

เพราะฉะนั้น จะเข้าใจความหมายของสติสัมปชัญญะว่า ไม่ใช่เวลาที่เดินไปตามถนนแล้วไม่หกหล่น หรือข้ามถนนได้ รถไม่ชน ไม่ใช่อย่างนั้น แต่เวลาที่อกุศลธรรมเกิดขึ้นและสติสัมปชัญญะมีการระลึกได้ในขณะนั้น และไม่ใช่เพียงแต่ระลึกได้ แต่ยังระลึกถึงพระธรรมที่จะพิจารณาว่า ขณะนั้นเป็นอกุศลควรหรือที่จะให้เป็นอกุศล

ต่อไป ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละท่าน ถ้าขณะนั้นมีปัญญาพอที่จะพิจารณาว่า ไม่ควรเลยที่จะมีความขุ่นเคืองใจ ไม่ว่าโดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะ เป็นใครคนนั้นที่ทำไม่ดี ใครคนหนึ่งที่พูดอย่างนั้น หรือเห็นสิ่งนั้นไม่ถูกต้อง หรืออะไรก็ตามแต่

และขณะใดที่อกุศลจิตเกิด เช่น โทสะ สติสัมปชัญญะระลึกได้ จะเห็นความเพียรว่า ในขณะนั้นเพียรที่จะไม่โกรธหรือเปล่า ถ้ายังโกรธต่อไปเรื่อย ๆ ก็แปลว่า วิริยะทางฝ่ายอกุศลมีกำลังอยู่มาก แต่ถ้าวิริยะทางฝ่ายกุศลเพิ่มขึ้น การระลึกได้ จะทำให้จิตที่ขุ่นเคืองละลาย เบาบาง และอาจจะมีเมตตาเกิดขึ้นทันที แปลงสภาพ จากความขุ่นเคืองเป็นความผ่องใสทันทีได้

นั่นคือสภาพของกุศลธรรมซึ่งเป็นสภาพที่ผ่องใส ไม่ใช่เป็นสภาพที่ขุ่นเคือง เศร้าหมอง เพราะฉะนั้น ประโยชน์ของสติสัมปชัญญะ จะเห็นได้ว่า เป็นขั้น ๆ เพราะ เราไม่สามารถที่จะมีสติปัฏฐานเกิดได้ตลอดเวลา

เพียงของสติสัมปชัญญะในชีวิตประจำวันที่จะเห็นลักษณะของวิริยเจตสิก ซึ่งเป็นกุศล เพราะเหตุว่าเวลาที่วิริยเจตสิกเป็นไปกับอกุศล ชินจนกระทั่งไม่สามารถรู้ ลักษณะของวิริยเจตสิกที่เกิดกับอกุศลได้ เช่น ในขณะที่โกรธก็ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดกับ อกุศลจิต เกิดกับโทสมูลจิตในขณะนั้น แต่จะมีใครเห็นวิริยเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต

ดูเหมือนกับเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาทันทีทันใด แต่ไม่ทราบเลยว่า ในขณะนั้น มีเจตสิกอะไรเกิดร่วมกับโทสมูลจิตในขณะนั้นบ้าง แต่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย กับโทสมูลจิตในขณะนั้น

โทสมูลจิต จะสังเกตได้ ขณะใดที่จิตใจไม่สบาย ถ้าใครไม่รู้ว่าโทสมูลจิต คือขณะไหนบ้าง ก็ให้ทราบจากเวทนาความรู้สึกว่า ขณะใดที่ความรู้สึกไม่สบาย ขณะนั้นทั้งหมดเป็นโทสมูลจิต จะเป็นความน้อยใจ จะเป็นความเสียใจ ความกลัว ความตื่นเต้น ความตกใจ อะไรก็ได้ ซึ่งเป็นลักษณะสภาพที่ไม่สบายใจ ขณะนั้น เป็นโทสมูลจิตซึ่งมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

แม้ว่าลักษณะของวิริยะเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิตจะไม่ปรากฏให้เห็น แต่เวลาที่โทสะเกิด สภาพของความไม่สบายใจมี และถ้าสติสัมปชัญญะเกิดระลึกไว้ในขณะนั้น ก็เป็นขณะที่วิริยะทางฝ่ายกุศลจะเกิดได้ ถ้ามีการฟังพระธรรม และเป็นผู้ที่ไม่เน้นซ้ำพร้อมที่จะละอกุศล

เพราะฉะนั้น แต่ละคนจะรู้จักสภาพธรรมที่เกิดขึ้นกับตนเองตามความเป็นจริง วันก่อน ๆ เวลาโกรธ สติสัมปชัญญะไม่เกิด ผ่านมาแล้วมาก แต่เมื่อได้ฟังพระธรรม แล้ว โอกาสที่สติสัมปชัญญะจะเกิดย่อมมีเมื่อความไม่สบายใจเกิด ตามการฟังพระธรรม เข้าใจพระธรรม และเห็นประโยชน์ของพระธรรม

ต่อไปนี้ทุกท่านคงจะสังเกตด้วยสติสัมปชัญญะเวลาที่อกุศลประเภทหนึ่ง ประเภทใดเกิด แม้ว่าจะไม่รู้ลักษณะของวิริยะที่เกิดขึ้นกับอกุศลในขณะนั้น แต่สามารถเห็นวิริยะทางฝ่ายกุศลซึ่งเพียรที่จะไม่โกรธในขณะนั้น

คิดดู การเพียรที่จะไม่โกรธ ไม่ใช่ขณะเดียวที่นึกได้แล้วจะไม่โกรธ แต่เมื่อรู้สึกตัว มีสติสัมปชัญญะ มีความเพียรเห็นว่าเป็นอกุศล และรู้ว่าธรรมที่ตรงกันข้ามกับโทสะคือเมตตา เพราะฉะนั้น ขณะนั้นย่อมมีวิริยะที่เพียรที่จะอภัย เพียรที่จะเมตตา เพียรที่จะรู้ว่า ทุกคนต้องทำผิด แม้แต่ท่านเองก็เคยทำผิดอย่างนั้น ๆ มาแล้ว เพราะฉะนั้น ไม่ควรที่จะขุ่นเคืองใจในบุคคลอื่น หรือในสภาพธรรมที่เกิดขึ้นและดับไปแล้ว แต่เวทนาทำให้เน้นซ้ำ และสัญญาทำให้เน้นซ้ำ คือ ไม่ละทิ้งเรื่องนั้น ๆ และทำให้เกิดอกุศล

ไม่ทราบท่านผู้ฟังเคยสังเกตลักษณะของวิริยะที่เป็นไปในกุศลบ้างไหม ยากหรือง่าย เป็นไปได้ไหม ช้าหรือเร็ว แต่ความก้าวหน้าในทางธรรมเป็นวิริยะ เป็นวิระ เป็นบุคคลผู้กล้าที่จะละธรรมทางฝ่ายอกุศล

สำหรับธรรมที่เป็นอธิปัตติ เป็นใหญ่ในสภาพนามธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกัน มี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ ๑ วิริยะ ๑ จิต ๑ วิมังสา คือ ปัญญา ๑

ธรรมที่เป็นอธิปัตติ ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในบรรดาสภาพนามธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นร่วมกัน แต่ต้องทราบความละเอียดว่าไม่ใช่ทุกขณะจิต

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ที่เป็นอธิบดี ได้แก่ จันทเจตสิก เป็นฉันทาธิปไตย ๑
วิริยเจตสิก เป็นวิริยาธิปไตย ๑ และจิตที่เป็นขวนจิต ๕๒ ประเภท เว้นโมหมูลจิตและ
หสิตุปปาทจิต เป็นจิตตาธิปไตย ๑ และปัญญา เป็นวิมังสาธิปไตย ๑

นี่คือชีวิตประจำวัน ซึ่งจะต้องเข้าใจจริง ๆ ว่า สภาพธรรมที่เกิดร่วมกัน
พร้อมกัน รู้อารมณ์เดียวกัน แต่ก็มีสภาพธรรมหนึ่งที่เป็นอธิบดีได้ในสภาพธรรม
๔ อย่างนั้น คือ บางขณะ จันทะ ความพอใจ อาจจะเป็นอธิบดี บางขณะ วิริยะ
ความเพียร อาจจะเป็นอธิบดี บางขณะ จิตเป็นอธิบดี และบางขณะ ปัญญา
คือ วิมังสา ก็เป็นอธิบดี

สำหรับวิริยะในทางอกุศลมีมาก ซึ่งธรรมที่เป็นอธิบดีเกิดได้ทั้งฝ่ายกุศลและ
ฝ่ายอกุศล ถ้าเป็นทางฝ่ายอกุศล ก็เว้นปัญญา เกิดไม่ได้ เป็นอธิบดีไม่ได้
เพราะฉะนั้น อธิบดี ๓ เท่านั้น เกิดได้กับทางฝ่ายอกุศลจิต คือ ฉันทาธิปไตย วิริยาธิปไตย
และจิตตาธิปไตย แต่ถ้าเป็นทางฝ่ายกุศล จึงจะมีวิมังสาธิปไตยเกิดร่วมด้วยได้

ที่กล่าวถึงอธิบดี ก็เพื่อให้เห็นความเป็นใหญ่ในขณะทีละขณะของวิริยะปรากฏ
แต่ถ้าในขณะนั้นลักษณะของวิริยะไม่ปรากฏ ลักษณะของจันทะก็อาจจะปรากฏ
เป็นอธิบดีได้ หรือถ้าลักษณะของจันทะและวิริยะไม่ปรากฏ จิตก็เป็นอธิบดีอยู่แล้ว
ในขณะที่เป็นขวนวิถิจิต คือ ในขณะที่ไม่ใช่โมหมูลจิตและไม่ใช่หสิตุปปาทจิต

เป็นเรื่องที่ละเอียด แต่ความจริงก็เป็นชีวิตประจำวันของทุก ๆ ท่าน

ถ้ากล่าวถึงจิตของท่านในชีวิตประจำวัน อกุศลจิต ๑๒ ดวง คือ
โลภมูลจิต ๔ ดวง โทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง โลภมูลจิตทั้ง ๔ ดวง มีธรรม
ที่เป็นอธิบดีได้ คือ จันทะเป็นอธิบดีได้ วิริยะเป็นอธิบดีได้ เวลาที่เกิดความยินดี
ความพอใจ มีจันทะ มีความต้องการ แสดงให้เห็นถึงการสะสมของแต่ละบุคคล
บางท่านก็มีจันทะในการวาดรูป เขียนรูปได้สวย บางท่านก็มีจันทะในการดนตรี
แสดงให้เห็นว่า โลภมูลจิตในขณะนั้นมีจันทะเป็นอธิบดี มีความสนุก มีความยินดี
มีความเพลิดเพลิน ขณะนั้นจะเห็นลักษณะของวิริยะไหม ก็แล้วแต่ ถ้าท่านกำลัง

พากเพียรทำในสิ่งที่ท่านพอใจ ในขณะที่นั้นก็ขึ้นอยู่กับว่า จะมีฉันทะเป็นอธิบดีหรือมีวิริยะเป็นอธิบดี สำหรับโลกมุลจิต

โทสมุลจิตก็มีอธิบดีได้ ๑ ใน ๓ เช่นเดียวกันกับโลกมุลจิต คือ อาจจะเป็นฉันทะ หรืออาจจะเป็นวิริยะ หรืออาจจะเป็นจิตนั่นเอง

แต่สำหรับโมหมุลจิต ไม่มีธรรมที่เป็นอธิบดีเลย แม้ว่ามีวิริยะเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ไม่เป็นอธิบดี เพราะว่าไม่มีโลกเจตสิกเกิดร่วมด้วย ไม่มีโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ถ้ามีโลกเจตสิกเกิดร่วมด้วย ขยันมากได้ไหม ได้ และถ้ามีโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย ขยันก็ได้เวลาที่มีโทสะ มีความพากเพียรที่จะประทุษร้าย มีการขวนขวายที่จะเบียดเบียน ซึ่งนั้นก็แสดงให้เห็นถึงวิริยะแล้ว

เพราะฉะนั้น สำหรับสภาพธรรมแม้เพียงประการเดียว คือ วิริยะเจตสิก ถ้าจะศึกษาโดยละเอียดก็กว้างขวางไปได้หมดตลอดทั้งจิตแต่ละประเภททีเดียวว่า ขณะใดมีวิริยะเจตสิกเกิดร่วมด้วย เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล และเป็นอธิบดีหรือไม่ใช่อธิบดี เพราะว่าวิริยะเจตสิกเกิดกับโมหมุลจิตได้ แต่เป็นอธิบดีไม่ได้

นี่เป็นชีวิตประจำวัน ซึ่งดูเหมือนกับว่าไม่น่าสนใจ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว จะรู้ได้ว่า ในขณะที่เป็นโลภะ โทสะ ต่างกับขณะที่เป็นโมหะ เพราะว่าชาดธรรมที่เป็นอธิบดี แม้จะมีวิริยะเจตสิกเกิดร่วมด้วย

๑๘๙๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๒

สำหรับเหตุกจิต ๑๘ ดวง ไม่มีธรรมที่เป็นอธิบดีเลย ไม่ว่าฉันทะ ก็ไม่เกิดกับ
เหตุกจิตทั้ง ๑๘ ดวง และแม้วิริยเจตสิกเกิดกับหสิตุปปาทจิตซึ่งทำชวนกิจและ
มโนทวารารวชนจิต แต่ก็ไม่มีเป็นอธิบดี

สำหรับกามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง ซึ่งทุกคนคงทราบแล้วว่า ขณะที่เป็น
มหากุศลจิตเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา มีปัญญาเกิดร่วมด้วยหรือไม่มีปัญญาเกิด
ร่วมด้วย เป็นอสังขาริกหรือเป็นสสังขาริก และบางขณะก็เกิดกับอุเบกขาเวทนา
มีปัญญาเกิดร่วมด้วยหรือไม่มีปัญญาเกิดร่วมด้วย เป็นสสังขาริกหรือเป็นอสังขาริก
ซึ่งกามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง มีธรรมที่เป็นอธิบดีได้ คือ บางขณะอาจจะมีฉันทะ
เป็นอธิบดี บางขณะอาจจะมีวิริยะเป็นอธิบดี บางขณะอาจจะมีปัญญาเป็นอธิบดี
ซึ่งท่านผู้ฟังทำกุศลแต่ละครั้งอาจจะไม่ได้สังเกตเลยว่า ในขณะนั้นทำด้วยฉันทะ หรือ
ทำด้วยวิริยะ

ถ้าฉันทะเป็นอธิบดี วิริยะจะไม่ปรากฏลักษณะของความเป็นอธิบดี เพราะ
ถ้ามีความโสมนัส มีความพอใจที่จะกระทำสิ่งนั้น ๆ เช่น ท่านที่มีทานุปนิสัย มีฉันทะ
ในการให้วัตถุเพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่น รู้สึกเป็นความพอใจที่ท่านกระทำ
ได้โดยง่าย แต่สำหรับบางท่านจะสังเกตเห็นได้ว่า ต้องอาศัยวิริยะจริง ๆ จึงจะสละได้
มิฉะนั้นก็สละไม่ได้ แสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมที่เป็นอธิบดีแม้ว่ามี ๔ ก็จริง แต่เฉพาะ
ธรรมหนึ่งเท่านั้นที่เป็นอธิบดี ธรรมอื่นจะเป็นอธิบดีด้วยไม่ได้

อธิบดี คือ สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ ในขณะที่จิตและเจตสิกเกิดร่วมกัน
ถ้าขณะนั้นจิตเป็นใหญ่ เป็นจิตตาธิบดี ฉันทะ วิริยะ ปัญญา ไม่เป็นใหญ่ แต่ถ้า
ในขณะนั้นฉันทะเป็นใหญ่ แม้จะมีวิริยะ มีปัญญาเกิดร่วมด้วย วิริยะและปัญญา

ก็ไม่ใช่ใหญ่ แสดงให้เห็นว่า วิริยะเกิดกับกามาวจรกุศล ๘ และเป็นอธิบดีได้ แต่เวลาใดที่วิริยะเป็นอธิบดี ฉันทะ จิตตะ และปัญญา จะไม่เป็นอธิบดี ถ้าเป็นอธิบดี ต้องเป็น ๑ ใน ๔ จะเป็นพร้อมกันทั้ง ๔ ไม่ได้

สำหรับกามาวจรวิบากจิตซึ่งเป็นปฏิสนธิจิตของทุกท่านที่นี่ และเป็นภวังคจิตด้วย เพราะว่าขณะใดที่ไม่มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส จิตประเภทเดียวกับปฏิสนธิจิตจะเกิดดับทำภวังคกิจ เป็นมหาวิบากดวงหนึ่งดวงใดใน ๘ ดวง ขณะที่ เป็นมหาวิบากทำภวังคกิจ หรือแม้ทำตทาลัมพะนะกิจก็ตาม โดยชาติที่เป็นวิบาก วิริยะไม่เป็นอธิบดี มีวิริยะเจตสิกเกิดร่วมด้วยจริง แต่โดยสภาพ โดยฐานะที่เป็นเพียงผลของกรรมที่ทำให้จิตนี้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น วิริยะในขณะนั้นไม่ได้ทำกิจของวิริยะที่จะเป็นหัวหน้า ที่จะเป็นอธิบดี ที่จะใหญ่ ด้วยเหตุนี้วิบากจิตทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นกามาวจรวิบาก หรือรูปาวจรวิบากจิต รูปาวจรวิบากจิต ทั้งฉันทะ วิริยะ จิตตะและวิมังสาไม่เป็นอธิบดี

สำหรับกามาวจรกิริยาจิต ทุกท่านไม่มีแน่ เพราะไม่ใช่พระอรหันต์ แต่แม้เป็นจิตของพระอรหันต์ เป็นมหากิริยาจิต ๘ ดวง ก็แล้วแต่ว่าสภาพธรรมใดใน ๔ นั้น สภาพธรรมใดจะเป็นอธิบดี และเมื่อสภาพธรรมใดเป็นอธิบดี สภาพธรรมอื่นก็ไม่เป็นอธิบดี

รูปาวจรกุศลจิต โดยนัยเดียวกัน ต้องมีอธิบดีแน่นอน

รูปาวจรวิบาก ไม่มีธรรมที่เป็นอธิบดี มีวิริยะเกิดร่วมด้วยแต่ไม่เป็นอธิบดี

รูปาวจรกิริยาก็โดยนัยเดียวกัน คือ เช่นเดียวกับรูปาวจรกุศล เพราะว่าทำชวนกิจ เพราะฉะนั้น มีวิริยะเป็นอธิบดีได้ หรือมีฉันทะเป็นอธิบดีได้ หรือมีจิตเป็นอธิบดีได้ หรือมีปัญญาเป็นอธิบดีได้

อรูปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง ก็โดยนัยเดียวกัน เมื่อทำชวนกิจ สภาพธรรม ๑ ใน ๔ นั้น เป็นอธิบดีได้

อรูปาวจรวิบากจิต ๔ ดวง ไม่มีสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี

อรูปาวจรกิริยาจิต ๔ ดวง มีสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี

โลกุตตรกุศลจิต มีอธิบดีได้เช่นเดียวกับกุศลจิตอื่นที่ทำชวนกิจ โลกุตตรกุศลจิต มีสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี และโลกุตตรวิบากจิตก็มีสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี

นี่เป็นการชี้ให้เห็นถึงวิริยเจตสิกว่ามีกำลังต่างกัน ทางฝ่ายอกุศลเกิดบ่อย ดูเสมือนว่ามีกำลัง แต่ขอให้คิดถึงขณะที่สติสัมปชัญญะเกิดและเปลี่ยนวิริยะที่เป็นไปในอกุศลเป็นวิริยะที่เป็นไปในกุศล กำลังจะมากกว่าไหม

ถ้ามีกำลังน้อยกว่า เปลี่ยนไม่ได้ ก็ยังคงเป็นวิริยะที่เป็นไปในอกุศลเรื่อย ๆ แต่เพราะการที่กุศลจิตจะเกิดแต่ละขณะ ต้องมีสภาพธรรมที่เป็นโสภณเจตสิก เกิดร่วมด้วย ทำให้มีกำลังสามารถเปลี่ยนลักษณะของวิริยะที่เป็นไปในอกุศลเป็นวิริยะที่เป็นกุศล แม้ในเรื่องของทาน แม้ในเรื่องของศีล แม้ในเรื่องความสงบของจิต แม้ในเรื่องของสติปัฏฐานที่จะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ซึ่งเป็นปกติในชีวิตประจำวัน

เพราะฉะนั้น ทุกคนจะเข้าใจลักษณะของสติสัมปชัญญะที่ต้องเป็นฝ่ายกุศล และก็แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลขั้นใด เช่น ตัวอย่างความโกรธที่ได้กล่าวถึงแล้วเป็นวิริยะที่เป็นไปในอกุศล เมื่อสติสัมปชัญญะเกิดระลึกถึงเมตตา ขณะนั้นถ้าเปลี่ยนเป็นกุศล คือ เป็นเมตตา ขณะนั้นก็เป็นวิริยะที่เป็นไปในกุศล ยังไม่ใช่สติปัฏฐาน แต่เริ่มเห็นลักษณะของสติสัมปชัญญะว่าคือขณะนั่นเอง คือ ขณะที่รู้สึกตัวและสามารถรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง และถ้าเป็นสติปัฏฐาน แม้ขณะที่กำลังระลึกอย่างนั้น ก็รู้ในลักษณะสภาพนามธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะฉะนั้น สติสัมปชัญญะจึงมีหลายระดับชั้น ตั้งแต่ในขั้นของทาน ขั้นของศีล ขั้นความสงบของจิต และขั้นสติปัฏฐาน ซึ่งวิริยะนั้นจะเป็นอิทธิบาท จะเป็นวิริยอินทรีย์ จะเป็นสัมมาวายามะ แต่ถ้าไม่ไปในทางฝ่ายกุศล เป็นอธิบดีได้ แต่ไม่เป็นอิทธิบาท ไม่เป็นอินทรีย์ ไม่เป็นพละ ไม่เป็นสัมมาวายามะ

ธรรมที่เป็นอธิบดีก็มี ๔ ธรรมที่เป็นอิทธิบาทก็มี ๔ และองค์ธรรมเหมือนกัน คือ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก ชวนจิต (เว้นหสิตุปปาทจิตและโมหมูลจิต) และ

ปัญญาเจตสิก แต่สภาพธรรมที่เป็นอิทธิบาทต้องเป็นไปทางฝ่ายกุศลเท่านั้น สำหรับสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี เป็นทางฝ่ายกุศลก็ได้ เป็นทางฝ่ายอกุศลก็ได้

มีศัพท์ธรรมที่คล้ายคลึงกัน จึงต้องเข้าใจให้ถูกต้อง เช่น อธิบดีมี ๔ อิทธิบาทมี ๔ แต่อินทรีย์มี ๕

สำหรับอธิบดี คือ สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในสภาพธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งสภาพที่จะเป็นใหญ่ในสภาพธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นร่วมกันมีได้เพียง ๔ ประเภท คือ ฉันทะ ๑ วิริยะ ๑ จิต ๑ ปัญญา ๑ ธรรมอื่นนอกจากนี้ เช่น หิริกดี โอตตัปปะกดี เป็นอธิบดีไม่ได้ ไม่ใช่สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในขณะที่จิตเกิดขึ้นเป็นไปในอารมณ์ ซึ่งจะต้องเป็นเฉพาะบางประเภทด้วย ไม่ใช่ทุกประเภท

และสำหรับอิทธิบาทก็มี ๔ เช่นเดียวกัน มีฉันทะเป็นอิทธิบาท มีวิริยะเป็นอิทธิบาท มีจิตเป็นอิทธิบาท มีปัญญาเป็นอิทธิบาท แต่อิทธิบาทต้องเป็นไปทางฝ่ายกุศล และโดยเฉพาะเจาะจงจริง ๆ ต้องเป็นไปเพื่อการรู้แจ้งอริยสัจธรรม

บางแห่งใช้คำว่า อิทธิ ได้แก่ ฌานจิต และอิทธิบาท ได้แก่ ธรรมที่เป็นบาท ซึ่งจะดำเนินไปถึงอิธินั้นก็ตาม แต่ตอนจบของสูตรหรือข้อความนั้นจะมีข้อความว่า เพื่อการรู้แจ้งอริยสัจธรรม และมีข้อความที่แสดงชัดว่า ต้องเป็นไปเพื่อการรู้แจ้งอริยสัจธรรมจึงจะเป็นอิทธิบาท เพราะคำว่า อิทธิ หมายความว่า ถึงฤทธิ์ หรือความสำเร็จ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าถึงความสำเร็จในทางโลก แต่หมายความว่าถึงความสำเร็จในทางธรรม และเป็นความสำเร็จใหญ่ด้วย ไม่ใช่เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เป็นไปในกุศลธรรมดา ต้องเป็นไปกับการรู้แจ้งอริยสัจธรรม ซึ่งเป็นส่วนของโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เพราะว่าโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ได้แก่ อิทธิบาท ๔ สัมมัปปธาน ๔ ซึ่งได้แก่ วิริยเจตสิก สติปัฏฐาน ๔ อินทรีย์ ๕ ซึ่งได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา พลละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ รวมเป็นโพธิปักขิยธรรม ๓๗

ถ. ที่บอกว่า อิทธิบาทหมายความว่า เป็นบาทที่จะให้ถึงฌาน แต่ในพระสูตรตอนท้ายมุ่งไปสู่โลกุตตรธรรม คำถาม คือ ต้องผ่านฌานหรือเปล่า

สุ. ไม่จำเป็น เพราะแยกกันได้ ผู้ที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมโดยไม่บรรลุฌานก็มี

ถ. คือ อยากจะเน้นว่า ไม่จำเป็นต้องมีฌาน

สุ. ข้อความในพระสูตรจะแสดงธรรมโดยละเอียดซึ่งแยกแม้แต่เรื่องของอินทรีย์ ๕ ก็ต้องแสดงว่า จะเห็นสัทธินทรีย์ในธรรมไหน วิริยอินทรีย์ในธรรมไหน สตินทรีย์ในธรรมไหน สมาธิในทรีย์ในธรรมไหน ปัญญาในทรีย์ในธรรมไหน ละเอียดไปเรื่อย ๆ แต่ก็เป็นชีวิตประจำวันที่จะต้องเริ่มเข้าใจและรู้สภาพธรรมที่ปรากฏกับตนเอง ให้เข้าใจชีวิตประจำวันจริง ๆ ในขณะใดที่เป็นกุศล ในขณะใดที่เป็นอกุศล และจะเข้าใจความหมายของวิริยะซึ่งเจริญขึ้นจากวิริยะที่เป็นอกุศลเป็นกุศลแต่ละขั้น ๆ จนถึงสามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรมเกิดร่วมกับมรรคจิตผลจิตได้

การรู้ความจริงคือสัจจธรรมมีหลายขั้น ซึ่งจะต้องเริ่มจากขั้นฟังพระธรรม และพิจารณาพระธรรมที่ได้ยินได้ฟังละเอียดขึ้น บ่อยขึ้น จนกระทั่งสามารถเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แม้เพียงโดยขั้นการฟัง เช่น พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า โลกว่างเปล่าจากสสาร ทุกอย่างที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ดับไปหมด ไม่เหลือเลย

ฟังดูเป็นสัจจธรรมแน่นอน แต่ถ้าจะให้ละเอียดก็ควรจะได้พิจารณาว่า ในวันหนึ่ง ๆ สามารถที่จะพิจารณาให้รู้ ให้เข้าใจ สัจจธรรมความจริงนี้ได้เมื่อไร

โลกว่างเปล่าจากสสาร ทุกอย่างที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ดับไปหมด ไม่เหลือเลย

เมื่อไรที่จะเข้าใจอย่างนี้ได้ เพราะว่าขณะนี้เห็น ยังไม่ดับ กำลังได้ยินนิดหนึ่ง และได้ยินอีก ทางตาก็เห็นอีก ทางใจก็นึกคิดอีก เพราะฉะนั้น ขอให้พิจารณาว่า ขณะไหนพอที่จะเข้าใจความหมายของพระธรรมที่ว่า โลกว่างเปล่าจากสสาร ไม่มีอะไรเหลือเลย

ขณะนี้ ไม่เห็นอย่างนี้ แต่เวลาที่เป็นภวังคจิต ตอนที่กำลังหลับ ขณะที่หลับ สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในวันหนึ่ง ๆ ไม่เหลือเลย เสียงที่กำลังได้ยินทางหู กลิ่นที่รู้ทางจมูก รสต่าง ๆ ที่ลิ้มทางลิ้น สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย เรื่องราวต่าง ๆ ที่คิดนึก ไม่มีเหลือเลยในขณะที่กำลังหลับสนิท

เพราะฉะนั้น ถ้าพิจารณาจริง ๆ จะเห็นได้ว่า ถ้ายังไม่หลับ ทุกอย่างยังอยู่ครบ ทวิปิณฑะ ฌาณที่หนึ่ง แต่แท้ที่จริงแล้ว จะปรากฏเพียงชั่วขณะที่เห็น ที่สั้นมาก ทุกอย่างที่กำลังปรากฏทางตา ปรากฏแล้วก็ดับ และก็เป็นภวังค์ เพราะฉะนั้น เมื่อไม่สามารถประจักษ์ลักษณะของภวังค์จิตที่คั่นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้ กับเสียงที่กำลังได้ยินในขณะนี้ กับเรื่องราวทางใจที่คิดนึกในขณะนี้ ก็มีทางที่จะรู้ได้ ในขณะที่ยอนหลับและตื่นขึ้น จะเห็นความต่างกันว่า ขณะที่ยอนหลับไม่มีอะไรเหลือจริง ๆ ใด ๆ ขณะที่เป็นภวังค์ แม้ยังไม่หลับ สภาพธรรมที่เกิดปรากฏก็ต้องดับไม่เหลือ ในขณะที่ยอนหลับกำลังคั่นวิถีจิตแต่ละวาระทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะฉะนั้น ก็จะทำให้เข้าใจในความหมายที่ว่า เวลาที่ภวังค์จิตเกิดดับสืบต่อดำรงภพชาติไว้เป็นปัจจัยให้จิตอื่นออกไปภายนอกจากอารมณ์ภวังค์สู่อารมณ์อื่นเพียงชั่วขณะที่สั้นมาก และก็กลับเป็นภวังค์อีก

นี่เป็นเพียงการเตือน ซึ่งจะเกื้อกูลให้สติระลึกรู้ และจะรู้ได้ว่า ทุกอย่างที่กำลังปรากฏ ปรากฏเพียงสั้น ๆ

อย่างทางตาในขณะนี้เห็น ทางหูได้ยินเสียงแล้ว ฉะนั้น ทางตาที่ปรากฏต้องสั้น และเสียงที่ปรากฏก็ต้องสั้น และคิดนึกก็ต้องสั้น ทุกอย่างปรากฏสั้นจริง ๆ

วันหนึ่ง ๆ ก็ควรที่จะได้เริ่มรู้ความจริงว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ปรากฏชั่วขณะที่เห็น วางเปล่าจากสาระใหม่ ปรากฏเพียงชั่วขณะที่เห็น พอเป็นภวังค์เท่านั้น ไม่ปรากฏแล้ว และขณะนี้ภวังค์ก็กำลังคั่นอยู่ ปัญญาจะต้องอบรมจนกว่าจะประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดดับอย่างรวดเร็ว

เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญา ต้องเป็นวิระ ผู้กล้า ผู้สามารถ ผู้องอาจ ผู้แก้แค้นผู้ที่จะรู้ความจริงของลักษณะสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ซึ่งไม่มีหนทางอื่นที่จะรู้ได้เลย นอกจากฟังเรื่องของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏให้เข้าใจจริง ๆ ว่า เป็นอย่างนี้แน่นอน สติปัญญาจึงจะมีปัจจัยที่จะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม และพิจารณาจนกว่าจะเห็นลักษณะที่เป็นนามธรรมซึ่งต่างกับลักษณะที่เป็นรูปธรรม จนกว่าจะประจักษ์การเกิดขึ้นและดับไปของสภาพธรรมในขณะนี้

แต่ต้องเป็นปัญญา ไม่ใช่ด้วยความต้องการที่อยากจะนั่งและคิดว่า สงบนิ่งแล้วจะประจักษ์สภาพธรรมที่กำลังเกิดดับ แต่ให้ทราบทั่ว ถ้าไม่รู้เรื่องของ สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้เลย สติปัญฐานก็ไม่เกิด

ไม่ใช่ว่าใครก็ตามจะให้สติปัญฐานเกิด โดยไม่มีพื้นความรู้ความเข้าใจ ในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ และแม้สติจะระลึกรู้ ปัญญาก็ไม่พอ ที่จะรู้ความจริงว่า ลักษณะของสภาพธรรมขณะใดก็ตามที่ปรากฏ สภาพธรรมนั้น สิ้นและเกิดดับด้วย

เพราะฉะนั้น ท่านที่เคยเป็นผู้กล้าในทางโลก เป็นวีรชน หรือเป็นวีรบุรุษ เป็นผู้องอาจ เป็นผู้สามารถ เป็นผู้มีความเพียร เป็นผู้ขยันในอกุศลธรรม ก็ควรที่จะ เริ่มเป็นผู้กล้าในทางธรรม โดยการพิจารณาธรรมให้เข้าใจจริง ๆ แม้ว่าเป็นสิ่งที่ยาก ที่จะรู้ได้ ที่เข้าใจได้ แต่ก็ไม่พ้นความสามารถของวิริยเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่ประกอบ สหชาตธรรมที่เกิดร่วมกันให้สำเร็จกิจ แล้วแต่ว่าจะเป็นไปในทางฝ่ายอกุศล หรือ เป็นไปในทางฝ่ายกุศล

ถ้าเป็นไปในทางฝ่ายอกุศล ก็ทำมาากแล้วจนชิน ตั้งแต่ลืมตาตื่นก็มีวิริยะ ทุกขณะที่ไม่ใช่ขอเหตุกจิต ๑๖ ดวง เพราะว่าวิริยเจตสิกจะเกิดกับจิตอื่นทั้งหมด นอกจากอกเหตุกจิต ๑๖ ดวงเท่านั้น

๑๘๙๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๒

จิตทั้งหมดมี ๘๙ ดวง วิริยเจตสิกไม่เกิดกับอเหตุกจิต ๑๖ ดวงเท่านั้น

อเหตุกจิต ๑๖ ดวงที่ไม่มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑
ทวิปัญจจิณฺณ ๑๐ คือ จิตเห็น ๒ ดวง เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง อกุศลวิบาก ๑ ดวง
จิตได้ยิน ๒ ดวง จิตได้กลิ่น ๒ ดวง จิตลิ้มรส ๒ ดวง จิตรู้โผฏฐัพพะ ๒ ดวง
และสัมปฏิจฉนฺนจิตที่เกิดต่ออีก ๒ ดวง สันตிரณจิตอีก ๓ ดวง รวมเป็น ๑๖ ดวง

เพราะฉะนั้น เวลาตื่นขึ้น จะเห็นได้ว่า มีวิถิจิตซึ่งเกิดดับสืบต่อไป ซึ่งบางดวง
บางประเภทมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย บางดวงบางประเภทไม่มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย
เราจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม แต่สภาพธรรมตามความเป็นจริงเป็นอย่างนั้น และสำหรับจิต
ที่เป็นขวนะ มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น เวลาที่เป็นโลภะ เกิดความยินดี
ต้องการอย่างหนึ่งอย่างใด ขณะนั้นมีวิริยะเกิดแล้ว และขณะที่กำลังขุ่นเคืองใจ
แม้เพียงเล็กน้อย ขณะนั้นก็มีวิริยเจตสิกเกิดแล้ว

แสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมแม้มี แต่ก็ต้องอาศัยการฟังพระธรรมและ
การพิจารณาพระธรรมโดยละเอียด มิฉะนั้นไม่สามารถอบรมเจริญกุศลให้เพิ่มขึ้นได้

การที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่ใช่ด้วยความอยาก
แต่ต้องเข้าใจเหตุที่จะให้ปัญญาเกิดโดยถูกต้อง เท่าที่ได้ยินได้ฟัง วันหนึ่ง ๆ ก็อยาก
ให้กุศลเกิดมากกว่าอกุศล บางคนอยากจะมีเมตตา ก็เดือดร้อนใจเวลาที่เมตตาไม่เกิด
บางคนก็อยากจะทำให้สติปัฏฐานเกิดบ่อย ๆ ให้ปัญญารู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลัง
ปรากฏ แต่ให้ทราบว่า ขณะนั้นทั้งหมด ลักษณะที่อยากเป็นธรรมเครื่องเน้นเข้า
เป็นปัญจจรรม เพราะไม่มีใครสามารถให้กุศลเกิดได้เพียงด้วยความอยาก หรือ
ไม่มีใครสามารถให้เมตตาเกิดได้โดยเพียงอยากจะมีเมตตา และเมตตาก็เกิด

แต่ต้องเป็นผู้มีความกล้าที่จะรู้ว่า ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา แม้กุศลธรรมทั้งหลายที่จะเกิดและเจริญขึ้น ก็ต้องอาศัยการฟังพระธรรม การพิจารณาให้เข้าใจ และรู้ว่าเรื่องของกุศลเป็นเรื่องที่จะต้องอบรมเจริญจนกระทั่งมีกำลังขึ้น ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นไม่เนิ่นช้า แต่ขณะใดที่เพียงอยากมีกุศล อยากมีเมตตา อยากมีสติปัญญา ขณะที่ยากนั้นให้ทราบว่าเป็นไม่ใช่กุศล

ท่านที่ฟังธรรม หลายท่านคงจะบอกว่า ยังมีความอยากอยู่ และอาจจะไม่ทราบว่า วิธีที่จะแยกลักษณะของจิตที่อยากมีกุศล กับจิตที่เป็นกุศลนั้น แยกอย่างไร เพราะฟังดูเฝื่อน ๆ อยากมีกุศล อยากเป็นกุศล ก็น่าจะเป็นดี แต่จริง ๆ แล้ว สภาพธรรมที่อยากไม่ใช่สภาพธรรมที่เป็นกุศล เพราะเพียงอยากมี

การสังเกตรู้ลักษณะที่ต่างกันของกุศลและอกุศล แม้เป็นขณะที่อยากมีกุศล คือ ขณะที่อยากมีกุศล แต่กุศลไม่เกิดก็เดือดร้อน ที่เดือดร้อนก็เพราะอกุศล จะเดือดร้อนเพราะกุศลไม่ได้ ขณะที่อยากมีเมตตา แต่เมตตาไม่เกิด ขณะนั้นเดือดร้อนที่ไม่มีเมตตา เพราะฉะนั้น ขณะที่กำลังเดือดร้อน ขณะนั้นไม่ใช่กุศล จะเป็นกุศลไม่ได้ นี่ก็เห็นความต่างกัน

แม้ในการศึกษาธรรม ในการฟังธรรม บางท่านอยากจะฟังธรรมมาก ๆ ก็ต้องพิจารณาอย่างละเอียดว่า อยากจะมีความรู้ หรืออยากเข้าใจธรรม นี่ก็ต่างกัน เพราะถ้าเป็นผู้ที่อยากมีความรู้ ก็ต่างกับผู้ที่ต้องการเข้าใจธรรม

ถ้าอยากมีความรู้ อาจจะเป็นที่อาศัยของตัณหา มานะ ทิฐิได้ มีความสำคัญตนที่เป็นผู้ที่มีความรู้มาก อยากจะมีความรู้มาก ๆ แต่ถ้าฟังพระธรรมเพื่อเข้าใจธรรม เพื่อรู้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง ขณะนั้นจะไม่เดือดร้อนเลย ถึงแม้ไม่มีโอกาสมาฟังพระธรรมที่วัด ก็มีโอกาที่จะฟังทางวิทยุ หรือมีโอกาสที่จะศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาโดยตรง หรือมีการสนทนาธรรม หรือเมื่ออยู่ตามลำพังคนเดียวก็อาจจะมีพระไตรปิฎกถึงธรรมที่ได้ยินได้ฟังแล้วให้เข้าใจขึ้นอีก ในขณะนั้นก็เป็นกุศล ไม่ใช่เพียงแต่อยากเป็นกุศล อยากมีกุศล แต่กุศลไม่เกิด

เพราะฉะนั้น ขณะใดที่มีความเดือดร้อนใจให้ทราบ ว่า ไม่ใช่เพราะกุศลเป็นเหตุ แต่เพราะมีความอยากอย่างหนึ่งอย่างใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นเป็นเหตุ จึงทำให้เดือดร้อน

เคยเล่าให้ท่านผู้ฟังฟังแล้วครั้งหนึ่งว่า มีพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่ใคร ๆ เห็นการอยู่สันโดษของท่าน ก็มีความเลื่อมใสในการที่ท่านไม่คลุกคลี แต่เมื่อมีชาวต่างประเทศไปนมัสการท่าน ท่านก็บอกความจริงใจให้ฟังว่า เวลาที่ท่านอยากจะอยู่คนเดียว และมีผู้คนไปหาท่าน ท่านเดือดร้อน ท่านไม่สบายใจเลย เพราะว่าเสียเวลาการเจริญเมตตาของท่าน

เข้าใจผิด หรือเข้าใจถูก

ผู้ที่เข้าใจเรื่องเมตตาจะทราบได้ว่า เมตตาจะเกิดเมื่อมีสัตว์บุคคลเป็นอารมณ์ ไม่ว่าจะเห็นใคร ที่ไหน และอยู่ในสภาพการณ์อย่างไร ผู้ที่มีจิตเมตตาก็มีความเป็นมิตรไมตรีที่จะเกื้อกูลทันที ขณะนั้นจิตก็ผ่องใสไม่เดือดร้อน แต่ถ้าจะอยู่คนเดียวไม่เห็นใคร และจะเจริญเมตตา ไม่ทราบว่า จะเจริญได้อย่างไร และเวลาที่มีผู้คนไปหา ก็ไม่สบายใจ ไม่พอใจที่มีผู้ไปรบกวนการเจริญเมตตาของท่าน แสดงให้เห็นว่า ต้องแยกสภาพธรรมที่เป็นกุศลออกจากสภาพที่เป็นอกุศล โดยรู้ว่าขณะใดที่เดือดร้อนใจไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น ขณะนั้นต้องเพราะอกุศล

อย่างบางคนที่คิดอยากจะทำบุญ อาจจะขาดปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้บุญนั้นไม่สำเร็จ บุญที่นี้ท่านคิดว่าเป็นเรื่องของท่าน เพราะฉะนั้น ท่านก็คิดที่จะสละวัตถุเพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่น แต่ก็มีอุปสรรคทำให้ท่านนั้นไม่สำเร็จ เดือดร้อนใจ หรือเปล่า

ไม่สำเร็จ ก็ไม่สำเร็จ เพราะว่ากุศลไม่ได้มีแต่เฉพาะทาน ศีลก็เป็นกุศล การอบรมเจริญความสงบของจิตซึ่งไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ ก็เป็นกุศล เพราะฉะนั้น ไม่มีเรื่องใด ๆ ที่จะต้องเดือดร้อน เมื่อเป็นโอกาสที่จะให้ท่าน ท่านนั้นสามารถกระทำได้สำเร็จก็เป็นกุศลประเภทหนึ่ง แต่ถ้าไม่มีโอกาส ไม่มีปัจจัยที่จะให้กุศลประเภทนั้นเกิด กุศลประเภทอื่นก็มี ก็เกิดได้

ขณะที่สติสัมปชัญญะระลึกรู้ลักษณะของจิตที่ไม่สงบ และเกิดจิตที่สงบ ขณะนั้นก็เปลี่ยนจากอกุศลเป็นกุศล ขณะนั้นก็เป็อกุศลแล้ว หรือท่านที่มักจะมุ่งหวังผลของท่านเพราะเห็นว่าท่านย่อมมีผลมาก ท่านก็ลืมไปอีกว่า แท้ที่จริงแล้วแม้ไม่ใช่อการสละวัตถุให้บุคคลอื่นซึ่งเป็นวัตถุทาน อภัยทานก็มีผลมาก ทันทที่จิตเกิดขุ่นเคือง และสติสัมปชัญญะเกิด มีการให้อภัยและเมตตาทันที ขณะนั้นก็เป็อกุศลที่ให้ผลทันที คือ จิตใจที่กระสับกระส่ายเดือดร้อนด้วยความผูกโกรธ ก็เปลี่ยนเป็นความเบา ความสบาย ด้วยความรู้สึกที่เป็นมิตร เป็นเมตตา

ทำไมไม่คิดถึงผลของบุญประเภทอื่น ทำไมคิดถึงแต่ผลของท่านกุศลเพียงอย่างเดียว เพราะกุศลมีหลายระดับชั้น แม้แต่การฟังพระธรรม ก็เพื่อให้เข้าใจพระธรรม พระธรรมที่ได้ยินได้ฟังแล้วก็พิจารณาไตร่ตรองให้เข้าใจละเอียดขึ้นเพิ่มขึ้นที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ถ้าเป็นไปโดยลักษณะนี้ ก็ไม่มีปัญจธรรมที่จะทำให้เนิ่นช้าได้

เรื่องของสภาพธรรมทั้งหลาย เป็นเรื่องที่ละเอียดที่จะต้องเข้าใจ แม้แต่เรื่องของวิริยเจตสิกซึ่งเป็นสภาพที่เพียร เป็นสภาพที่กล้า เป็นสภาพที่ขยัน เป็นสภาพที่สามารถ ก็เป็นเรื่องที่ควรจะต้องเข้าใจขึ้น เพราะว่าเป็นชีวิตประจำวัน

วันนี้วิริยะเกิดมากแล้ว บางท่านอาจจะบอกว่า ไม่ได้ทำอะไรเลย แต่ถ้าศึกษาธรรมจะไม่พูดคำนี้อีก เพราะว่าไม่มีตัวท่านที่จะทำ แต่มีจิตเจตสิกเกิดขึ้นทำกิจการงานอยู่ตลอดเวลา และวิริยเจตสิกก็เป็นเจตสิกหนึ่งซึ่งเว้นไม่เกิดกับจิตเพียง ๑๖ ดวงเท่านั้น เพราะฉะนั้น วิริยเจตสิกตั้งแต่เข้ามาจนถึงเดี๋ยวนี้ก็เกิดขึ้นทำกิจการงานของวิริยเจตสิก โดยที่ถ้าไม่ศึกษา ไม่พิจารณา ก็ไม่สามารถเห็นได้

สำหรับวิริยเจตสิก แม้ว่าเป็นสภาพธรรมที่มีลักษณะระครองจิต คำจุนจิต และสหชาตธรรมที่เกิดร่วมกันให้สำเร็จกิจการงานของจิต แต่เมื่อวิริยะเกิดกับจิตส่วนมากเว้นเพียงจิต ๑๖ ดวง คือ เกิดกับจิตถึง ๗๓ ประเภท และวิริยเจตสิกที่เกิดกับจิตประเภทต่าง ๆ ก็มีกำลังต่าง ๆ กันด้วย คือ วิริยเจตสิกที่เกิดกับสเหตุกจิต คือจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ไม่ว่าจะเป็นทางฝ่ายกุศล หรือทางฝ่ายอกุศล ต้องมีกำลัง

มากกว่าวิริยเจตสิกที่ไม่มีเหตุเกิดร่วมด้วย และสำหรับวิริยะที่เกิดกับจิตประเภทต่าง ๆ วิริยะที่เกิดกับขวนจิต ย่อมมีกำลังมากกว่าวิริยะที่ไม่ได้เกิดกับขวนจิต

และวิริยะที่เป็นอกุศล จะเป็นปัจจัยทำให้วนเวียนอยู่แต่ในกามภูมิคือภูมิที่มี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่วิริยะที่เป็นกุศล สามารถระครองจิตให้เจริญขึ้น จากระดับขั้นที่เป็นกามาวจรภูมิที่เป็นไปกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จนกระทั่งถึงวิริยะที่เป็นกุศลขั้นรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ หรือโลกุตตรภูมิ

เพราะฉะนั้น วิริยะที่เป็นกุศล จึงมีวิริยะที่เป็นวิริยอินทรีย์ เป็นใหญ่ ในขณะที่เกิดเป็นไปในกุศล เป็นวิริยพละ คือ นอกจากเป็นอินทรีย์แล้ว ยังมีกำลังสามารถเกิดในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เป็นสัมมปปธาน เป็นอิทธิบาท เป็นวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นสัมมาวาจาโมโนมรรคมองค์ ๘ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นโพธิปักขิยธรรม คือ เป็นธรรมเครื่องดำเนินไปสู่การรู้แจ้งอริยสัจจธรรม

สำหรับวิริยะที่ต่างกันเป็นอธิปัตติ เป็นอิทธิบาท เป็นอินทรีย์ หรือที่เป็นพละต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นการเจริญขึ้นของวิริยเจตสิกนั่นเอง ซึ่งในขณะที่ยังไม่ถึงระดับขั้นนั้น ก็ไม่สามารถรู้ลักษณะของวิริยะที่เกิดร่วมกับสติปัฏฐานและเป็นสภาพที่มีกำลังเพิ่มขึ้น

สำหรับอินทรีย์ ๕ ได้แก่ ศรัทธา เป็นสัทธินทรีย์ ๑ วิริยะ เป็นวิริยอินทรีย์ ๑ สติ เป็นสตินทรีย์ ๑ สมาธิ เป็นสมาธิอินทรีย์ ๑ และปัญญา เป็นปัญญินทรีย์ ๑ ธรรมหมวดต่าง ๆ อาจจะได้ยินได้ฟังกันมาแล้วทั้งนั้น เช่น อธิปัตติ ๔ เคยได้ฟังแล้ว ได้กล่าวถึงแล้ว อิทธิบาท ๔ เป็นองค์ธรรมชนิดเดียวกันก็ได้กล่าวถึงแล้ว แต่เวลากล่าวถึงวิริยะที่เป็นวิริยอินทรีย์ จะเห็นได้ว่า จะเกิดร่วมกับศรัทธา สติ สมาธิ ปัญญา เพราะฉะนั้น ก็ต้องเป็นไปทางฝ่ายกุศล

ถ้าเป็นอิทธิบาท จะเป็นฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา แต่ถ้าเป็นอินทรีย์จะเป็น สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ ปัญญินทรีย์ นี่ต่างกันแล้ว

ฉันทะเป็นอิทธิบาท แต่ฉันทะไม่ได้เป็นอินทรีย์ เมื่อเป็นอินทรีย์แล้วเปลี่ยนจากฉันทะเป็นศรัทธา และสำหรับอินทรีย์ ๕ ก็เพิ่มสภาพธรรม คือ สติ ซึ่งเมื่อเป็นอิทธิบาท ไม่มีสติเป็นอิทธิบาท

ก็เป็นเรื่องที่เห็นความละเอียด ซึ่งท่านผู้ฟังคงไม่จำเป็นต้องไปสนใจหรือคิดถึงเรื่องความละเอียดเหล่านี้ แต่ให้ทราบว่า วิริยะจะเจริญขึ้นตามลำดับจากอกุศลสู่กุศลชั้นต่าง ๆ

ขอกล่าวถึงข้อความบางประการในพระไตรปิฎก เพื่อให้เข้าใจเรื่องของอินทรีย์

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ทักขิปปสูตร ข้อ ๘๕๒ - ๘๕๗ มีข้อความว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมามินทรีย์ ปัญญินทรีย์

ล้วนแต่สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ทั้งนั้น แต่เมื่อไรจะเกิดขึ้น ก็ขณะที่สติปัญฐานเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมนั่นเอง

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีเห็นสัทธินทรีย์ในธรรมไหนเล่า ในโสตาปัตติยังคะ ๔ มีเห็นสัทธินทรีย์ในธรรมนี้

ขณะที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นขาดศรัทธาเจตสิกไม่ได้เลย แต่กุศลก็มีหลายระดับชั้น เพราะฉะนั้น ศรัทธาที่จะเป็นอินทรีย์ เป็นใหญ่ในกิจของศรัทธา ที่จะทำให้เกิดสภาพลักษณะของศรัทธาที่เป็นใหญ่จริง ๆ จะเห็นได้ในโสตาปัตติยังคะ ๔ คือองค์ของพระโสดาบัน ๔ ได้แก่ เป็นผู้ที่ไม่หวั่นไหวในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ด้วยปัญญาที่รู้แจ้งอริยสัจธรรม

ท่านผู้ฟังในขณะนี้กำลังฟังพระธรรม และมีศรัทธาในการที่จะฟังพระธรรม แต่ศรัทธานี้จะคลอนแคลน จะหวั่นไหว จะคลาดเคลื่อนไปถ้าไม่มีความเข้าใจสภาพธรรมอย่างถูกต้อง หรือไม่รู้หนทางข้อปฏิบัติที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ก็อาจจะทำให้ไขว้เขวไปได้ แต่ที่จะเห็นศรัทธาที่ไม่หวั่นไหวแน่นอนมั่นคงจริง ๆ ที่ไม่มีทางที่จะไขว้เขวคลาดเคลื่อนไป ต้องเป็นศรัทธาในโสตาปัตติยังคะ คือ ศรัทธาของผู้ที่

เป็นพระอริยบุคคลซึ่งประกอบด้วยความไม่หวั่นไหวในพระพุทธรูป ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และในศีล

จะพึงเห็นวิริยอินทรีย์ในธรรมไหนเล่า

วิริยะที่จะเป็นอินทรีย์ ที่จะถึงความเป็นใหญ่ แสดงให้เห็นว่า มีความเพียรที่ค่อย ๆ สะสมไปทีละเล็กทีละน้อยจากกุศลที่เกิดขึ้นจนกระทั่งค่อย ๆ เป็นกุศลขึ้นจนกระทั่งเป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่นั้น จะเห็นได้ในธรรมไหน

ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นวิริยอินทรีย์ในธรรมนี้

คือ เพียรที่จะไม่ให้บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น เพียรเพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรเพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น เพียรเพื่อความตั้งอยู่เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

เพราะฉะนั้น ความเพียรของท่านผู้ฟังจะสังเกตได้ว่า เริ่มเพียรเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือว่าเพียรไม่ให้บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น เพียรเพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรเพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดหมายความว่า สมถวิปัสสนาและมรรคผลนิพพาน เวลาใช้คำว่า สมถวิปัสสนา หมายความว่า การอบรมเจริญสติปัฏฐาน เพราะว่าสติปัฏฐานนั้นพร้อมทั้งสมถะและวิปัสสนาโดยที่ไม่ต้องแยกกัน หรือเพียรเพื่อความตั้งอยู่ เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่งขึ้น เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญบริบูรณ์แห่งกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

นี่เป็นการเทียบเคียงให้เห็นถึงความเพียรที่นิด ๆ หน่อย ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่พอ

จะพึงเห็นสตินทรีย์ในธรรมไหนเล่า ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นสตินทรีย์ในธรรมนี้

เวลาที่กุศลเกิดจะขาดสติเจตสิกไม่ได้เลย ไม่ว่าในขณะที่ทำให้ทานหรือในขณะที่วิรติทุจจริต แต่จะเห็นสตินทรีย์ สภาพของสติที่เป็นใหญ่ในธรรมไหน ก็ในสติปัฏฐาน ๔

จะพึงเห็นสมาธินทรีย์ในธรรมไหนเล่า ในฌาน ๔ พึงเห็นสมาธินทรีย์ในธรรมนี้

ถ้าเป็นเรื่องของสมาธิจริง ๆ ที่จะ เป็นใหญ่ ต้องเห็นในฌาน ๔

๑๘๙๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๒

พื้เห็นปัญญินทรีย์ในธรรมไหนเล่า ในอริยสัจจ ๔ พื้เห็นปัญญินทรีย์ใน
ธรรมนี้

แม้แต่ปัญญาที่รู้แจ้งสภาพธรรมแต่ละขั้นที่เป็นวิปัสสนาญาณ ก็เป็น
ปัญญินทรีย์ แต่ยังไม่ถึงขั้นที่สมบูรณ์จริง ๆ ถ้าถึงขั้นที่สมบูรณ์จริง ๆ ก็ในอริยสัจจ ๔

ข้อความใน **อรรถกถา ทฎฐัพพสูตร** มีว่า

คำว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็พื้เห็นสัทธินทรีย์ในธรรมไหนเล่า ความว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำเป็นต้นว่า ในโสดาปัตตียังคะ ๔ ประการ เพื่อทรงชี้
ความที่อินทรีย์เหล่านี้สำคัญที่สุดในวิสัย (อารมณ์) ของตน

เหมือนอย่างว่า ลูกชายเศรษฐี ๔ คน ในเมื่อกลุ่มเพื่อนซึ่งมีพระราชธิดา
เป็นที่ ๕ หยั่งลงสู่ถน ด้วยคิดว่า พวกเราจะเล่นงานนักษัตริย์ เวลาไปบ้าน
ลูกชายเศรษฐีคนหนึ่ง อีก ๔ คนก็นั่งนิ่ง เจ้าของเรือนเท่านั้นที่เที่ยวสั่งงานในเรือนว่า
จงให้ของเคี้ยวของกินแก่ท่านเหล่านี้ จงให้เครื่องแต่งตัวมีของหอมและพวงมาลัย
เป็นต้นแก่ท่านเหล่านี้

ครั้นเวลาไปถึงเรือนลูกชายเศรษฐีคนที่ ๒ และคนที่ ๓ และคนที่ ๔ คนอื่น
ก็นั่งนิ่ง เจ้าของเรือนเท่านั้นที่เที่ยวสั่งงานในเรือนว่า จงให้ของเคี้ยวของกินแก่
ท่านเหล่านี้ จงให้เครื่องแต่งตัวมีของหอมและพวงมาลัยเป็นต้นแก่ท่านเหล่านี้ ฉนั้นใด
ก็ฉนั้นเหมือนกัน แม้เมื่ออินทรีย์ ๕ ไปถึงโสดาปัตตียังคะ สัทธินทรีย์ การน้อมลง
เชื่อเป็นลักษณะเท่านั้นย่อมเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อินทรีย์ที่เหลือต่างก็คล้อยไปตาม
สัทธินทรีย์นั้น เหมือนในเรือนคนแรก อีก ๔ คนก็นั่งนิ่ง เจ้าของเรือนเท่านั้นที่เที่ยว
สั่งงาน ฉะนั้น

นี่คือลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดพร้อมกัน และต่างเป็นอินทรีย์เฉพาะหน้าที่ของตน ๆ

เมื่อมาถึงความเพียรชอบ วิริยอินทรีย์ ซึ่งมีการประคับประคองเป็นลักษณะเท่านั้นที่มาเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อินทรีย์ที่เหลือต่างก็คล้อยไปตามวิริยอินทรีย์นั้น เหมือนในเรือนคนที่ ๒ อีก ๔ คนนั่งนิ่ง ปล่อยให้เจ้าของเรือนเท่านั้นเที่ยวสั่งงานในเรือนว่า จงให้ของเคี้ยวของกินแก่ท่านเหล่านี้ จงให้เครื่องแต่งตัวมีของหอมและพวงมาลัยเป็นต้นแก่ท่านเหล่านี้

ครั้นมาถึงสติปัฏฐาน สตินทรีย์ซึ่งมีการเข้าไปปรากฏเป็นลักษณะเท่านั้นที่เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อินทรีย์ที่เหลือต่างก็คล้อยไปตามสตินทรีย์นั้น เหมือนในเรือนคนที่ ๓ อีก ๔ คนนั่งนิ่ง

ครั้นถึงเรื่องฉานและวิโมกข์ สมาธิินทรีย์ที่มีลักษณะไม่ซัดส่ายเท่านั้นเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อินทรีย์ที่เหลือต่างก็คล้อยไปตามสมาธิินทรีย์นั้น เหมือนในเรือนคนที่ ๔ อีก ๔ คนก็นั่งนิ่ง

แต่ท้ายสุดเมื่อถึงอริยสัจจ์ ปัญญินทรีย์ที่มีลักษณะรู้ชัดเท่านั้นย่อมเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อินทรีย์ที่เหลือต่างก็คล้อยไปตามปัญญินทรีย์นั้น เหมือนเวลาไปถึงพระราชวัง ๔ คนนอกนี้นั่งนิ่ง พระราชาเท่านั้นย่อมทรงเที่ยวสั่งงานในพระตำหนัก ฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้

นี่เป็นการแสดงอุปมาเพื่อให้เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดร่วมกันเท่านั้นเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่เมื่อสภาพธรรมค่อย ๆ เจริญขึ้น จะค่อย ๆ รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นอินทรีย์ได้ตามขั้นของธรรมนั้น ๆ

แต่เมื่อยังไม่ถึง ก็ขอกลับมากล่าวถึงวิริยะในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์มากที่สุดที่จะได้รู้ความจริงว่า วิริยะในวันหนึ่ง ๆ เป็นกุศลในขณะใด เป็นอกุศลในขณะใด สำหรับผู้ที่อบรมเจริญปัญญาที่จะมีวิริยะเป็นบารมี มีความเพียรที่จะขัดเกลาละคลายอกุศลและเจริญกุศลขึ้น ถ้าไม่พิจารณาธรรมที่เกิดกับตน ย่อมไม่สามารถรู้ลักษณะของวิริยเจตสิกที่เป็นกุศลและอกุศลได้

ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า ในครั้งอดีต มีผู้ที่ฟังพระธรรม อบรมเจริญปัญญาด้วยความพากเพียรและรู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นจำนวนมากมายับไม่ถ้วน ซึ่งท่านเหล่านั้นท่านเป็นบัณฑิต และท่านมีหนทางที่จะเตือนตัวของท่านเอง เพราะฉะนั้นก็เปรียบเทียบกับบุคคลในสมัยนี้ว่า มีความคิดที่จะพิจารณาตนเหมือนบัณฑิตทั้งหลายในครั้งอดีตหรือไม่

ตอนท้ายของ **อรรถกถา อนุमानสูตร** มีข้อความว่า

โบราณจารย์ (อาจารย์ในอดีต)ทั้งหลายกล่าวว่า ภิกษุพึงพิจารณาตนเองวันละ ๓ ครั้ง คือ ตอนเช้า ควรพิจารณาว่า กิเลสมีประมาณเท่านี้ของเรามีอยู่หรือไม่ ถ้าเห็นว่า มี พึงพยายามเพื่อละกิเลสเหล่านั้น ถ้าเห็นว่า ไม่มี พึงเป็นผู้มีใจเป็นของตนว่า เราบวชดีแล้ว

ตอนกลางวันก็พิจารณาอีก ตอนเย็นก็พิจารณาอีก

เมื่อไม่อาจพิจารณาถึงวันละ ๓ ครั้ง ก็พึงพิจารณาเพียง ๒ ครั้ง แต่เมื่อไม่อาจถึง ๒ ครั้ง ก็พึงพิจารณาเพียง ๑ ครั้ง แต่การไม่พิจารณาเลย ไม่สมควร

เพราะฉะนั้น ทุกท่านก็จะได้ทราบ ว่า ท่านได้ทำสิ่งที่สมควรหรือไม่สมควรในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า แม้แต่การพิจารณาอกุศลและกุศลของตนเอง ก็ต้องอาศัยวิริยะ ตอนเช้า ๑ ครั้ง ตอนกลางวันอีก ๑ ครั้ง ตอนเย็นอีก ๑ ครั้ง ถ้า ๓ ครั้งไม่ได้ ก็ ๒ ครั้ง ถ้า ๒ ครั้งไม่ได้ เพียงครั้งหนึ่งก็ยังมี ซึ่งท่านผู้ฟังจะได้ทราบต่อไปว่า มีกิเลสอะไรที่ท่านโบราณจารย์ในครั้งนั้นได้เตือนให้พิจารณา

มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ อนุमानสูตร ข้อ ๒๒๕ มีข้อความว่า

ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้แสดงธรรมที่เป็นคนว่าง่ายกับภิกษุทั้งหลาย และได้กล่าวให้ภิกษุทั้งหลายพิจารณาตน ท่านกล่าวว่า

ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามกหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามกจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลอันชั่วช้ามันเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่ใช่คนมีความ

ปรารถنالามก ไม่ลุ่มอำนาจแห่งความปรารถنالามก ภิกษุฉันนั่งอยู่ด้วยปีติ และปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

ข้อความตอนต้นที่ว่า ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเอง จะเห็นได้ว่า ถ้าจะให้คนอื่นมาพิจารณาให้ ถามเขาว่าเราเป็นอย่างไร คนนั้นย่อมไม่สามารถพิจารณาได้ละเอียดเท่าตัวของเราเองเป็นผู้พิจารณาอกุศลของเราเอง เพราะคนอื่นไม่มีทางที่จะรู้ดีกว่า เพราะฉะนั้น วันนี้พิจารณาว่า เราเป็นคนมีความปรารถنالามก ลุ่มอำนาจแห่งความปรารถنالามกหรือไม่ และต้องเป็นผู้ตรงด้วยที่จะรู้ว่า หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมีความปรารถنالามก ลุ่มอำนาจแห่งความปรารถنالามกจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย

บางท่านไม่ยอมพิจารณาอกุศลของตนเองเลย แต่ถ้าจะให้ เป็นประโยชน์จริง ๆ ที่จะให้วิริยะเจริญขึ้นในทางฝ่ายกุศล ต้องเห็นอกุศลของตนเองด้วย

ถ. เมื่อก็อาจารย์บอกว่า ท่านโบราณจารย์ให้พิจารณาวันละ ๓ ครั้ง ผมขอต่อรองว่า หลาย ๆ วันครั้งได้ไหม

ส. ขึ้นอยู่กับวิริยะ

ถ. เวลานี้ก็หลาย ๆ วันครั้งหนึ่ง

ส. อาทิตยละครั้งหรือ

ถ. บางทีก็ว่านั่น บางที่เป็นเดือนครั้งหนึ่ง ก็คิดว่าเรามาศึกษาธรรม เราได้ละคลายความโลภ ความโกรธ ความหลงลงไปบ้างหรือเปล่า จะถามตัวเอง แต่ไม่บ่อย นาน ๆ สักครั้งหนึ่ง แต่อาจารย์มาพูดวันนี้ ก็ควรจะมีวิริยะเพิ่มให้มากขึ้น อย่างเมื่อเข้านี้ก็ได้อริยมรรคมาเหมือนกัน ได้ยินเสียงนาฬิกาปลุกตีห้า ผมก็เปิด สวพ. เอฟเอ็ม ๙๑ ได้ยินเสียงจากวิทยุ ก็ระลึกถึงสิ่งที่ปรากฏทางหูว่า วันนี้มาอีกแล้ว นี่คือธรรมชาติอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นเมื่อจิตเราตื่นจากภวังค์ ทำให้คิดว่า ชีวิตของเราได้เริ่มมีกุศลเกี่ยวกับสติปัญญาเพิ่มขึ้น แต่การเพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิด ในเรื่องสัมมปปธาน ๔ ยังไม่ค่อยเป็นวิริยะ ยังกระท่อนกระแท่น แต่ถ้านึกถึงที่อาจารย์

พูดว่า จะต้องเป็นวิริยอินทรีย์ รู้สึกว่ายังไกลมากจริง ๆ ก็ควรจะตั้งหาเหตุทำปัจจัย โดยการฟังและศึกษาสนทนาธรรมอย่างนี้ต่อไป

ส. ท่านโบราณจารย์ท่านทราบว่าการรู้แจ้งอริยสัจธรรม ไม่ใช่เรื่องเร็ว และไม่ใช่เรื่องง่าย ไม่ใช่การที่อินทรีย์ ๕ จะเจริญได้บ่อย ๆ เพราะว่า อินทรีย์ ๕ เจริญ หมายความว่าในขณะที่สติปัฏฐานระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม ในขณะนั้นพร้อมทั้งศรัทธา สติ วิริยะ สมาธิ ปัญญา เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงทรงรู้ว่า บุคคลใดมีอินทรีย์อ่อน มีอินทรีย์กล้า ถ้าเป็นผู้ที่มีอินทรีย์กล้าก็คือ เป็นผู้ที่เข้าใจข้อปฏิบัติ และได้อบรมเจริญสติปัฏฐานพร้อมที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม แต่ผู้ใดที่อินทรีย์ยังอ่อน คือ สติปัฏฐานไม่ค่อยจะเกิด เพราะฉะนั้น ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาที่จะเป็นไปพร้อมกับสติที่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม เมื่อวันหนึ่ง ๆ ไม่เกิดบ่อย แต่อกุศลธรรมอื่น ๆ เกิดมาก ก็ควรที่จะเป็นวาระของ กุศลธรรมขั้นอื่นที่จะเกิด เช่น การพิจารณาตนเอง

ถ้าได้พิจารณาตนเองบ่อย ๆ จะคล้ายการพิจารณาคนอื่น เพราะว่าหลายคน ถนัดคุ้นเคยต่อการพิจารณาคนอื่นมากกว่าพิจารณาตนเอง แต่ถ้ากลับมาพิจารณา ตนเองจะเห็นได้ว่า ขณะที่กำลังคิดพิจารณาหรือวิจารณ์คนอื่นนั้น เป็นแต่เพียงจิต ที่คิดเท่านั้นเอง และจะรู้ว่าในขณะที่จิตคิดนั้นเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังพิจารณาตนเองนั่นเอง ก็ยังสามารถเห็นกุศลและอกุศลของตนเองได้

นอกจากจะพิจารณาว่า เป็นผู้ที่มีความปรารถนาลามกหรือไม่ ข้อความต่อไป ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนยกตน ข่มผู้อื่นหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนยกตนข่มผู้อื่นจริง ก็ควร พยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนยกตน ไม่ข่มผู้อื่น ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

เรื่องการยกตนข่มผู้อื่น ถ้าไม่พิจารณาโดยละเอียดจริง ๆ อาจจะคิดว่า
ท่านเองเปล่า ไม่ได้ทำ แต่ขณะที่คิดถึงความไม่ดีของคนอื่นด้วยอกุศลจิต ขณะนั้น
ยกตน คือ ท่านเป็นคนดีพอที่จะเห็นความไม่ดีของคนอื่น แต่เวลาที่ท่านกล่าวถึงความ
ไม่ดีของคนอื่น ด้วยจิตที่เป็นกุศล คือ เป็นไปในเรื่องของธรรม เป็นการกล่าวถึงธรรม
โดยที่ไม่เน้นเรื่องของบุคคลเพื่อให้เห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ธรรมจริง ๆ
เป็นอย่างนี้ บุคคลเป็นแต่เพียงคำบัญญัติเรียกธรรมนั้นเท่านั้น ถ้าขณะนั้นจิต
เป็นกุศลมุ่งที่จะให้เห็นธรรม แม้แต่การกล่าวถึงอกุศล ขณะนั้นก็ไม่ใช่
การยกตนข่มคนอื่น แต่ถ้าขณะนั้นขาดสติสัมปชัญญะ และคิดถึงความไม่ดีของคนอื่น
ด้วยอกุศลจิต ขณะนั้นแม้ไม่กล่าวด้วยคำพูดหรือกล่าว ขณะนั้นจะเป็นการยกตนและ
ข่มผู้อื่นหรือไม่

แสดงให้เห็นถึงความละเอียดของการที่จะพิจารณาว่า ขณะใดที่เป็นอกุศล
ขณะนั้นไม่พ้นจากความปรารถนาลามกบ้าง หรือยกตนข่มผู้อื่นบ้าง

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ
อันความโกรธครอบงำแล้วหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ
อันความโกรธครอบงำแล้วจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย
หากพิจารณาอยู่รู้้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ อันความโกรธไม่ครอบงำ ภิกษุนั้น
พึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรม
ทั้งหลาย

พิจารณาได้ไหม เรื่องของกาย เรื่องของวาจา เป็นปกติในชีวิตประจำวัน
คำพูดเป็นผู้อันความโกรธครอบงำหรือเปล่า ถ้ากายหรือวาจาเป็นไปเพราะความโกรธ
ครอบงำในวันนี้แล้ว ตอนเช้า ตอนกลางวัน ตอนเย็น พิจารณาตนหรือเปล่าว่า
เป็นผู้ที่มักโกรธอันความโกรธครอบงำแล้วจริง ถ้าจริง ก็พยายามเพื่อที่จะละ
อกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย

ยังมีการรู้สึกตัว ยังเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่ถ้าวันนี้ไม่พิจารณาเลยในสิ่งที่
ได้ทำไปแล้วว่าไม่ดี ต่อไปก็ต้องทำอีกแน่นอน เพราะฉะนั้น ก็ไม่มีการขัดเกลาดนเอง

เลย แต่ผู้ที่จะละคลายกิเลสจริง ๆ ต้องการที่จะดับจริง ๆ ต้องการที่จะรู้แจ้ง
อริยสัจจธรรมจริง ๆ ต้องเป็นผู้ที่มีวิริยะ มีความเพียรที่จะเห็นอกุศลของตนเอง

พอไหม พิจารณาแค่นี้ หรือพิจารณาไม่ครบ ก็อาจจะเป็นได้ แต่ผู้ที่ละเอียด
ท่านก็พิจารณาตัวท่านละเอียดจริง ๆ ในเรื่องของโลก ในเรื่องของโกรธ

ต่อไปก็ยังคงเป็นเรื่องของความโกรธ ข้อความต่อไปมีว่า

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ
ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคน
มักโกรธ ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรม
อันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ผูกโกรธ
เพราะความโกรธเป็นเหตุ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปิติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษา
ทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

ขณะนี้ก็บอกไหมว่าโกรธใครอยู่บ้างหรือเปล่า ขณะที่เรื่องผ่านไปแล้ว แต่ยัง
ไม่ลืม ยังไม่พอใจ ยังขุนเคืองใจ ยังโกรธอยู่ นั่นคือผูกโกรธ เพราะฉะนั้น ควรจะได้
พิจารณาว่า เราเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ จริงหรือเปล่า ซึ่งขณะที่ไม่ลืมความโกรธ
ไม่อภัย ไม่เมตตา กุศลทั้งหลายก็เจริญเป็นบารมีไม่ได้

ข้อต่อไปเป็นเรื่องของความโกรธอีก เพราะว่าวันหนึ่ง ๆ หลายท่านก็คงจะโกรธ
บ่อย ๆ มีเรื่องให้โกรธอยู่ทุกวัน เพราะว่าใครเลยจะทำสิ่งที่ทุกท่านพอใจโดยที่
ไม่มีความโกรธ ไม่มีความขุนเคืองใจได้เลยตลอดทั้งวัน

ข้อความต่อไปมีว่า

ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ
มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุหรือไม่

ถ้าไม่มีข้อความนี้ จะไม่ส่องไปถึงใจของแต่ละท่านในชีวิตประจำวันเลยว่า
ท่านเป็นบุคคลที่มีลักษณะอย่างนี้หรือเปล่า เพราะว่าบางคนโกรธ และผูกความโกรธ

ครอบงำทำให้กายวาจาเป็นไปด้วยความโกรธนั้น บางคนก็โกรธ และผูกโกรธ
ยังไม่ลืม แต่บางคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น
ต้องพิจารณาว่า เราเป็นคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุหรือไม่

หากพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความ
โกรธเป็นเหตุจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณา
อยู่อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ
ภิกษุ นั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนใน
กุศลธรรมทั้งหลาย

๑๘๙๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๒

ท่านผู้ฟังคิดว่า ท่านเป็นคนขี้ระแวงหรือเปล่า

ถ้าเป็นมิตรกัน มีความหวังดีต่อกัน มีความเชื่อมั่น ไม่ต้องระแวงเลย แต่เวลาที่จะระแวง หมายความว่าท่านต้องมีความไม่พอใจ มีความขุ่นใจบางอย่าง บางประการที่ทำให้ท่านเป็นผู้ที่ระแวง และการระแวงต้องเกิดจากความไม่พอใจ ซึ่งเป็นความโกรธ ถ้าเป็นคนที่ท่านพอใจ ไว้ใจ เป็นมิตร จะไม่มีความระแวงเลย แต่ถ้าเป็นคนที่ท่านไม่พอใจ เพียงเห็นนิดเดียว ความระแวงหรือคิดระแวงทำให้เป็นผู้ที่ระแวงจัดด้วยจิตตวิปลาส เพราะว่าเพียงเห็นก็ระแวงไปสารพัด

เคยระแวงคนในบ้านบ้างไหม คนที่ท่านไม่พอใจ จะเป็นคนที่อยู่ด้วยกัน หรือคนที่มาช่วยรับใช้ในบ้านก็ตาม ถ้าเป็นผู้ที่มีความประพฤติเรียบร้อย ไม่มีอะไรที่ท่านต้องระแวง แต่เวลาที่ท่านมีความระแวงเกิดขึ้น หมายความว่ามีความไม่พอใจ บางสิ่งบางประการในบุคคลนั้นว่า จะทำสิ่งที่ท่านไม่พอใจยิ่งกว่านั้นอีก

เพราะฉะนั้น ขณะใดที่เกิดระแวง ระลึกถึงจิตตวิปลาส ซึ่งคิดไปมากมายในเรื่องต่าง ๆ โดยที่ว่าขณะนั้นก็เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่ปรากฏและดับไปเท่านั้นเอง แต่เมื่อมีโมหะ ความไม่รู้ มีการยึดถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคลต่าง ๆ จึงทำให้จิตตวิปลาสคิดระแวงไปเป็นเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย ซึ่งความจริงเรื่องนั้นก็ได้เกิด และความระแวงนั้นก็เป็นเพียงความคิดของท่านเท่านั้นเอง

ชีวิตประจำวันเป็นอย่างนี้หรือเปล่า พิจารณาตัวท่านเองว่า ท่านเป็นผู้ที่มีจิตตวิปลาสคือเป็นผู้ที่มักระแวงจัดหรือเปล่า ถ้าเป็นก็ควรละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย เพราะว่าไม่มีประโยชน์

ประการต่อไป

ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง กลับได้เถียงโจทก์หรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง กลับได้เถียงโจทก์จริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่กลับได้เถียงโจทก์ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

วันหนึ่ง ๆ เป็นโจทก์ หรือว่าเป็นจำเลย มีใครเข้าใจท่านผิดบ้างหรือเปล่า หรือท่านเข้าใจบุคคลอื่นผิดบ้างหรือเปล่า และในขณะที่ท่านเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง กลับได้เถียงโจทก์หรือไม่

เรื่องของสภาพธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด ซึ่งขอความต่อไปมีว่า

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลย ถูกโจทก์ฟ้อง กลับรุกรานโจทก์หรือไม่

เป็นลักษณะอาการต่าง ๆ ของผู้ที่เห็นผิด เข้าใจผิด ประพฤติผิดด้วย อกุศลธรรม

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลย ถูกโจทก์ฟ้อง กลับปรัปรำโจทก์หรือไม่

เป็นวิธีการของอกุศลธรรมซึ่งเป็นไปโดยวิธีต่าง ๆ ถ้าชีวิตของบรรพชิตเป็น อย่างนี้แล้ว ชีวิตของคฤหัสถ์จะยิ่งกว่านี้สักแค่ไหน

ขอความต่อไปมีว่า

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลย ถูกโจทก์ฟ้อง กลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พุดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความ มุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏหรือไม่

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลย ถูกโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติกิริยาหรือไม่

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนลบหลู่ ดีเสมอหรือไม่

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่หรือไม่

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนโอ้อวด เจ้ามายาหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนโอ้อวดเจ้ามายาจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนโอ้อวด ไม่เป็นคนเจ้ามายา ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้น ที่เดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นกระด้าง ดุหมั่นผู้อื่นหรือไม่

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนถือเอา แต่ความเห็นของตน ถือมั่น ถอนได้ยากหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนถือเอาแต่ความเห็นของตน ถือมั่น ถอนได้ยากจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนถือเอาแต่ความเห็นของตน ไม่ถือมั่น ถอนได้ง่าย ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้น ที่เดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

จะมีใครที่พิจารณาอย่างนี้บ้างหรือเปล่า หรือฟังไปแต่ไม่ขยันที่จะพิจารณา เพราะว่าเป็นเรื่องของวิริยะที่จะพิจารณาตนเอง และต้องเป็นผู้ที่ตรง คือ ไม่เข้าข้างตนเองด้วย สำหรับผู้ใดที่พิจารณาอย่างนี้ และมีความเพียรที่จะละอกุศลเหล่านี้ เป็นผู้ที่ย่าง่าย แต่ถ้าผู้ใดมีธรรมฝ่ายตรงกันข้าม คือ เป็นจริงอย่างนี้ แต่ไม่เพียรเพื่อที่จะละ ก็มีธรรมที่ทำให้เป็นผู้ที่ยาก

เพราะฉะนั้น เรื่องที่จะไปคิดดับกิเลสหมด ไม่มีกิเลสเลย ต้องทราบว่า จะยากกว่านั้นไหม เพียงแต่การพิจารณาตนเองจริง ๆ แม้วาสติปฏิฐานไม่เกิด แต่กุศล

ขั้นอื่นก็เกิดได้ และถ้าทำไม่ได้วันละ ๓ ครั้ง ๒ ครั้งได้ไหม ๑ ครั้งได้ไหม หรือว่าหลาย ๆ วันครั้งหนึ่ง

นี่เป็นเรื่องของวิริยเจตสิกทั้งหมด

ขอกล่าวถึงลักษณะของความเพียร ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือทางวาจา ก็เป็นวิริยเจตสิกนั่นเอง

สัทธัมมปัชโชติกา อรรถกถา ชุตตทกนิกาย มหานิทเทศ อรรถกถา
ศุภกาสุตตนิทเทศที่ ๑๔ อธิบายวิริยนิทธี มีข้อความว่า

พึงทราบวินิจฉัยในนิทเทศแห่งวิริยนิทธี ดังต่อไปนี้

บทว่า เจตสิกโก ท่านกล่าวเพื่อแสดงว่า ความเพียรเป็นไปทางจิตโดยแน่นอน เพราะความเพียรที่ท่านกล่าวว่า เจตสิก ก็เพื่อแสดงว่า ความเพียรเป็นไปทางกายไม่มี มีแต่เป็นไปทางจิตเท่านั้น ดุจกายวิญญูญาณ แม้กล่าวว่า เป็นไปทางกาย แต่ก็เป็นนามธรรมที่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏทางกาย

เพราะฉะนั้น นามธรรมนั่นเองเป็นสภาพธรรมที่ทำให้เกิดความเพียรทางกายหรือทางใจ แม้แต่ความเพียรทางกายที่ทุกท่านขยันทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ให้ทราบว่า ในขณะที่กายจะเพียร ก็เพราะวิริยเจตสิกนั่นเอง

ข้อความในพระสูตรยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่จงกรม ไม่เกียจคร้าน ไม่ง่วง ดูลักษณะอาการภายนอกก็จะเห็นได้ว่า เป็นความเพียรทางกาย แต่แท้จริงที่ความเพียรทางกายนั้นจะเกิดได้ ก็เพราะความเพียรทางใจ คือ วิริยเจตสิก

ข้อความต่อไปกล่าวถึงความเพียรที่เจริญขึ้นจนถึงวิริยสัมโพชฌงค์ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของการรู้แจ้งอริยสัจธรรม และได้กล่าวถึงความหมายของวิริยะในความหมายต่าง ๆ เช่น

บทว่า วิริยารัมภโก ความว่า อารัมภะ คือ วิริยะ

ถ้าได้ยินคำว่า วิริยารัมภโก ก็หมายความว่าถึงวิริยเจตสิก

ข้อความต่อไป อธิบายเรื่องศัพท์ คือ อารัมภะ มีความหมายหลายอย่าง เช่น หมายความว่าถึงกรรม อาบัติ กิริยา เป็นต้น

อารัมภะ มาในความว่า วิริยะ ในบทนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงพยายาม จงออกไป จงชวนชวนในพระพุทธศาสนาเถอะ

ลักษณะของความเพียรซึ่งควรจะเจริญ มีข้อความว่า

จริงอยู่ ความเพียร ท่านเรียกว่า อารัมภะ ด้วยสามารถแห่งความพยายาม บทว่า วิริยารัมภโก นี้ เป็นบทแสดงถึงสภาวะของความเพียรนั้น

ความเพียรนั้นคือความเพียรอะไร

คือ การก้าวออกด้วยการออกไปจากความเกียจคร้าน การก้าวหน้าด้วยการก้าวไปสู่ฐานะอื่น ๆ ความชวนชวนด้วยการขยับขึ้นไป ความพยายามด้วยการไปไม่หยุด ความอุตสาหะด้วยความขะมักเขม้น ความขยันด้วยความขะมักเขม้นอย่างสูง ความมั่นคงด้วยตั้งอยู่ในความหนักแน่น ความทรงไว้เพราะทรงไว้ด้วยสามารถการทรงจิตและเจตสิกไว้ได้ หรือทรงความสืบทอดแห่งกุศลไว้ด้วยสามารถความเป็นไปโดยไม่ขาดตอน

นี่คืออาการของวิริยะทั้งหมด ทั้งก้าวออกไปจากความเกียจคร้าน ก้าวไปสู่ฐานะอื่น ชวนชวนต่อไปอีก พยายามโดยไม่หยุด มีความอุตสาหะขะมักเขม้น มีความมั่นคงหนักแน่นที่จะก้าวต่อไป

อีกนัยหนึ่ง ความก้าวออกนี้เพื่อบรรเทาทุกขทั้งหลาย ความก้าวหน้านี้เพื่อตัดความผูกพัน ความชวนชวนนี้เพื่อถอนโอสมะ ความพยายามนี้เพื่อไปถึงฝั่ง ความอุตสาหะนี้เพื่อไปข้างหน้า ความขยันนี้เพื่อความยิ่งขึ้นไป ความมั่นคงนี้เพื่อถอนกิเลสเพียงดังกลอนหลัก ความทรงไว้เพื่อไม่หยุดยั้ง ความก้าวหน้ามิได้ย่อหย่อนด้วยสามารถการก้าวไปไม่หยุดในกาลอันเป็นไปอย่างนี้ว่า หนึ่ง เอ็น และ กระตุกจนเหลืออยู่ก็ตาม อธิบายว่า ก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคง

อนึ่ง เพราะความเพียรนี้ไม่ปลงฉันทะ ไม่ทอดธุระ ไม่ข้ามไป ไม่สละ นำมาซึ่งความเป็นผู้ไม่ทอดทิ้งในที่ที่ทำความกุศลกรรม ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ความไม่ปลงฉันทะ ความไม่ทอดธุระ ดังนี้ เหมือนอย่างว่า คนทั้งหลายกล่าวว่า พวกท่านจงคอยจับโคนาสินค้าไปในที่ที่เจ้งไปด้วยน้ำใกล้ฝั่งคงคา โคนั้นแม้คุกเข่าลงที่พื้นก็ยังนำสินค้าไปได้ไม่ให้นสินค้าตกลงที่พื้น ฉนใด ภิกษุไม่ทอดธุระ ประคองความเพียรไว้ในที่ที่ทำความกุศลกรรมก็ฉนนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ประคองธุระไว้

นี้เป็นลักษณะของความเพียร ซึ่งแต่ละท่านจะทราบได้ว่า ความเพียรของท่านมากน้อยแค่ไหน และจะต้องเพียรต่อไป

ผู้ฟัง วันหนึ่ง ๆ มีแต่เพียรหากุศลมากกว่าที่จะไปเพียรหากุศล ที่อาจารย์กล่าวว่า มีวิริยสัมโพชฌงค์อีก ฟังดูแล้วก็ยิ่งไกล สมัยพุทธกาลคำสอนต่าง ๆ เหล่านั้นพร้อมทั้งคนสอนและผู้ที่มีกุศลจิต ทั้งธรรมด้วย และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังอยู่สาวกก็ยังอยู่มากมาย ฟังดูแล้วช่างไพเราะเหลือเกิน สมัยนี้หนูของเราคงรับกุศลธรรมหนัก ๆ อย่างนั้นไม่ไหว

ส. แต่ก็เปรียบเทียบได้ พระธรรมจะทำให้ท่านระลึกถึงความเพียรของท่าน ถ้าเพียรในอกุศล รู้สึกว่าท่านเพียรกันได้ไม่ทอดทิ้งเลย แม้แต่ตามข้อความที่ว่า พวกท่านจงคอยจับโคนาสินค้าไปในที่ที่เจ้งไปด้วยน้ำใกล้ฝั่งคงคา โคนั้นแม้คุกเข่าลงที่พื้นก็ยังนำสินค้าไปได้ คือ ให้คิดถึงสัตว์ที่มีความเพียรที่จะนำสินค้าไป แม้โดยคุกเข่าลงก็ยังสามารถนำสินค้าไปไม่ให้นสินค้าตกลงที่พื้น นั่นคือสัตว์ที่เพียรในฝ่ายอกุศล เพราะฉะนั้น ถ้าเปลี่ยนจากฝ่ายอกุศลเป็นทางฝ่ายกุศล ทำไม่อ่อนแอและรู้สึกว่าเพียรไม่ไหว เพียรไม่ได้ แต่ให้เพียรทางฝ่ายอกุศล ทำไม่เข้มแข็งและเพียรได้ถึงอย่างนั้น

ผู้ฟัง ขณะฟังอาจารย์พูดอยู่ ก็ยังเพียรไปกุศล คือ มองนาฬิกาอยู่เรื่อยว่าเมื่อไรจะหมดเวลา แะจริง ๆ

ส. เพราะฉะนั้น ให้ทราบได้ว่า ชื่อว่าวิริยินทรีย์ เพราะทำความเป็นใหญ่ในลักษณะประคองไว้ ยังประคองให้อยู่ในทางกุศลอยู่ ชื่อว่าวิริยพละ เพราะไม่

หวั่นไหวไปในความเกียจคร้าน ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะพยายามในกุศลอันนำสัตว์ออกไปจากทุกข์ได้แน่นอน คือ ต้องเกิดพร้อมสติปัฏฐานที่ระลึกลักษณะของสภาพธรรม แต่เมื่อวิริยะมี ธรรมที่ตรงกันข้ามกับวิริยะก็มี

ธรรมอะไรที่ตรงกันข้ามกับวิริยะ

บทว่า ตัณห์ ความเกียจคร้าน บทว่า ตัณห์ยา คือ อาการเกียจคร้าน

บอกให้ทำอะไรก็ทำไม่ได้ เพราะอะไรถึงทำไม่ได้ ก็เพราะเกียจคร้าน แต่จริง ๆ แล้วแม้ในขณะนั้นก็มีวิริยะ วิริยะต้องเกิดด้วยกับชวนจิต เพราะว่าไม่เกิดกับอเหตุกจิตเพียง ๑๖ ดวง เพราะฉะนั้น วิริยะนั้นประกอบให้เกียจคร้านต่อไป

ถ้าเป็นลักษณะของความเกียจคร้านที่เราเข้าใจ คือ การไม่ขยัน ไม่อุตสาหะ ไม่มีความเพียรที่จะทำกิจใด ๆ ให้สำเร็จ โดยเฉพาะกิจการงานทางฝ่ายกุศล เพราะฉะนั้น ความเกียจคร้านก็เป็นธรรมที่ตรงกันข้ามกับความขยัน

บทว่า ตัณห์มกตา ความเป็นผู้เกียจคร้าน คือ ความเป็นผู้มีจิตถูกความเกียจคร้านครอบงำ

ใครที่ไม่ขยันก็ควรที่จะได้พิจารณาตนเอง

ความเป็นแห่งความเกียจคร้าน ชื่อว่าอาลสิยัง ความเกียจคร้าน

อาการแห่งความขี้เกียจ ชื่อว่าอาลสาเยนา กิริยาที่ขี้เกียจ

ความเป็นแห่งคนขี้เกียจ ชื่อว่าอาลสายิตตัตถ์ ความเป็นคนขี้เกียจ

บางคนไม่เพียงเกียจคร้านซึ่งเป็นอกุศล แต่ยังขยันในอกุศล คือ บางคนเกียจคร้าน ไม่ทำอะไร ซึ่งเป็นอกุศล แต่บางคนไม่ใช่ออย่างนั้น ยังขยันในอกุศลอีก ถ้าพระธรรมไม่แสดงไว้โดยละเอียด ย่อมไม่สามารถระลึกได้เลยว่า ในขณะนั้นเป็นอกุศล ข้อความในพระธรรมที่จะแสดงต่อไปจะทำให้ระลึกได้ว่า ขณะใดเป็นอกุศลบ้าง

ถ. ในกลุ่มของผม คุณกันแล้วมีความรู้สึก ว่า อานาปานสติเป็นอย่างไร จึงจะถูกต้อง บางครั้งฟังจากอาจารย์แล้วคิดว่า เราควรเจริญสติปัฏฐานเป็นสำคัญ

มากกว่าไปมุ่งทางด้านอานาปานสติ บางครั้งก็เข้าใจกันอย่างหนักแน่นมากจนกระทั่งถือว่าอานาปานสติเป็นเรื่องยากที่จะให้ถูกต้อง ก็อย่าไปพยายามทำเลยจะดีกว่า อาจจะนึกไปอย่างนั้นก็ได้ แต่ผมไปพบข้อความในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งอยู่ในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เป็นพุทธพจน์บอกว่า

ดูกร อานนท์ ธรรมอย่างหนึ่ง คือ อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔ อย่างให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ อย่างให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ อันบุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชา วิมุตติ ให้บริบูรณ์

ผมขอเรียนถามว่า อานาปานสติอันจะทำให้สติปัฏฐาน ๔ อย่างนั้นให้บริบูรณ์ตามพระพุทธานุญาตนี้ ทำอย่างไรจึงจะถูกต้อง และให้สติปัฏฐาน ๔ อย่างนั้นบริบูรณ์ได้อย่างไร เพราะว่าอานาปานสติก็เป็นเพียงกายนุสัสสนา และอานาปานสติที่ทำให้บริบูรณ์แล้ว ทำไมไม่ไปเกี่ยวกับเวทนานุสัสสนา จิตตานุสัสสนา และธัมมานุสัสสนา

ผมเชื่อพุทธานุญาตที่ท่านบอกว่า อานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔ อย่างให้บริบูรณ์ และต่อ ๆ ไป แต่มีปัญหาว่า ทำอย่างไร อานาปานสติจึงจะให้เป็นอย่างนี้

๑๘๙๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๒

ส. ส่วนมากท่านผู้ฟังจะสนใจผล และคิดว่าจะทำอย่างไร ตามคำถามที่ถามว่า ทำอย่างไร แต่การอบรมเจริญสติปัฏฐาน เป็นเรื่องของการอบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่เรื่องทำ และไม่ใช่แต่เฉพาะเรื่อง อานาปานสติ เพราะถ้าอ่านพระไตรปิฎกโดยตลอด จะเห็นได้ว่า ในบางแห่งก็กล่าวว่าการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานบ้าง หรือการเจริญมรณานุสติบ้าง จะทำให้สติปัฏฐานบริบูรณ์ โภชณคฺบริบูรณ์ จนกระทั่งถึงการรู้แจ้งอริยสัจจธรรม

แสดงให้เห็นว่า การอบรมเจริญปัญญาจนถึงขั้นรู้แจ้งอริยสัจจธรรม จะต้องพิจารณาโดยละเอียดจริง ๆ คือ เจริญปัญญา ทั้งคำนี้ไม่ได้เลยสำหรับสติปัฏฐาน เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เรื่องจะทำอย่างไร เมื่อได้ทราบว่ อานาปานสติเมื่อเจริญแล้ว จะทำให้สติปัฏฐานบริบูรณ์ ตลอดไปจนกระทั่งถึงโภชณคฺ ตลอดไปจนกระทั่งถึงการรู้แจ้งอริยสัจจธรรม ก็คิดเพียงแต่ว่า จะทำอย่างไร แบบนี้ไม่ถูก

ถ้าใครคิดว่าจะทำอย่างไร ไม่ถูก แต่ควรคิดพิจารณาว่า จะเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้อย่างไรจนกระทั่งสติปัฏฐานบริบูรณ์ เพราะเป็นเรื่องของปัญญา แทนที่จะคิดแต่เฉพาะสูตรนี้ตามที่กล่าว เพราะว่าข้อความในสูตรอื่นตอนอื่น ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องของอานาปานสติ แต่เป็นเรื่องของสติปัฏฐานอื่น แม้เรื่องมรณสติ ก็ทำให้บริบูรณ์จนกระทั่งถึงรู้แจ้งอริยสัจจธรรมได้

โดยเฉพาะสำหรับอานาปานสติ ข้อความใน **สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาสโตการิฎฐานนิตเทศ ปฏิสัมภิตามรรค** มีว่า

อนึ่ง อานาปานสติกรรมฐานนี้ เป็นภูมิแห่งมนสิการของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระพุทธสาวกผู้เป็นมหาบุรุษนั่นเอง มิได้นอกไปจากนี้

ทั้งสัตว์นอกนี้ไม่ได้เสีย เพราะเหตุว่าเป็นกรรมฐานอันสงบและสุขุม เพราะฉะนั้น
ทั้งสติและปัญญาจึงต้องมีกำลัง

เพียงเท่านี้ก็สามารถเห็นความสอดคล้องในเรื่องของการอบรมเจริญปัญญาว่า
เป็นการรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพื่อละความไม่รู้ เพื่อละการยึดถือ
สภาพธรรมว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน แต่ไม่ใช่เพื่อที่จะเลือก เมื่อตรัสว่า
เมื่อเจริญอานาปานสติแล้ว ทำให้บริบูรณ์แล้ว จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม เพียงเห็น
สูตรนั้นเท่านั้นไม่พอ แต่จะต้องตรวจสอบดูกับพระธรรมในส่วนอื่นด้วย เช่น
ใน **สัทธัมมปกาสินี อรรถกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค** ซึ่งท่านผู้ฟัง
จะพิสูจน์ได้ด้วยตัวของท่านเอง

ขณะนี้ทุกคนกำลังมีลมหายใจแน่ ๆ ถ้าไม่มีลมหายใจคงไม่อยู่ที่นี้ แต่ว่า
ในขณะนี้เองอะไรกำลังปรากฏ ตามธรรมดาปกติในขณะนี้ ทางตามีสิ่งที่กำลัง
ปรากฏ เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ปัญญาควรอบรมจนกระทั่งรู้ชัดในลักษณะของ
สภาพธรรมว่า เป็นแต่เพียงรูปธาตุหรือรูปธรรมชนิดหนึ่งซึ่งสามารถปรากฏได้
เมื่อกระทบกับจักขุปสาทเท่านั้น เพียงจักขุปสาทรูปไม่มี สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา
ในขณะนี้ก็มีไม่ได้ รู้ความจริงอย่างนี้ ก็เพื่อที่จะไถ่ถอนความที่เคยยึดถือในขณะนี้
กำลังเห็นว่า เป็นเราเห็น เป็นตัวตน เป็นสัตว์บุคคลที่กำลังปรากฏ

การอบรมเจริญปัญญา เป็นเรื่องของปัญญา ไม่ใช่เรื่องของการทำ นี่เป็นสิ่งที่
จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องตั้งแต่ตอนต้น เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นสติปัฏฐานหนึ่ง
สติปัฏฐานใด ก็คือสิ่งที่กำลังปรากฏทางหนึ่งทางใดใน ๖ ทาง โดยไม่เลือก
จึงจะเห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมนั้นจริง ๆ

ถ้าขณะนี้ทุกคนระลึกได้ว่า ทางตายังไม่ได้รู้ชัดจริง ๆ ยังไม่หมดความสงสัยใน
ลักษณะของนามธรรมที่เห็น ในลักษณะของรูปธรรมที่ปรากฏ ก็จะต้องฟังให้เข้าใจ
เรื่องของนามธรรมและรูปธรรมทางตามาก ๆ จนกระทั่งสติสามารถระลึกได้ว่า
ทางตาจริง ๆ ในขณะนี้ เพียงชั่วขณะที่เห็น ไม่ใช่ขณะที่ได้ยิน ในขณะที่คิดนึก
เข้าไปเข้ามาในสังสารวัฏฏ์ เพราะว่าปรมัตถธรรมที่เกิดและดับก็มีเพียง ๓ อย่างเท่านั้น

คือ จิต เจตสิก รูป ทั้ง ๆ ที่มีจิต เจตสิก รูปเท่านั้นในวันหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไป แต่ถ้าไม่ศึกษาพระธรรม ไม่ฟังโดยละเอียด ก็ไม่สามารถรู้ได้ว่าเป็นจิต เป็นเจตสิก เป็นรูป และถ้าไม่ฟังให้เข้าใจจริง ๆ สติก็ไม่สามารถระลึกได้ว่า กำลังเห็นก็เป็นจิต เป็นเจตสิก เป็นรูป กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังคิดนึก ก็เป็นจิต เจตสิก รูป

เพราะฉะนั้น เรื่องจิต เจตสิก รูป ธรรมดา ๆ ที่เคยได้ยินได้ฟัง ก็ได้ยินอีก บ่อย ๆ จนกระทั่งสามารถเป็นปัจจัยให้สติเกิดระลึก โดยไม่ต้องห่วงเรื่องอานาปานสติ เลย ผู้ที่เข้าใจเรื่องการอบรมเจริญสติปัฏฐานจริง ๆ จะไม่เลือก และโดยเฉพาะที่ว่า

อนึ่ง อานาปานสติกรรมฐานนี้ เป็นภูมิแห่งมนสิการของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธสาวกผู้เป็นมหาบุรุษนั่นเอง มิได้นอกไปจากนี้ ทั้งสัตว์นอกนี้มิได้เสพ เพราะเหตุว่าเป็นกรรมฐานอันสงบและสุขุม เพราะฉะนั้น สติและปัญญาจึงต้องมีกำลัง

ขณะนี้สติและปัญญามีกำลังหรือเปล่า มีกำลังหรือยัง ถ้าสติและปัญญามีกำลัง ไม่ต้องห่วง สติและปัญญานั้นเองสามารถที่จะระลึกถึงลักษณะของลมหายใจ โดยไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้หวัง ไม่ได้ต้องการ แต่สติจะระลึกถึงลักษณะของลมหายใจโดยสภาพความเป็นอนัตตา ซึ่งในขณะนั้นผู้นั้นก็จะรู้ว่า ลมหายใจที่กระทบปรากฏก็เป็นแต่เพียงรูปธรรมชนิดหนึ่ง และละคลายความยึดถือความต้องการในลมหายใจ แต่ถ้าจะทำอานาปานสติ ต้องมีความตั้งใจ มีความต้องการที่จะให้มีสมาธิตั้งมั่นอยู่ที่ลมหายใจ โดยไม่รู้ว่า การที่จะรู้ถึงลักษณะของนามและรูป จนกระทั่งมีการละคลายการยึดถือนามธรรมและรูปธรรมนั้น ต้องรู้ถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมตามปกติตามความเป็นจริงจนทั่ว โดยที่ไม่หวังนามหนึ่งนามใด รูปหนึ่งรูปใด ไม่รอนามหนึ่งนามใด รูปหนึ่งรูปใด

ขณะที่กำลังเห็นขณะนี้ เป็นปกติ ไม่ต้องไปรอกให้ลมหายใจปรากฏ แต่สติสามารถเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจได้ และถ้ารู้ว่าลมหายใจก็เป็นแต่เพียงสภาพธรรม คือ ธาตุลม ซึ่งในที่นี้ก็ต้องมีมหาภูตรูปอื่นเกิดรวมอยู่ด้วย และก็เป็นเพียงโณฏฐัพพะ

คือเหมือนรูปอื่นที่กระทบกายปสาทเท่านั้นเอง ทำไมต้องจงใจที่รูปที่ไม่ได้ปรากฏ
ในขณะนี้ ในเมื่อรูปอื่นกำลังปรากฏ

จะเห็นได้ว่า การเจริญสติปัฏฐานจริง ๆ นั้น ต้องเป็นปัญญาที่เข้าใจว่า
สติเป็นอนัตตา สติเกิดระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดโดยไม่ใช้
ด้วยความจงใจ หรือด้วยความต้องการ มิฉะนั้นแล้วไม่สามารถละความต้องการ
หรือโลภะได้

ด้วยเหตุนี้ถ้าจะถามใครว่า อานาปานสติปัฏฐานเจริญอย่างไรจึงจะสมบูรณ์
ก็ให้ทราบว่า ถ้ามีผู้ใดแสดงว่าต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ หมายความว่า
ผู้นั้นไม่ได้อบรมเจริญปัญญา เพราะถ้าเป็นการอบรมเจริญปัญญาต้องรู้ว่า
ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา และในขณะที่ที่ลมหายใจไม่ปรากฏ สิ่งอื่นปรากฏ
สติก็ควรที่จะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นเท่านั้น ไม่ใช่
หวังรอในขณะอื่น

ถ. ต้องขอประทานโทษท่านอาจารย์ อย่าคิดว่าผมหัวดีหัวรั้น ตอบแล้ว
ก็ยังมาซักถามต่ออีก คือ มีประเด็นอยู่นิดหนึ่งที่ว่า อานาปานสตินั้นเราต้องรู้ว่า
เป็นภูมิแห่งมนสิการของมหาบุรุษ ผมก็เพิ่งทราบว่า ทำไมท่านจึงตรัสว่า
ดูกร อานนท ก็เพราะต่อไปท่านพระอานนทจะเป็นมหาบุรุษ ท่านไม่ได้บอกว่า
ดูกร ภิกษุทั้งหลาย คงเป็นอย่างนั้นใช่หรือเปล่า นี่เป็นประเด็นที่ ๑

ประเด็นที่ ๒ ในพุทธภาษิตท่านบอกว่า ดูกร อานนท ธรรมอย่างหนึ่ง คือ
อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว มีคำว่า ทำ ท่านอาจารย์ก็
บอกว่า ไม่ใช่ทำ แต่คิดพิจารณาให้มีปัญญา

สุ. บุคคลในครั้งโน้นกับครั้งนี้ ต้องสังเกตความละเอียด ถ้าบุคคลใน
ครั้งนั้นฟังข้อความนี้จะรู้ว่า เป็นสติที่ท่ากิจของสติ ไม่ใช่เป็นตัวตนที่จะทำเมื่อได้ยิน
ได้ฟัง เมื่อมีสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูก มีความเข้าใจถูก สติที่เป็นสัมมาสติก็
เกิดระลึกพร้อมกับสัมมาทิฐิ และมรรคองค์อื่น ๆ เพราะฉะนั้น เจตสิกนั้นเองที่กำลัง

กระทำกิจการงานของเจตสิกนั้น ๆ แม้ที่กล่าวว่า เจริญมรรค ความจริงก็คือ มรรคนั่นเองเจริญ ไม่ใช่มีผู้หนึ่งผู้ใดเจริญมรรค

ถ. อานาปานสติในที่นี้คงหมายถึงที่เป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คงไม่ได้หมายถึงอานาปานสติที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา ใช่ไหม

ส. แน่นอน

ถ. ถ้าเราพิจารณาเป็นสติ ก็เป็นวิปัสสนา ไม่ใช่สมถภาวนา ใช่ไหม

ส. สมถภาวนา หมายถึงจิตสงบเป็นสมาธิจนกระทั่งถึงอัปปนาสมาธิได้ แต่ไม่ใช่ด้วยความตั้งใจ โดยปัญญาไม่รู้อะไรเลย ไม่ใช่ใครก็ตามที่ไม่มีปัญญาก็จะมาจดจ้องที่ลมหายใจ ไม่ใช่อย่างนั้น สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาต้องเป็นผู้ที่ละเอียด เป็นผู้ที่ตรง เป็นผู้ที่ประกอบด้วยสัมปชัญญะที่จะรู้สภาพของจิต ใจพอที่จะรู้ว่า ขณะใดเป็นไปในนิรอรหะ ๕ หรือขณะใดเป็นกุศล มิฉะนั้นแล้ว ไม่สามารถละความยินดีพอใจแม้ในลมหายใจนั้นได้ ต้องเป็นเรื่องของปัญญาจริง ๆ จึงจะสงบได้

ถ. ความหมายว่า สมถภาวนา ถึงแม้ต้องการเพียงความสงบ ก็ต้องสงบโดยมีปัญญา ใช่ไหม

ส. ต้องประกอบด้วยปัญญา และปัญญานั้นไม่ใช่ปัญญารู้เรื่องปริยัติ ไม่ใช่ปัญญาที่อ่านเรื่องอานาปานสมาธิ แต่ต้องเป็นปัญญาพร้อมสติสัมปชัญญะที่รู้ลักษณะสภาพของจิต อย่างที่เราศึกษาเรื่องกุศลจิตและอกุศลจิต ก็เป็นการศึกษาเรื่องชื่อ เช่น อกุศลจิตมี ๑๒ ประเภท เป็นโลภมูลจิต ๘ ดวง เป็นโทสมูลจิต ๒ ดวง เป็นโมหมูลจิต ๒ ดวง และกุศลจิตก็มี ๘ ดวง เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยญาณ เป็นญาณสัมปยุตต์ เป็นอสังขาริก หรือเป็นสังขาริก นั้นเรียนเรื่องชื่อตราบใดที่สติสัมปชัญญะไม่เกิดที่จะรู้ลักษณะสภาพของอกุศลจิตหรือกุศลจิตที่กำลังเป็นไปในขณะนั้น ก็ต้องเป็นการรู้โดยชื่อเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะอบรมเจริญสมถภาวนาไม่ใช่รู้ชื่อ แต่ต้องเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะที่จะรู้ลักษณะของจิตทางตาที่กำลังเห็น และรู้ว่าในขณะนั้นเป็นอกุศลหรือเป็นกุศล จึงจะอบรมเจริญสมถภาวนาได้

ไม่ใช่เห็นก็เห็น ไม่รู้อะไรเลย และก็ไปจดจ้องอยู่ที่หนึ่งที่ได้โดยไม่มีปัญญาที่จะรู้ลักษณะสภาพของจิต เพียงแต่จิตนิ่งไม่กระสับกระส่ายไปรู้อารมณ์อื่นๆ ทั่วๆ ไปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจเหมือนปกติ ก็เข้าใจว่า ขณะนั้นจิตตั้งมั่นและสงบ ความจริงจิตตั้งมั่นแต่เมื่อปัญญาไม่เกิดในขณะนั้นจะชื่อว่าสงบไม่ได้ เพราะว่าลักษณะของจิตที่เป็นกุศลและจิตที่เป็นอกุศล ถ้าปัญญาไม่เกิดไม่สามารถรู้ได้รู้ได้โดยชื่อ แต่ไม่รู้ลักษณะจริง ๆ

ในขณะนี้พิสูจน์ได้ เช่น ทางตาที่เห็น ใครสามารถบอกได้ด้วยสติสัมปชัญญะว่า เป็นกุศลหรืออกุศล หรือบอกได้โดยชื่อ ถ้าเห็นสุนัข และเห็นสิ่งอื่น เช่น ดอกไม้ หรือเห็นพระพุทธรูปก็ตาม มีใครสามารถรู้ด้วยสติสัมปชัญญะว่า ขณะนั้นจิตเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

ด้วยเหตุนี้การอบรมเจริญภาวนา ไม่ว่าจะเป็นสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา ต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะและปัญญา

เรื่องของสภาพธรรมเป็นเรื่องที่รู้ยาก ไม่ใช่รู้ง่ายๆ ทั้งๆ ที่ได้ศึกษาเรื่องของจิตประเภทต่าง ๆ เรื่องของเจตสิกที่เป็นอกุศล เรื่องของเจตสิกที่เป็นกุศลก็ตาม แต่ก็ต้องอาศัยพระธรรมที่จะทำให้สติมีการระลึกได้

สติเป็นสภาพที่ระลึก สติมีลักษณะระลึกสภาพธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นผู้ที่ฟังมาก เข้าใจมาก ก็มีปัจจัยที่จะให้เกิดการระลึกได้ ซึ่งขณะนั้นเป็นสติ ไม่ใช่เรา

ผู้ที่ต้องการอบรมเจริญสติปัฏฐาน จะรู้ลักษณะของสติที่ระลึกในขณะที่กุศลหรืออกุศลกำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น และจะเข้าใจลักษณะของสติสัมปชัญญะด้วยว่า สติสัมปชัญญะคืออย่างนี้ คือ ขณะที่สภาพธรรมใดกำลังปรากฏก็ระลึกไว้ในสภาพธรรมนั้น

การเห็นกิเลสของตนเองละเอียดขึ้น จะทำให้เป็นผู้ที่พิจารณาเห็นโทษของกิเลส นั้น ๆ มิฉะนั้นแล้วก็ไม่เห็น เห็นแต่กิเลสที่เป็นโทษแรง ๆ หรือโทษแรง ๆ แต่ถ้าเป็นกิเลสที่ละเอียดกว่านั้น และพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงไว้ สติก็ไม่สามารถระลึกได้ แต่ถ้าเข้าใจขึ้น จะทำให้เกิดวิริยะที่จะละคลายอกุศลที่ละเอียดด้วย

อรรถกถา ขุททกนิกาย มหานิทเทส อรรถกถาตุฎฐกสูตรตนิทเทสที่ ๑๔
มีข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย รู้อยู่ลวงข้อบัญญัติ ทำกรรมหนัก แต่กล่าวทำเป็นเหมือนผู้สงบว่า เราไม่มีการละเมิดเลย และเป็นผู้บากบั่นด้วยกาย คือ ทำความปกปิดทางกายว่า ใคร ๆ อย่ารู้บาปกรรมที่เราทำนี้เลย

แสดงให้เห็นว่า เวลาที่เป็นทุจริตกรรม ก็รู้ว่าขณะนั้นได้กระทำความลวงเป็นอกุศลกรรมไปแล้ว แต่หลังจากนั้นอกุศลที่ติดตามมา ถ้าไม่อาศัยความละเอียดจริง ๆ จะไม่รู้เลย แม้แต่การทำเป็นเหมือนผู้สงบว่า เราไม่มีการละเมิดเลย และนอกจากนั้นเป็นผู้บากบั่นด้วยกาย คือ ทำความปกปิดทางกายว่า ใคร ๆ อย่ารู้บาปกรรมที่เราทำนี้เลย

ในขณะนั้น อกุศลกรรมทำไปแล้ว ก็ยังมีอกุศลจิตที่ละเอียดตามมาอีก

เพราะว่า ความลวง คือ ทำเป็นลวงให้หลงทางตา โดยปกปิดโทษที่มีอยู่

ชีวิตประจำวันทั้งหมดจะสังเกตได้ว่า ทุกคนต้องมีอกุศลในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาติหนึ่งชาติใด วันหนึ่งวันใด เหตุการณ์หนึ่งเหตุการณ์ใดก็ตาม ขณะที่ไม่จริงใจ และเสแสร้งแม้เพียงเล็กน้อย ขณะนั้นก็เป็นอกุศล

ถ้าไม่มีใครบอก ถ้าไม่มีใครเตือน จะรู้ใหม่ว่า เล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวัน ก็เป็นอกุศลในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนั้น แม้แต่เพียงความไม่จริงใจ แม้เพียงการเสแสร้งเพียงเล็กน้อย ๆ ในขณะนั้นก็เป็นอกุศล

ความเป็นแห่งความเป็นผู้หลอกลวง ชื่อว่ามายาวิตา ความเป็นผู้ลวง

เล็กน้อยสักเท่าไร ก็ยังชื่อว่าลวง

ชื่อว่าอัจจสรา เพราะทำความชั่วแล้วปิดบัง

ชื่อว่าวัฏฏณา เพราะซ่อนความจริงโดยให้เห็นเป็นอย่างอื่นด้วยวาจา
และกิริยา

ชื่อว่านิกคติ เพราะบังความผิด

ท่านผู้ฟังที่สนใจคำบาลีเพราะ ๆ อาจจะคิดว่าคำเหล่านี้เพราะดี แต่ความจริง
เป็นการกระทำที่เป็นไปเพราะอกุศลทั้งนั้น

ชื่อว่านิกรณา เพราะปิดบังความผิดด้วยคิดว่า เราจะไม่ทำอย่างนี้อีก

พิจารณาดูว่า ในขณะนั้นเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ขณะที่ปิดความผิด ขณะนั้น
ต้องเป็นอกุศล แต่ปิดและคิดว่า เราจะไม่ทำอย่างนี้อีก ถ้าเป็นคุณุศลก็ไม่ใช่ไร
แต่สำหรับพระภิกษุ แม้คิดว่าจะไม่ทำอย่างนั้นอีก แต่ปิดความผิดที่ได้กระทำแล้ว
ไม่ปลงอาบัติกับภิกษุรูปอื่น ก็ยังคงเป็นความผิด เพราะว่าไม่ได้เปิดเผยความผิด
ที่ได้กระทำแล้ว

๑๘๙๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๓๒

แสดงให้เห็นว่า กุศลมีหลายชั้น สำหรับผู้ที่ขัดเกลากิเลสในเพศบรรพชิต จะต้องละเลียดจนกระทั่งแม้แต่ว่า ความผิดที่ได้กระทำแล้วและกบิตเพียงคิดว่า จะไม่ทำอย่างนั้นอีกก็ยังไม่ได้ แต่สำหรับคฤหัสถ์ก็เห็นได้ว่า เป็นเพศที่ต่างกันมาก แล้วแต่ปัญญาจะทำให้กระทำอย่างไร เพราะถ้าเป็นผู้ที่มีปัญญามากก็อาจจะเปิดเผย ความผิดนั้นสบาย ๆ ไม่เดือดร้อน เพราะว่าทุกคนต้องเคยทำความผิดทั้งนั้น ไม่มีใครที่ไม่เคยทำความผิด และเป็นผู้ตรงว่า เมื่อทำความผิดก็ผิด ไม่ใช่ว่า เมื่อทำความผิดแล้วก็ยังกล่าวว่า ไม่ได้ทำ หรือคิดว่า ไม่ผิด ถ้าเป็นอย่างนั้นก็จะเป็น บุคคลผู้มีหูชั้น คือ ไม่รับรู้เหตุผลอะไรทั้งนั้น ซึ่งใน **กถาวัตถุ อรรถกถา อัจฉันทนิยามกถา** แสดงว่า ผู้ที่ไม่รู้ว่ากุศลเป็นอกุศล และเป็นผู้ที่ว่ายาก เป็นบุคคลผู้มีหูชั้น เพราะฉะนั้น ก็ได้ทราบความหมายของผู้ที่ว่ายากอีก ความหมายหนึ่ง คือ ผู้มีหูชั้น คือ ไม่รับรู้เหตุผลอะไรทั้งนั้น

ชื่อว่าปริหรณา เพราะเลิยความผิดด้วยคิดว่า เราจะไม่ทำอย่างนี้อีก

นอกจากจะปกปิดก็ยังเลิย คือ ไม่ได้กล่าวความจริง ขณะนั้นก็เป็นอกุศลด้วย

ชื่อว่าคฺุหนา ซ่อนความผิดโดยสํารวมกายเป็นต้น

ชื่อว่าปริคฺุหนา คือ ซ่อนความผิดทุกส่วนโดยประการทั้งปวง

บางครั้งก็ซ่อนความผิดโดยสํารวมกาย แต่บางครั้งก็ซ่อนความผิดทุกส่วน โดยประการทั้งปวง ถ้าจะให้มองเห็นภาพก็คือว่า เวลาซ่อนโดยสํารวมก็เหมือน ชั่วขณะที่กำลังสํารวม เหมือนปิดบังสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เพียงปิดไว้ แต่ถ้าปริคฺุหนา คือ ซ่อนความผิดทุกส่วนโดยประการทั้งปวง คลุมไว้มิดชิดหมดทีเดียว ไม่ให้ใครเห็น ไม่ให้ใครรู้

ชื่อว่าฉาตนา เพราะปิดบังความชั่วด้วยกายกรรมและวจีกรรม ดุจปิดบังคุณด้วยใบหญ้าฉะนั้น

ชื่อว่าปริจฉาตนา เพราะปิดบังทุกส่วนโดยประการทั้งปวง

ชื่อว่าอนุตตานิคมมัง เพราะไม่แสดงเปิดเผย

ชื่อว่าอนาวิกัมมัง เพราะไม่แสดงให้ปรากฏ

ชื่อว่าโวจฉาตนา เพราะคลุมความผิดไว้อย่างดี

ชื่อว่าปาปกิริยา เพราะทำชั่วใหม่อีกโดยปกปิดความชั่วที่ทำมาแล้ว

บทว่า อยัม วุจจติ คือ นี้เรียกว่า ความหลง มีลักษณะปกปิดความชั่วที่ทำมาแล้ว บุคคลมีมายาอุจถ่านปกปิดด้วยชี้เข้า ดุจตอปกปิดด้วยน้ำ และดุจศีศตราปกปิดด้วยเอาผ้าเก่าพัน

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกิเลสมากมายในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นพระมหากรุณาคุณ เพราะแม้แต่การที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดจะระลึกถึงกุศลหรือความดีของตนเอง ให้ทราบว่าเป็นขณะนั้น ตราบใดที่ยังเป็นผู้ที่มีกิเลสอยู่ ขณะที่ระลึกถึงกุศลนั้นมีอกุศลหรือเปล่า หรือจิตที่หลังจากระลึกถึงกุศลแล้วเป็นอกุศลหรือเปล่า เพราะอาจจะระลึกด้วยความสำคัญตนก็ได้

แสดงให้เห็นว่า เป็นพระมหากรุณาอย่างยิ่งที่ได้ทรงแสดงเรื่องของอกุศลอย่างมาก อย่างละเอียด เพื่อให้แต่ละบุคคลได้พิจารณาเห็นโทษและละคลายจนกว่าจะดับกิเลสเป็นสมุจเฉทได้จริง ๆ

เรื่องของกิเลสไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ใครจะคิดว่า นั่งสงบ ๆ หรือไม่รู้อะไรเลยก็สามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรมและดับกิเลสได้ แต่เป็นเรื่องของความละเอียด เป็นเรื่องของ การอบรมเจริญปัญญา เป็นเรื่องของสติที่จะระลึกได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าสภาพธรรมนั้นจะเป็นกุศลหรือเป็นอกุศลก็ตาม

สังยุตตนิกาย นิทานวรรค จังคมสูตรที่ ๕ จะแสดงให้เห็นว่า แม้ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพาน อกุศลของบุคคลในครั้งนั้น หรือกุศลของบุคคลในครั้งนั้น ก็ไม่ต่างกับอกุศลและกุศลของบุคคลในครั้งนี้

ณ เขาชัชฌิมกุฏ ท่านพระสารีบุตรจงกรมอยู่ด้วยกันกับพระภิกษุหลายรูปในที่
ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค ท่านพระมหาโมคคัลลานะก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับภิกษุหลายรูป
ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค ท่านพระมหากัสสปะก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับภิกษุหลายรูป
ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค ท่านพระอนุรุธะก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับภิกษุหลายรูป
ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค ท่านพระปุณณมันตานีบุตรก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับ
ภิกษุหลายรูปในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค ท่านพระอุบาลีก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับ
ภิกษุหลายรูปในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค ท่านพระอานนท์ก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับ
ภิกษุหลายรูปในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค แม้ท่านพระเทวทัตก็จงกรมอยู่ด้วยกันกับ
ภิกษุหลายรูปในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค

ข้อความในอรรถกถาแสดงว่า

ที่ท่านพระเทวทัตจงกรมอยู่ด้วยกันกับภิกษุหลายรูปในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค
นั้น เพื่อปกปิดโทษอันตนกระทำแล้ว เพื่อเป็นเหตุให้คนอื่นคิดว่า ผู้นี้ไม่ทำ ถ้าทำ
เขาก็ไม่มา ณ ที่นี้

แม้ในครั้งนั้นก็จะเห็นได้ว่า สภาพของจิตใจไม่ต่างกันเลยเวลาที่อกุศลเกิด
จะมีการหลง จะมีการปกปิด จะมีมาตาต่าง ๆ คนที่เดินอยู่ด้วยกันในที่นั้นทั้งหมด
ดูอาการภายนอกจะรู้ไหมว่า ใครคิดอะไร ฉันทใด จะนั่งอยู่ด้วยกันไม่ว่าในที่ไหน
ทั้งหมด ก็ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า จิตใจของแต่ละบุคคลในที่นั้นคิดอะไร นอกจาก
ผู้นั้นเองจะเป็นผู้พิจารณาตนเองเท่านั้นจึงจะรู้ได้

เรื่องของกิเลสมีมาก และกิเลสเกิดขึ้นทำกิจการงานของกิเลส กิเลสจะทำ
กิจการงานของกุศลไม่ได้ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าในสมัยไหนทั้งสิ้น กิเลสเกิดขึ้นขณะใด
ก็ทำกิจของกิเลสขณะนั้น และสมมติเรียกชื่อของอกุศลธรรมและกุศลธรรมเป็นสัตว์
เป็นบุคคลต่าง ๆ แต่บางท่านก็มีวิริยะในการอบรมเจริญปัญญา เห็นโทษของกิเลส
และละคลายกิเลสได้ แต่ก็ต้องอาศัยวิริยะอย่างมากจริง ๆ ในการเป็นผู้อบรมเจริญ
ปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ถ. ภิกษุถ้าปลงอาบัติแล้วไม่ผิดหรือ แปลว่าล้างบาปได้ ใช่ไหม

ส. ไม่ใช่ล้าง รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นโทษ ผิด และระลึกได้ เวลาที่ปลงอาบัติ ก็หมายความว่า เห็นโทษว่าเป็นโทษ เพื่อที่จะไม่กระทำอย่างนั้นอีก ถึงความสำรวม ระวังต่อไป

ถ. พระนางมัลลิกา ผมจำได้คล้ายคลึงคลาว่า ตอนที่สิ้นพระชนม์ ได้มีข้อกังวลใจอยู่อย่างซึ่งยังไม่ได้สารภาพกับพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงตกรอกอยู่ ๗ วัน สงสัยว่า ถ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลท่านเสด็จมาและพระนางมัลลิกาสารภาพบาป ตรงนั้น จะไม่ตกรอกหรืออย่างไร

ส. ไม่มีใครสามารถรู้เรื่องกรรมและผลของกรรมได้ ในเมื่อกรรมได้กระทำไปแล้ว และกรรมไหนจะเป็นชนกกรรมที่จะให้ผลในชาติต่อไปทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น ไม่มีใครสามารถรู้ได้จริง ๆ นอกจากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น มีทางเดียว คือ เป็นผู้ไม่ประมาท ออกุศลที่กระทำไปแล้วก็กระทำไปแล้ว แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน จะทำให้ปัญญาค่อย ๆ เจริญขึ้น และเป็นผู้ที่ละเอียดขึ้น ถ้าเป็นผู้ที่ละเอียดก็จะทำให้ละคลายอกุศลได้ละเอียดกว่าผู้ที่ไม่ละเอียด

สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปฐมโอวาทสูตร ข้อ ๔๘๓ - ๔๘๘ มีข้อความ โดยย่อว่า

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ ท่านพระมหากัสสปะเข้าไปเฝ้าพระองค์ พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระมหากัสสปะ ว่า

ดูกร กัสสปะ เธอจงกล่าวสอนภิกษุทั้งหลาย จงกระทำธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เราหรือเธอพึงกล่าวสอนภิกษุทั้งหลาย เราหรือเธอพึงกระทำธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย

ท่านพระมหากัสสปะกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ว่ายาก

ในครั้งที่ยังไม่ปรินิพพาน ท่านพระมหากัสสปะก็ยังได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ว่า ภิกษุทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ว่ายาก

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ว่ายาก ประกอบด้วยกรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ไม่อดทน ไม่รับอนุสาสนีโดยเคารพ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในพระธรรมวินัยนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นภิกษุชื่อภณทะ ผู้เป็นสัทธินิหาริกของพระอานนท์ และภิกษุชื่ออาภิชชิกะ ผู้เป็นสัทธินิหาริกของพระอนรุทธะ กล่าวล่วงเกินกันและกันด้วยสุตะว่า จงมาเกิดภิกษุ ใครจักกล่าวได้มากกว่ากัน ใครจะกล่าวได้ดีกว่ากัน ใครจะกล่าวได้นานกว่ากัน ดังนี้

บวชแล้ว ศึกษาธรรมแล้ว แต่ตราบใดที่ยังมีกิเลสก็เห็นได้ว่า แม้ว่าเป็นศิษย์ของท่านพระอานนท์ หรือเป็นศิษย์ของท่านพระอนรุทธะ ก็ยังล่วงเกินกัน คือ แย่งแย่งหรือแข่งดีกันด้วยสุตะว่า ใครจะกล่าวได้มากกว่ากัน ใครจะกล่าวได้ดีกว่ากัน ใครจะกล่าวได้นานกว่ากัน

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้ง ๒ รูปมา แล้วตรัสถาม ภิกษุทั้ง ๒ รูปก็ทูลรับว่า จริง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงไว้แล้วอย่างนี้หรือหนอ พวกเธอจึงกล่าวล่วงเกินกันและกันด้วยสุตะอย่างนี้ว่า จงมาเกิดภิกษุ ใครจักกล่าวได้มากกว่ากัน ใครจะกล่าวได้ดีกว่ากัน ใครจะกล่าวได้นานกว่ากัน

ภิกษุทั้ง ๒ กราบทูลว่า

ไม่เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

คือ ท่านยังมิรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้แล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่าพวกเธอไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ ดูกรโมฆบุรุษ เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเธอรู้อะไร เห็นอะไร บวชอยู่ในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้วอย่างนี้ ย่อมกล่าวล่วงเกินกันและกันด้วยสุตะไปทำไมเล่าว่า จงมาเกิดภิกษุ ใครจักกล่าวได้มากกว่ากัน ใครจะกล่าวได้ดีกว่ากัน ใครจะกล่าวได้นานกว่ากัน

ภิกษุทั้งหลายชบสัระกะใกล้พระบาทพระผู้มีพระภาค และกราบทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงรับโทษของท่านโดยความเป็นโทษ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล พวกเธอมาเห็นโทษโดยความเป็นโทษ แล้วทำคืนเสียตามสมควรแก่กรรม เมื่อนั้นเรารับโทษของพวกเธอ ก็การที่บุคคลเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วทำคืนเสียตามสมควรแก่กรรม และถึงความสำรวมต่อไปนี้เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยเจ้า

ข้อความในอรรถกถาอธิบายว่า

ที่พระผู้มีพระภาคทรงตั้งท่านพระมหากัสสปะไว้ในฐานะของพระองค์ คือให้กล่าวสอนภิกษุและให้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ก็เพราะเหตุว่าท่านพระมหากัสสปะมีอายุถึง ๑๒๐ ปี ส่วนพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นปรีณิพพานก่อนพระผู้มีพระภาค และท่านพระมหากัสสปะจะทำการสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยให้พระศาสนาสืบต่อไปอีก

และในอรรถกถาอธิบายว่า

ใครจักกล่าวได้มากกว่ากัน

คือ การกล่าวมากเพราะอาศัยการเรียนรู้พระธรรมมาก

ใครจะกล่าวได้ดีกว่ากัน

คือ บางท่านถึงแม้ว่ากล่าวมาก แต่ก็กล่าวเลยไป คือ เกินพอดี จึงยอมไม่ได้ประโยชน์ ไม่ไพเราะ แต่บางท่านกล่าวมีประโยชน์ ไพเราะ เพราะฉะนั้น ก็แข่งกันว่า ใครจะกล่าวได้ดีกว่ากัน

ใครจะกล่าวได้นานกว่ากัน

คือ บางท่านแม้ว่ากล่าวมากและดี แต่ก็กล่าวไม่นาน คือ เลิกเร็ว

แต่นั้นไม่ใช่จุดประสงค์ของการฟังพระธรรม เพราะว่าการฟังพระธรรม คือประโยชน์ที่ได้เข้าใจพระธรรมและประพฤติปฏิบัติตามพระธรรม ไม่จำเป็นต้องมีการ

เปรียบเทียบว่า ใครกล่าวได้มากกว่ากัน ใครกล่าวได้ดีกว่ากัน หรือใครกล่าวได้นานกว่ากัน

ถ. ตอนแรกเข้าใจว่า กล่าวลวงเกินกันและกัน คงจะต่อว่าอะไรกัน แต่กลายเป็นว่า เป็นการแสดงธรรมเก่งกว่า เพราะรู้มากกว่าก็สามารถแสดงได้มากกว่า ฟังคล้าย ๆ อย่างนั้น

ส. มิได้ ใครจะกล่าวได้มากกว่ากัน

ถ. ก็แสดงธรรม

ส. แข่งกันว่า ใครจะแสดงได้มากกว่ากัน

ถ. เป็นอกุศลหรือ

ส. เป็นการแข่ง ถ้ามากกว่าแล้วเป็นอย่างไร ถ้าน้อยกว่าแล้วเป็นอย่างไร ถ้ามากกว่า ก็ดีใจว่าเก่งกว่าหรือเปล่า หรือถ้าน้อยกว่า ก็ไม่เก่งหรือด้อยกว่าหรือเปล่า

ถ. เข้าใจแล้ว เป็นอกุศลตอนนั้น แต่มีกุศลบ้างไหม แสดงธรรมก็เป็นกุศล ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

ส. เป็นเรื่องละเอียด คือ กุศลเป็นสภาพของจิตที่ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ไม่มีมานะ ไม่มีทิฏฐิ

ถ. การแสดงธรรมโดยมีมานะ ถือว่าเป็นอกุศลหรือ

ส. ขณะใดที่อกุศลจิตเกิด ขณะนั้นไม่ใช่กุศล แม้แต่การศึกษาธรรม ยังไม่ถึงการแสดงธรรม เพียงการศึกษาธรรม ศึกษาเพื่ออะไร บางท่านอาจจะเห็นว่า ธรรมเป็นสิ่งที่ละเอียดมาก เข้าใจได้ยาก เพราะฉะนั้น เมื่อเข้าใจแล้วก็เก่ง ไม่อยากให้คนอื่นเข้าใจได้มากอย่างนั้นหรือเก่งอย่างนั้น ขณะนั้นก็อกุศล

แต่ถ้าถึงแม้ว่าผู้้นั้นจะมีความเข้าใจมากอย่างไร ก็ยังสามารถระลึกได้ว่า ตราบใดที่ยังคิดเป็นอย่างนั้นอยู่ ขณะนั้นก็อกุศล ก็จะละอกุศลนั้น เพราะรู้ว่าการเป็นผู้รู้ธรรมมากอย่างเดียวไม่เป็นประโยชน์ แต่ต้องเป็นผู้ที่ประพฤติธรรมมากด้วย

จุดประสงค์ของการศึกษาธรรมไม่ใช่เพียงรู้ธรรมมาก แต่ต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรมมาก

ถ. เป็นพระคุณอย่างสูง มองดูแล้วทุกสิ่งทุกอย่างมีความละเอียดอ่อน
ที่จะต้องรู้ทันตัวเราเองอย่างยิ่ง

สุ. มิฉะนั้นแล้วดับกิเลสไม่ได้เลย โดยวิธีอื่น ไม่มี มีแต่ว่าสติสัมปชัญญะ
ละเอียดขึ้น จะสามารถเห็นความละเอียดของอกุศล

ถ. เพราะฉะนั้น ภาวที่แสดงธรรมในกรณีนี้ อาจจะมีทั้งกุศลและอกุศล
ตลอดเวลาที่แสดงธรรมก็ได้ ใช่ไหม คือ ไม่เป็นกุศลหรืออกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง

สุ. เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัส ท่านก็รู้ว่าท่านผิด ท่านเป็นผู้เขลา ท่านเป็น
ผู้หลง และท่านก็ทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงรับโทษของท่านโดยความเป็นโทษ
เพราะฉะนั้น ท่านก็เป็นผู้ที่รู้สึกตัว

สำหรับผู้ที่ใคร่จะเจริญกุศล ไม่ควรคิดแต่เรื่องของทานกุศล แต่ควร
พิจารณาตนเองให้เข้าใจสภาพธรรมเพื่อขัดเกลากิเลสซึ่งยากกว่าการเจริญทานกุศล
เพราะว่าต้องเป็นผู้ที่สตรีกู้ลักษณะสภาพจิตของตน และเป็นผู้ตรง เป็นผู้ละเอียด
จึงจะเห็นกิเลสที่ละเอียด ๆ ของตนเองได้ เช่น ข้อความที่ได้กล่าวถึงแล้วคราวก่อนใน
มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก อนุমানสูตร ที่แม้แต่ท่านพระมหาโมคคัลลานะก็ยังกล่าว
ให้ภิกษุทั้งหลายพิจารณาตนเองว่า มีอกุศลอะไรบ้าง

เป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์มากที่จะรู้ว่า ตนเองเป็นผู้มีความปรารถนาลามกหรือไม่
ลู่ออานาจแห่งความปรารถนาลามกหรือไม่ ยกตนข่มผู้อื่นหรือไม่ มักโกรธ หรือ
ถูกความโกรธครอบงำ ลบหลู่ ตีเสมอ วิชา ตระหนี่ เป็นต้น หรือไม่

และยังมีข้อความในอรรถกถาที่ท่านพระโภจนาจารย์ได้ให้พิจารณาตนเอง
วันละ ๓ ครั้ง สำหรับท่านที่ไม่สามารถพิจารณา ๓ ครั้ง ก็ควรพิจารณา ๒ ครั้ง
เมื่อไม่สามารถพิจารณา ๒ ครั้ง ก็ควรพิจารณาวันละครั้ง แต่ถ้าจะไม่พิจารณาเลย
ไม่สมควร

๑๘๙๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๓๒

ถ้าพิจารณาทั้งข้อความในพระสูตรและข้อความในอรรถกถา ก็แสดงให้เห็นถึงปัญญาของบุคคลที่ต่างกัน เช่น สำหรับผู้ที่มีกิเลสหนามาก เป็นผู้ที่ยาก และไม่เคยเห็นกิเลสของตนเองเลย เห็นแต่กิเลสของคนอื่นหมด แต่กิเลสของตนเองมีอะไรบ้างไม่เคยนึกถึง ไม่เคยบอกคนอื่น หรือกล่าวกับคนอื่น ถ้าเป็นอย่างนั้นก็ต้งตั้งต้นตั้งแต่การฟังพระธรรม พิจารณาให้เห็นโทษของอกุศล และมีความเพียรเกิดขึ้นที่จะระลึกรับทวนอกุศลของตนเองก่อนนอน นี่สำหรับผู้ปกติดังว่ายากและมีกิเลสมาก

แต่สำหรับท่านที่เป็นผู้ที่เข้าใจหนทางข้อประพฤติปฏิบัติแล้ว จะสังเกตได้ว่าไม่ต้องรออย่างนั้น ขณะใดที่สภาพธรรมกำลังปรากฏ ไม่ว่าอกุศลประเภทใดจะเกิดสติก็สามารถระลึกถูกลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้นได้ทันที นั่นก็เป็นปัญญาอีกระดับหนึ่งซึ่งเข้าใจหนทางที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรม และศึกษาลักษณะของสภาพธรรม

เพราะฉะนั้น แต่ละท่านก็พิจารณาตนเอง หลังจากได้ฟังพระสูตรนั้นแล้ว ไขใหม่ ท่านพิจารณาบ้างหรือเปล่า วันละ ๓ ครั้ง หรือเพียงวันละ ๒ ครั้ง หรือหลายวันครั้งหนึ่ง แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐาน ไม่ต้องห่วง เพราะท่านเข้าใจแล้วว่า ทันทีที่อกุศลจิตเกิด ไม่ต้องรอจนกระทั่งถึงเวลาที่จะพิจารณา แต่เมื่ออกุศลจิตเกิด สติสัมปชัญญะสามารถระลึกได้ทันทีในขณะนั้น นั่นก็เป็นการเริ่มต้นเป็นการอบรมสติปัฏฐาน แม้ว่าขณะนั้นจะไม่รู้ว่าเป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน เพียงรู้ลักษณะสภาพอกุศลด้วยสติสัมปชัญญะในขณะนั้นตามความเป็นจริง ก็เป็นสติสัมปชัญญะขั้นหนึ่ง ตามข้อความในพระสูตรที่ว่า

หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีอกุศลนั้น ๆ จริง ก็ควรพยายาม เพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วช้านั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นผู้มี อกุศลนั้น ๆ ภิกษุ นั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวัน กลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

คือ ศึกษาลักษณะของสภาพธรรมทั้งหลายที่กำลังปรากฏตามปกตินั่นเอง ซึ่งก็แล้วแต่ว่าในวันหนึ่ง ๆ สติสัมปชัญญะขั้นใดจะเกิด ขั้นที่เพียรระลึกว่า วันนั้น มีอกุศลอย่างนั้น ๆ ที่ได้กระทำไปแล้วระลึกได้ หรือในขณะนั้นไม่ว่าจะเป็น สภาพธรรมใด สติก็ระลึกได้ทันที

ความละเอียดของการพิจารณาสภาพธรรม สำหรับผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน จะต้องมีความละเอียดที่จะพิจารณาเห็นว่า ต้องการผลของการอบรมเจริญสติปัฏฐาน หรือเปล่า เพราะมีบางท่านซึ่งพยายามอย่างมาก เพียรอย่างมาก เพราะคิดว่า จะเป็นเหตุให้ผลเกิดขึ้นเร็ว แต่ผลปรากฏว่า พยายามจนเหนื่อยก็ต้องเลิก เพราะ ไม่สามารถเร่งรัดผลของการเจริญสติปัฏฐานได้ เนื่องจากเป็นการระลึกรู้ลักษณะของ สภาพธรรมตามปกติจริง ๆ

การที่จะรู้สภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาก็คือ รู้สภาพธรรมที่ปรากฏ ตามปกติในชีวิตประจำวัน ถ้าเกิดมีความหวัง มีความเพียร หรือมีการต้องการผล โดยรวดเร็ว จะทำให้ไปกระทำอย่างอื่นด้วยความหวังผลนั้น

สำหรับวิริยะ คือ ความเพียร หรือวีระ ก่อนที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม จะเห็นได้ว่า เป็นปกติในชีวิตประจำวันนั่นเอง ที่ใช้คำว่า วีระ ก็หมายความว่า เป็นผู้กล้าหาญ เป็นผู้ไม่ท้อถอย เป็นผู้ที่มีความเพียร

ท่านผู้ฟังสูงอายุต่านหนึ่ง อายุคงจะ ๘๐ ท่านได้ฟังรายการธรรมหลายแห่ง และพิจารณาไตร่ตรองเรื่องการอบรมเจริญสติปัฏฐาน แม้ว่าท่านเป็นผู้ที่สูงอายุแล้ว ท่านก็ไม่หมดความเพียรที่จะฟัง ที่จะไตร่ตรองธรรม เมื่อท่านได้ฟังรายการแนวทาง เจริญวิปัสสนา ท่านก็จดตำบไล์ที่อยู่ของมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งท่านมีความเพียรที่จะไปที่มูลนิธิเพื่อบริจาคเงินร่วมการกุศลของมูลนิธิ ท่านออกจาก บ้านตั้งแต่ ๙ โมงเช้า ไปถึงมูลนิธิบ่ายสองโมง ตลอดเวลานั้นจะเห็นวิริยะของ

ผู้สูงอายุท่านนี้ที่ท่านออกจากบ้านตั้งแต่เก้าโมงเช้า กว่าที่จะไปถึงมูลนิธิก็บ่ายสองโมง เพราะว่าการจราจรที่กรุงเทพมหานครทำให้ต้องใช้เวลานานมาก คิดถึงวิริยะเรื่องของอาหารกลางวันและอะไรอื่น ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม หรือ การที่วิริยะจะเจริญขึ้น ก็เป็นชีวิตประจำวันทั้งนั้นนั่นเอง ไม่ใช่จะต้องไปทำวิริยะอื่นต่างหากจากชีวิตประจำวัน

ขณะที่กำลังเจริญเหตุ ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า ในเรื่องของการเจริญกุศลแล้ว ขาดวิริยะไม่ได้เลย เพราะจะต้องฝึกกระแสของอกุศล ฝืนความพอใจ ความสะดวกสบายทุกประการเพื่อที่จะให้กุศลนั้น ๆ สำเร็จ แต่ผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐานในชีวิตประจำวัน และปัญญาารู้ลักษณะสภาพธรรมเพิ่มขึ้น ผลคือการรู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นเรื่องไม่ยาก แต่เรื่องของเหตุที่จะต้องค่อย ๆ พิจารณา ค่อย ๆ ศึกษารู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ซึ่งท่านผู้ฟังจะสังเกตได้ว่า ค่อย ๆ เกิดขึ้น ไม่มากเลยในแต่ละครั้ง แต่เพราะความเพียรที่ระลึกลแล้วระลึกอีก ระลึกเรื่อย ๆ ระลึกบ่อย ๆ เพราะรู้ว่าเป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่ปัญญาสามารถประจักษ์ลักษณะที่เกิดดับของนามธรรมและรูปธรรมได้ ในขณะนี้เองสภาพธรรมก็กำลังเกิดดับอยู่ ถ้าสติไม่ระลึก ไม่ศึกษา ไม่เริ่มเข้าใจลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ย่อมไม่ถึงวันเวลาที่จะประจักษ์แจ้งการเกิดดับของสภาพธรรมได้ เพราะฉะนั้น เหตุเป็นไปโดยยาก เพราะจะต้องกระทำตลอดไปทุกชาติ แต่เวลาที่ผลเกิด ไม่ยากเลย

ขุททกนิกาย ชาดก อรรถกถาสังวรมหาราชชาดก มีข้อความว่า

ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ทอดทิ้งความเพียรเสียแล้วรูปหนึ่ง ตรัสเรื่องนี้

ภิกษุรูปหนึ่งเป็นกุลบุตรชาวพระนครสาวัตถี ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคก็มีศรัทธาบรรพชาและอุปสมบท และได้บำเพ็ญอาจารย์วัตรและอุปัชฌายวัตร ท่องพระปาติโมกข์ทั้งสองจนคล่อง มีพรรษาครบ ๕ เรียนกรรมฐาน ลาอาจารย์และอุปัชฌาย์ไปอยู่ป่า เมื่อไปถึงชายแดนตำบลหนึ่ง

พวกผู้คนต่างก็เลื่อมใสในอิริยาบถ พวกกันสร้างบรรณศาลาให้พักและบำรุงอยู่ในตำบลบ้านนั้น

ครั้นเช้าพรรษาท่านก็เจริญกรรมฐานตลอดไตรมาสด้วยความเพียร แต่ก็ยังไม่บรรลุธรรม ท่านดำริว่า ในบรรดาบุคคล ๔ เหล่าที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว ท่านคงเป็นประเภททปรมะเสียแน่แล้ว จึงออกจากป่าไปสู่พระวิหารเชตวันเพื่อคอยดูพระรูปโฉมของพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันไพเราะ

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้นจึงตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า ผลอันเลิศในพระพุทธศาสนานี้คืออรหัตตผล ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้เกียจคร้าน ก็แลในปางก่อนเธอเป็นคนมีความเพียร ทนต่อโอวาท แม้เป็นน้องคนสุดท้องแห่งโอรส ๑๐๐ ของพระเจ้าพาราณสี ตั้งอยู่ในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลายก็ถึงเสวตฉัตรเป็นพระราชาก็ได้ และพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องในอดีตซึ่งในสมัยนั้นภิกษุรูปนี้เป็นพระเจ้าสังวรมหाराช

พระเจ้าสังวรมหाराชได้ตรัสคุณธรรมของพระองค์ ซึ่งทำให้หมู่พระญาติและชาวเมืองต่างยอมรับนับถือพระองค์เป็นพระราชบิดา แม้ว่าพระองค์จะเป็นน้องคนสุดท้องในบรรดาโอรส ๑๐๐ ของพระเจ้าพาราณสี

พระเจ้าสังวรมหाराชได้ตรัสกับพระอุโบสถกุมาร ซึ่งเป็นเจ้าพี่องค์ใหญ่ของพระองค์ ซึ่งในชาติสุดท้ายเป็นท่านพระสารีบุตรว่า

ข้าแต่พระราชบุตร หม่อมฉันมิได้ริษยาสมณะทั้งหลายผู้แสวงหาคุณอันใหญ่หลวง หม่อมฉันนอบน้อมท่านเหล่านั้นโดยเคารพ ไหว้เท้าของท่านผู้คงที่

มีวิริยะหรือเปล่า ทุกอย่างจะพ้นวิริยะไม่ได้เลย แม้แต่การที่จะไม่ริษยาสมณะซึ่งมีความรู้ บางคนก็แปลก ไม่ริษยาคนอื่น แต่ริษยาคนมีความรู้ นี่เป็นเรื่องนานาจิตตัง แล้วแต่ว่าจะสะสมความริษยาในรูปใด ซึ่งถ้าผู้ใดมีความรู้แล้ว ควรที่คนอื่นจะนับถือในความรู้นั้น แต่บุคคลนั้นก็กลับริษยา เพราะฉะนั้น ที่จะไม่ริษยาได้ก็ต้องมีวิริยะ มีความเพียร เห็นโทษของความริษยา จึงจะละความริษยานั้นได้ แม้แต่การนอบน้อมโดยเคารพ ไหว้เท้าของท่านผู้คงที่ ก็ต้องเป็นผู้ที่มีวิริยะที่จะขัดเกลากิเลสมานะ ความสำคัญตนที่เป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสี

พระองค์ตรัสต่อไปว่า

สมณะเหล่านั้นยินดีแล้วในธรรมของผู้แสวงหาคุณ ย่อมพร่ำสอนหม่อมฉัน ผู้ประกอบในคุณธรรม ผู้พอใจฟัง ไม่มีความริษยา หม่อมฉันได้ฟังคำของสมณะ ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่หลวงเหล่านั้นแล้ว มิได้ดูหมิ่นสักน้อยหนึ่งเลย ใจของหม่อมฉัน ยินดีแล้วในธรรม

กองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ และกองพลเดินเท้า หม่อมฉันไม่ตัด เบี้ยเลี้ยงและบำเหน็จบำนาญของจตุรงคเสนาเหล่านั้นให้ลดน้อยลง อำมาตย์ผู้ใหญ่ และข้าราชการผู้มีปรีชาของหม่อมฉันมีอยู่ ช่วยกันบำรุงพระนครพาราณสีให้มีข้าวปลา อาหารมาก มีน้ำดี

อนึ่ง พวกพ่อค้าผู้มั่งคั่งมาแล้วจากรัฐต่าง ๆ หม่อมฉันช่วยจัดอารักขาให้ พ่อค้าเหล่านั้น ขอได้โปรดทราบอย่างนี้เถิดเจ้าพี่อุโบสถ

นี่เป็นเหตุทำให้ผู้คนทั้งปวงเห็นว่า พระองค์ประกอบด้วยคุณธรรมอย่างนี้ สมควรที่จะเป็นพระราชาของพระนครพาราณสี

พระผู้มีพระภาคทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสย่ำว่า

ดูกร ภิกษุ เธอทนต่อโอวาทเช่นนี้ บัดนี้เหตุไรไม่กระทำความเพียร

ทรงประกาศสัจจะ ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโศตาปัตติผล ทรงประชุมชาดกว่า สังวรกุมารผู้เป็นพระราชาในครั้งนั้นได้มาเป็นภิกษุนี้ อุโบสถกุมารในครั้งนั้นได้มาเป็นสารีบุตร พระราชกุมารผู้เป็นพี่ทั้งหลายได้มาเป็น พระเถรานุเถระ และบริษัทได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนอำมาตย์ผู้ถวายโอวาทได้มาเป็น เราตถาคตแล

พุทธบริษัทในครั้งนั้น ก็ได้มาเป็นพุทธบริษัทในสมัยพระผู้มีพระภาค ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผลไม่ยาก แต่เหตุยาก เวลาที่จะบรรลु ผลเกิดตามที่สมควรแก่เหตุ เมื่อเหตุสมควรแก่ผลเมื่อไร ผลก็เกิด เพราะฉะนั้น ถ้าในขณะนี้เหตุยังไม่สมควร จะเร่งรัดสักเท่าไรผลก็ยังไม่เกิดไม่ได้ ก็ต้องเพียรต่อไป โดยการเป็นผู้ตรงที่จะรู้ว่า รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้จริง ๆ หรือยัง

ไม่ใช่รู้โดยฟัง แต่สติปัฏฐาน สัมผัสัญญะเกิดพร้อมสติ สามารถเข้าใจ ความเป็นจริง รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏในขณะนี้เอง และปัญญาจะอบรมเจริญ ไปเรื่อย ๆ จนถึงกาลสมัยที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม ซึ่งไม่ยาก ผลไม่ยาก แต่เหตุยาก ที่จะต้องอดทนและเพียรต่อไป เรื่องผล ทุกคนต้องการ แต่ต้องคิดถึงเหตุด้วย

ผู้ฟัง เรื่องผล ทุกคนต้องการ แต่เรื่องเหตุไม่มีใครคิด คำพูดของอาจารย์ เท่าที่อาจารย์พูดมา ผมจำได้ ผมฟังอยู่ที่นี้ตั้งแต่ปี ๒๕๒๐ อาจารย์ก็พูดอยู่อย่างนี้ ผมก็สงสัยว่าจะได้ผลเมื่อไร แต่วันนี้ขณะที่อาจารย์พูดอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมงเศษ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ผมมีสติระลึกไว้ในนามธรรมในรูปธรรมทั้งหลาย ๆ อย่าง ทั้ง ๆ ที่ ตั้งแต่เข้าไม่มีเลย แต่ฟังอาจารย์ที่ไร เสียงของอาจารย์เตือนให้ระลึกไว้ในนามธรรม ในรูปธรรม ยกตัวอย่างขณะที่ฟังอาจารย์อยู่นี้ กลับปรากฏมาทางหน้าต่างหลายครั้ง ไม่ทราบว่าจะอาจารย์จะระลึกบ้างหรือเปล่า เพราะกลับมากทางอาจารย์มากกว่าผม

ส. บังเอิญเป็นหวัด

ผู้ฟัง และเสียงที่มาจากข้างบน ที่เขาเคาะ ๆ อะไรงั้น ซึ่งความจริงเป็นอกุศล แต่การได้ยินเสียงธรรมจากอาจารย์เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ระลึกไว้ในรูปธรรม ในนามธรรมนั้น ๆ จริง ๆ เพราะฉะนั้น เหตุที่เราได้สะสมมา ก็ได้ผลบ้างแล้ว

ส. ท่านผู้ฟังคงจะสงสัย พูดแต่เรื่องของเจตสิก คือ วิริยเจตสิกนั่นเอง ซึ่งได้เรียนให้ทราบแล้วว่า ไม่มีอะไรนอกจากจิต เจตสิก รูป ในวันหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเรียนจบพระไตรปิฎก หรือปริยัติต่าง ๆ ของอภิธรรมมัตถสังคหะ ก็ไม่มีประโยชน์เท่ากับการระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามที่ได้เข้าใจ แล้ว ซึ่งเป็นเหตุที่ถูกต้องที่จะทำให้สติปัฏฐานสามารถเกิดระลึกถึงลักษณะของ สภาพธรรม จะเห็นได้ว่า ไม่มีหนทางอื่นเลยจริง ๆ การที่ปัญญาจะค่อย ๆ เกิดเข้าใจ ลักษณะของสภาพธรรม เป็นปัจจัยตั้ง เป็นอนัตตา ไม่มีใครสามารถกะเกณฑ์ได้ว่า เมื่อไร วันไหน ขณะไหน แม้แต่ผู้ที่ถูกจองจำในเรือนจำ ก็ยังสามารถรู้แจ้ง อริยสัจธรรมได้

อีกเรื่องหนึ่ง

อรรถกถา ติกนิบาตชาดก เสวยชาดกที่ ๒ มีข้อความว่า

ณ พระวิหารเชตวัน พระผู้มีพระภาคทรงปรารภอามาทย์ของ
พระเจ้าปเสนทิโกศลคนหนึ่ง ซึ่งมีอุปการะมากแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านเป็น
ผู้ที่จัดการงานทั้งปวงให้สำเร็จ และพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ประทานยศใหญ่แก่
อามาทย์นั้น อามาทย์อื่น ๆ ทนไม่ได้ จึงคอยส่อเสียดยุยงให้พระเจ้าปเสนทิโกศล
ทำลายอามาทย์ผู้นั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเชื่อคำของอามาทย์เหล่านั้น มิได้ทรงพิจารณาโทษ
รับสั่งให้จองจำอามาทย์ผู้มีศีลนั้น ผู้หาโทษมิได้ ด้วยเครื่องจองจำคือโซ่ตรวน แล้วให้
ขังไว้ในเรือนจำ

อามาทย์นั้นตัวคนเดียวท้ออยู่ในเรือนจำนั้น อาศัยศีลสมบัติได้เอากัดคตาจิต
แน่วแน่มั่นในอารมณ์เดียว พิจารณาสังขารทั้งหลายก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล

ครั้นในกาลต่อมา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบว่ อามาทย์นั้นไม่มีโทษ
จึงรับสั่งให้ถอดพันธนาการคือโซ่ตรวน และได้พระราชทานยศใหญ่กว่ายศครั้งแรก

อามาทย์นั้นคิดว่า จักถวายบังคมพระผู้มีพระภาค จึงถือเอาของหอมและ
ระเบียบดอกไม้เป็นต้นเป็นอันมากไปยังพระวิหาร บูชาพระผู้มีพระภาค ถวายบังคม
แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงกระทำปฏิสันถารกะอามาทย์นั้น จึงตรัสว่า
เราตถาคตได้ยินว่า ราชทัณฑ์อันหาประโยชน์มิได้ เกิดขึ้นแก่ท่านหรือ
ท่านอามาทย์กราบทูลว่า

พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราชทัณฑ์อันหาประโยชน์มิได้ เกิดขึ้นแล้ว
แต่ข้าพระองค์ได้กระทำประโยชน์จากสิ่งที่หาประโยชน์มิได้นั้น ข้าพระองค์นั้นนั่งอยู่
ในเรือนจำ แล้วทำโสดาปัตติผลให้เกิดขึ้นแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร อุบาสก มิใช่ท่านเท่านั้นที่นำเอาประโยชน์มาจากสิ่งที่มีประโยชน์
แม้โบราณบัณฑิตทั้งหลายก็นำเอาประโยชน์มาจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน
เหมือนกัน

เมื่ออำมาตย์นั้นทูลอาราธนา ก็ได้ตรัสเรื่องในอดีตซึ่งเป็นเรื่องของท่าน
พระอานนท์และพระองค์เอง

ถ้าท่านผู้ฟังสนใจก็อ่านต่อได้

๑๘๙๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๓๒

ถ้าจะพิจารณาเพื่อให้เกิดความสลด และเกิดวิริยะที่จะเห็นประโยชน์ของ
การเพียรระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ คงไม่ลืมข้อความที่ว่า

จิตและเจตสิกคือธรรมทั้งหลาย ออกไปภายนอกจากอารมณ์ของภวังค์
สู่อารมณ์อื่นคือรู้อารมณ์อื่น แล้วก็กลับเป็นภวังคจิตอย่างรวดเร็ว

เพียงเท่านั้นก็จะเห็นได้ว่า ชั่วขณะ ๆ ซึ่งข้อความใน **อรรถกถาสังขารมก**
มีข้อความสั้น ๆ คือ

ปฐมจิต ทุติยจิต และปัจฉิมจิต

จิตเจตสิกทั้งหมดในสังสารวัฏฏ์ ย่อแล้วมีข้อความสั้น ๆ ว่า ปฐมจิต ทุติยจิต
และปัจฉิมจิต

ปฐมจิต หมายถึงภวังค์ที่เกิดต่อจากปฏิสนธิ เมื่อมีปฏิสนธิ การเกิดขึ้น
ชั่วขณะเดียวขณะแรกและดับไป หลังจากนั้นแล้วเป็นภวังค์ เพราะฉะนั้น
ภวังค์ทั้งหมดเป็นปฐมจิต เพราะว่าเหมือนกัน มีอารมณ์เดียวกัน เกิดดับสืบต่อดำรง
ภพชาติไว้ ไม่มีอะไรต่างในขณะที่กำลังเป็นภวังคจิต

อาวชชนจิต ชื่อว่าทุติยจิต เพราะว่าเปลี่ยนจากอารมณ์ของภวังค์สู่อารมณ์อื่น
และเร็วมาก ทางตาที่เห็นเป็นกุศล เป็นอกุศล และกลับเป็นภวังค์อีก ทางหูที่ได้ยิน
เป็นกุศล เป็นอกุศล และกลับเป็นภวังค์อีก

ไม่ว่าใครจะวิชยา ใครจะผูกโกรธ หรือจะเป็นกุศลประเภทใด ๆ ก็ตาม
สภาพธรรมไม่มีสาระ เพราะว่าเกิดดับสืบต่อตามเหตุตามปัจจัยและกลับเป็นภวังค์
เพราะฉะนั้น ไม่ว่าดี ไม่ว่าชั่ว ในวันหนึ่ง ๆ และตลอดมาในสังสารวัฏฏ์ ก็เพียงแต่

ปฐมจิต ทุติยจิต คือ ออกไปสู่อารมณ์อื่น และกลับสู่ภวังค์เท่านั้นเองจริง ๆ จนกว่าจะถึงปัจฉิมจิต คือ จุตติจิตของพระอรหันต์ซึ่งเป็นจิตขณะสุดท้ายจริง ๆ

ถ้าจะพิจารณาให้เห็นสภาพธรรมในความไม่มีสภาวะ ชาติก่อน ๆ จะเคยสุขสำราญ จะเคยมีปราสาทราชวัง จะเคยมีผู้ที่ผูกโกรธอาฆาตริษยาต่าง ๆ ก็ผ่านไปหมด ไม่มีอะไรเหลือจริง ๆ ชาติก่อนเป็นอย่างนั้นฉันใด ชาตินี้ก็เป็นอย่างนั้นแหละ และชาติต่อ ๆ ไปก็จะเป็นอย่างนี้

และถ้าสรุปจิตจริง ๆ ก็มีแต่ปฐมจิต ทุติยจิต จนกว่าจะถึงปัจฉิมจิตเมื่อไร เมื่อนั้นก็ทราบได้ว่า ตราบใดที่ยังไม่ปรินิพพาน ตราบนั้นก็เหมือนคนที่ทำงานที่รอเวลาเลิกงานเท่านั้น เพราะว่าต้องมีกรรมที่ให้ผลจนกว่าจะถึงปรินิพพาน โดยต้องเห็น ต้องได้ยิน ต้องได้กลิ่น ต้องลิ้มรส ต้องรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่ไม่มีกิเลสใด ๆ เลยหลังจากบรรลุดูความเป็นพระอรหันต์แล้ว เพราะฉะนั้น ปัจฉิมจิต คือ จิตสุดท้าย เป็นจุตติจิตของพระอรหันต์

เพราะฉะนั้น วันนี้ไม่มีสภาวะเลย เหมือนชาติก่อน ๆ ไม่ว่ากุศล อกุศล ก็คือ ปฐมจิต ทุติยจิต เท่านั้นเอง แต่ยังไม่ถึงปัจฉิมจิต เพราะยังคงต้องมีปฐมจิต และทุติยจิต อบรมเจริญปัญญาเรื่อยไปจนกว่าจะรู้แจ้งอริยสัจจธรรมถึงการดับกิเลสหมดเป็นสมุจเฉท เป็นพระอรหันต์

จะเห็นได้ว่า ถ้าปัญญาไม่เกิด และยังเป็นผู้ที่หลงติดยินดีในชั่วขณะจิตที่ออกจากภวังค์มาสู่อารมณ์ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง เพียงสั้น ๆ และกลับเป็นภวังค์อีกด้วยความไม่รู้ ก็จะทำให้มีอวิชชาหรือว่ากิเลสเพิ่ม

ปรมัตถทีปนี อรรถกถา ขุททกนิกาย จริยาปิฎก มีข้อความว่า

กามทั้งหลาย (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) มีความยินดีน้อย (แต่) มีการผูกพันด้วยสิ่งที่ไม่มีประโยชน์มากมาย

รูปที่น่าพอใจทางตา เสียงที่น่าพอใจทางหู สั้น ๆ น้อยมาก ถ้าจะให้เกิดความยินดีก็ให้เกิดความยินดีเพียงเล็กน้อย แต่โทษคือการผูกพันด้วยสิ่งที่ไม่มีประโยชน์มากมาย

จุลลิมเลี้ยหยาดน้ำผึ้งที่ติดอยู่บนคมมีด

กล้าใหม่ ล้มเลี้ยหยาดน้ำผึ้งที่ติดอยู่บนคมมีด ทุกคนกำลังกล้ามาก
ที่ยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่แสนดีและเป็นโทษ

เพราะตั้งอยู่บนความเศร้าหมองทั้งสิ้น เพราะคับแค้นมากด้วยบุญตรรกวิทยา
เป็นต้น เพราะวุ่นวายด้วยการตั้งใจทำการงานหลายอย่างมีกสิกรรมและพาณิชย์กรรม
เป็นต้น

นี่คือความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ท่านที่ยังไม่มีครอบครัว
คงไม่รู้ถึงความคับแค้นมากด้วยบุญตรรกวิทยา แต่ท่านที่มีครอบครัวแล้วคงพิจารณาได้ว่า
เป็นความจริง แต่แม้กระนั้นผู้ที่ไม่มีครอบครัว ตัวคนเดียว คิดว่าไม่ต้องดิ้นรน
เดือดร้อนเท่าผู้ที่มีครอบครัว ก็ไม่หายวุ่น ไม่ใช่ว่าไม่มีครอบครัวจะไม่วุ่น แม้ไม่มี
ครอบครัวก็ยังวุ่นวาย ด้วยการตั้งใจทำการงานหลายอย่างมีกสิกรรมและพาณิชย์กรรม
เป็นต้น

ได้เวลานิดหน่อย จุจการพ้อนรำที่ต้องใช้แสงไฟ

เวลาที่รู้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เพียงเล็กน้อยจริง ๆ ช่วงขณะที่ออกจาก
ภวังค์มารู้อารมณ์ภายนอก อุปมาเหมือนกับ ได้เวลานิดหน่อย จุจการพ้อนรำที่ต้อง
ใช้แสงไฟ

ได้สัญญาวิปริต จุจเครื่องประดับของคนบ้า

ไม่ว่าจะพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ก็เหมือน
ได้สัญญาวิปริต จุจเครื่องประดับของคนบ้า เป็นการตอบแทน ท่านอาจจะเป็นผู้ที่
มีการงานสำคัญ มีลาภ มียศ มีสรรเสริญ มีตำแหน่ง มีเกียรติยศ แต่ให้ทราบว่
นั่นคือ สัญญาวิปริต จุจเครื่องประดับของคนบ้า

จุจปกปิดไว้ด้วยคุถ ไม่อ้อม จุจดื่มน้ำที่นิ้วมืออันเปียกด้วยน้ำ

ไม่มีใครอ้อมในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ความไม่อ้อมของทุกคน
เปรียบเหมือนดื่มน้ำที่นิ้วมืออันเปียกด้วยน้ำ เพราะฉะนั้น ไม่มีทางที่จะอ้อมได้

มีความไม่สบาย ดุจบริโภคอาหารในเวลาหิว เป็นเหตุรวมความพินาศ
ดุจเหยื่อที่เบ็ด เป็นเหตุเกิดทุกข์ใน ๓ กาล ดุจความร้อนของไฟ มีการผูก
เป็นเครื่องหมาย ดุจยางดักลิง เป็นที่ตั้งแห่งภัย ดุจอยู่บ้านศัตรู

อยู่บ้านท่านเองปลอดภัย ไซ้ใหม่ แต่เวลาที่อยู่บ้านศัตรูจะเกิดอันตรายวันไหน
เมื่อไรก็ไม่ทราบ เพราะฉะนั้น การที่มีความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะในกามทั้งหลาย ได้รับทุกข์โทษเพราะกามทั้งหลายเมื่อไร ก็เหมือนกับ
อยู่บ้านของศัตรู

เป็นเหยื่อของกิเลสมาเป็นต้น ดุจเลี้ยงศัตรู มีทุกข์เกิดจากการปรวนแปรไป
ดุจสมบัติมหรรพ

ในละคร ในหนัง ทุกคนก็เห็นปราสาทราชวัง มีสมบัติมากมาย แต่ก็ยังเป็นเพียง
สมมติในเรื่องเท่านั้นเอง

มีการเผาภายใน ดุจไฟในโพรงไม้ ... เป็นเหตุแห่งความกระหาย ดุจดื่มน้ำเค็ม
การเสพของชนชั้นต่ำ ดุจสุราเมรัย

เพราะเหตุว่าเป็นความหลงผิดในกามทั้งหลายนั่นเอง

ถ้าเห็นโทษเห็นภัยอย่างนี้ ทุกคนคงจะมีวิริยะเป็นบารมีที่จะระลึกถึงลักษณะของ
สภาพธรรม และได้ฟังเรื่องของจิต เจตสิก รูป เข้าไปเข้ามา ก็เพื่อให้สติสัมปชัญญะ
สามารถรู้ ว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จนกว่าจะประจักษ์แจ้งลักษณะของ
สภาพธรรม

ถึงแม้ว่าธรรมจะเป็นสิ่งที่มีจริง แต่ก็ยังเป็นสภาพที่รู้ได้แสนยาก ถ้าไม่ได้
อบรมเจริญปัญญาที่จะสามารถเข้าใจและรู้สภาพธรรมนั้น

ผู้ที่ศึกษาธรรมแล้วยอมเข้าใจความหมายที่ว่า โลกมีดีเพราะอวิชชา เพราะ
ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงตรัสรู้ ไม่ทรงแสดงพระธรรม ก็ไม่มีใครเข้าใจลักษณะของ
สภาพที่กำลังปรากฏว่าเป็นแต่เพียงธรรมแต่ละอย่าง ถึงแม้ว่าขณะนี้สภาพธรรมกำลัง

มีจริง ๆ แต่อวิชชาก็ปิดกั้นไม่ให้เห็นว่า สภาพธรรมในขณะนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับไป ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ขณะนี้ท่านผู้ฟังก็พิสูจน์ได้ สภาพธรรมกำลังปรากฏ แต่เมื่อยังไม่ประจักษ์ ก็ไม่มีการที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมนั้นว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้

ถ้าพิจารณาถึงสภาพของธรรมซึ่งเป็นอวิชชาและปัญญา จะเห็นได้ว่า ก่อนการตรัสรู้ นั้นโลกมืด มืดด้วยอวิชชา เพราะแม้สภาพธรรมปรากฏแต่ก็ไม่สามารถรู้ลักษณะจริง ๆ ของสภาพธรรมนั้น ๆ ได้ และเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ และทรงประกาศพระอริยสัจธรรม ความสว่างด้วยปัญญาคือการสามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมก็เกิดขึ้นในโลก แต่เฉพาะในพุทธบริษัท ตามข้อความใน **ปรมัตถสัทธิตกา อรรถกถา ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ** ซึ่งอุปมาว่า

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนพระจันทร์เพ็ญ พระธรรมเปรียบเหมือนกลุ่มรัศมีของพระจันทร์ พระสงฆ์เปรียบเหมือนโลกที่เอบอ้อมด้วยรัศมีของพระจันทร์เพ็ญที่ทำให้เกิดขึ้น

แต่ไม่ใช่ทั้งโลก เฉพาะโลกของแต่ละบุคคล คือ บุคคลใดที่ฟัง พิจารณา เข้าใจ อบรมเจริญปัญญา รู้แจ้งอริยสัจธรรม บุคคลนั้นก็เหมือนโลกที่เอบอ้อมด้วยรัศมีของพระจันทร์เพ็ญที่ทำให้เกิดขึ้น บุคคลผู้นั้นก็สามารถขจัดความมืดออกได้

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ทอแสงอ่อน ๆ พระธรรมดั่งกล่าวเปรียบเหมือนขำรัศมีของดวงอาทิตย์นั้น พระสงฆ์เปรียบเหมือนโลกที่ดวงอาทิตย์นั้นกำจัดมืดแล้ว

บางครั้งเปรียบพระผู้มีพระภาคเหมือนพระจันทร์ บางครั้งเปรียบเหมือนพระอาทิตย์ ซึ่งความหมายก็คือความสว่าง การรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงนั่นเอง

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนคนเผาป่า (ป่าคือกิเลส) พระธรรมเปรียบเหมือนไฟ เครื่องเผาป่า พระสงฆ์ที่เป็นบุญเขตเพราะเผากิเลสได้แล้ว เปรียบเหมือนภูมิภาคที่เป็นเขตนาเพราะเผาป่าเสียแล้ว

ถ้าพิจารณาตามไปจะเห็นความจริงว่า ทุกคนที่ยังมีกิเลสไม่สามารถดับกิเลสได้ ถ้าไม่มีพระธรรมซึ่งเป็นเครื่องเผาป่าคือกิเลสนั้น เพราะฉะนั้น ก็มีข้ออุปมาหลายอย่างที่เป็นพระคุณต่าง ๆ ของพระรัตนตรัย

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนเมฆฝนใหญ่ พระธรรมเปรียบเหมือนน้ำฝน พระสงฆ์ผู้ระงับละอองกิเลสเปรียบเหมือนชนบทที่ระงับละอองฝุ่นเพราะฝนตก

ฝุ่นเยอะมาก จะระงับไปได้ก็เพราะฝนที่เกิดจากเมฆใหญ่ เพราะฉะนั้น กิเลสคือ ฝุ่นของแต่ละคนที่ยังไม่ได้ระงับ วันหนึ่งก็ฟุ้งไปต่าง ๆ นานา แล้วแต่ว่าจะเป็นประเภทไหน

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนสารภีที่ดี พระธรรมเปรียบเหมือนอุบายฝึกม้าอาชาไนย พระสงฆ์เปรียบเหมือนผู้ฝึกม้าอาชาไนยที่ฝึกมาดีแล้ว

ผู้ที่ได้ศึกษาพระธรรม น้อมประพฤติปฏิบัติตามธรรม กาย วาจา ใจของผู้นั้นก็สงบจากกิเลสขึ้น ซึ่งผู้ตนเองจะรู้สึกตัวว่าเป็นผู้ที่ฝึกแล้ว แต่ฝึกโดยใคร ก็ฝึกโดยพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสำหรับฝึกตนจริง ๆ

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนคัลยแพทย์เพราะทรงถอนลูกศรคือกิเลสได้หมด พระธรรมเปรียบเหมือนอุบายที่ถอนลูกศรออกได้ พระสงฆ์ผู้ถอนลูกศรคือกิเลสออกแล้ว เปรียบเหมือนชนที่ถูกถอนลูกศรออกแล้ว

การฟังพระธรรม ก็เพื่อพิจารณาเข้าใจสภาพของตนเอง ซึ่งกำลังมีลูกศรเสียบเป็นทุกข์มากเพราะอวิชชา เพราะอภุศลทั้งหลาย เช่น โลภะ โทสะ โมหะ และอภุศลอื่น ๆ เกิดขึ้นขณะใด เป็นทุกข์ขณะนั้น เหมือนถูกเสียบด้วยลูกศร เพราะฉะนั้น การที่จะถอนลูกศรคือกิเลส ต้องอาศัยพระธรรมเป็นทางที่จะถอนลูกศร ซึ่งพระสงฆ์ผู้ถอนลูกศรคือกิเลสออกแล้ว เปรียบเหมือนชนที่ถูกถอนลูกศรออกแล้ว

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนจักษุแพทย์เพราะทรงลอกฟุ้งขึ้นมโหระออกได้แล้ว พระธรรมเปรียบเหมือนอุบายเครื่องลอกฟุ้งของตา พระสงฆ์ผู้มีฟุ้งขึ้นมตาอันลอกแล้ว ผู้มีดวงตาคือญาณอันสดใส เปรียบเหมือนชนที่ลอกฟุ้งตาแล้วมีดวงตาสดใส

คนที่เป็นอย่างนี้จะเห็นได้ชัดว่า มองไม่ชัดและพรวดไปหมด เพราะฉะนั้น เวลาที่ปัญญาไม่เกิด ก็ไม่สามารถรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ แต่เมื่อใด มีตา คือ ญาณอันสดใส ขณะนั้นก็จะรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนแพทย์ผู้ฉลาด เพราะทรงสามารถกำจัดพยาธิ คือ กิเลส พร้อมทั้งอนุสัยออกได้ พระธรรมเปรียบเหมือนเภสัชยาที่ทรงปรุงถูกต้องแล้ว พระสงฆ์ผู้มีพยานิคือ กิเลสและอนุสัยอันระงับแล้ว เปรียบเหมือนหมู่ชนที่พยานิ ระงับแล้ว เพราะใช้ยา

กำลังป่วยไข้อยู่ แต่เดินเหินได้ตามปกติ เพราะเป็นโรคใจ ไม่ใช่โรคทางกาย และยาที่จะรักษาโรคทุกโรคของใจ ก็ต้องเป็นพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดง และผู้นั้นศึกษาเข้าใจสามารถที่จะรักษาจิตใจของตนเองได้

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ชี้ทาง พระธรรมเปรียบเหมือนทางดีหรือพื้นที่ ที่ปลอดภัย พระสงฆ์เปรียบเหมือนผู้เดินทางถึงที่ปลอดภัย

ขณะนี้ทุกคนมีอันตรายรอบข้าง อาจจะคิดว่าเป็นอันตรายจากโจร จากผู้ร้าย จากคนที่ไม่หวังดี แต่บุคคลเหล่านั้นไม่สามารถทำร้ายใจของท่านได้ อย่างมากที่สุด ที่จะทำร้ายได้คือ ทำร้ายกาย ทำร้ายทรัพย์สมบัติ แต่สำหรับจิตใจนั้นต้องเป็นกิเลส ของท่านเอง เพราะฉะนั้น ทุกคนกำลังอยู่ในที่ที่ไม่ปลอดภัย แล้วแต่ว่าขณะใดกิเลส จะเกิดขึ้นทำร้ายเมื่อใด เมื่อนั้นก็จะเห็นได้ว่า ที่ที่อยู่ไม่ปลอดภัยเลย

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนนายเรือที่ดี พระธรรมเปรียบเหมือนเรือ พระสงฆ์ เปรียบเหมือนชนที่เดินทางถึงฝั่ง

ขณะนี้ก็เหมือนกับว่ากำลังอยู่ในหนทางที่จะไปสู่ฝั่ง แล้วแต่ว่าจะถึงเมื่อไร สำหรับผู้ที่ศึกษาแล้วก็มีใจเข้าใจ และกำลังค่อย ๆ เดินทางไปถึงฝั่ง แต่ต้องขึ้นเรือ ที่มีทิศทางที่ดี คือ พระธรรม

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนป่าหิมพานต์ พระธรรมเปรียบเหมือนโอสถยา ที่เกิดขึ้นที่ป่าหิมพานต์นั้น พระสงฆ์เปรียบเหมือนชนที่ไม่มีโรคเพราะใช้ยา

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ประทานทรัพย์ พระธรรมเปรียบเหมือนทรัพย์
พระสงฆ์ผู้ได้อริยทรัพย์มาโดยชอบเปรียบเหมือนชนผู้ได้ทรัพย์ตามที่ประสงค์

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ชี้ชุมทรัพย์ พระธรรมเปรียบเหมือนชุมทรัพย์
พระสงฆ์เปรียบเหมือนชนผู้ได้ชุมทรัพย์

พระพุทธเจ้าผู้เป็นวีรบุรุษเปรียบเหมือนผู้ประทานความไม่มีภัย พระธรรม
เปรียบเหมือนไม่มีภัย พระสงฆ์ผู้ล่วงภัยทุกอย่างเปรียบเหมือนชนผู้ถึงความไม่มีภัย

ถ้าท่านที่กำลังมีทุกข์โศก

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ปลดปล่อย พระธรรมเปรียบเหมือนการปลดปล่อย
พระสงฆ์เปรียบเหมือนชนผู้ถูกปลดปล่อย

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนมิตรดี พระธรรมเปรียบเหมือนคำสอนที่เป็น
हितประโยชน์ พระสงฆ์เปรียบเหมือนชนผู้ประสบประโยชน์ตนเพราะประกอบ
हितประโยชน์

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนบ่อเกิดทรัพย์ พระธรรมเปรียบเหมือนทรัพย์
ที่เป็นสาระ พระสงฆ์เปรียบเหมือนชนผู้ใช้ทรัพย์ที่เป็นสาระ

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ทรงสงสนานพระราชากุมาร พระธรรมเปรียบ
เหมือนน้ำที่ส่นานตลอดพระเศียร พระสงฆ์ผู้สงสนานดีแล้วด้วยน้ำคือพระสัทธรรม
เปรียบเหมือนหมู่พระราชากุมารที่สงสนานดีแล้ว

ถ้ามีความสกปรกเพราะกิเลสก็ต้องชำระล้าง และสิ่งที่จะชำระให้สะอาดก็คือ
พระธรรม เพราะฉะนั้น ก็คงจะต้องชำระด้วยพระธรรมกันไปเรื่อย ๆ

ท่านที่ชอบเครื่องตกแต่งก็มีคำอุปมาว่า

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนช่างผู้ทำเครื่องประดับ พระธรรมเปรียบเหมือน
เครื่องประดับ พระสงฆ์ผู้ประดับด้วยพระสัทธรรมเปรียบเหมือนพระราชาโอรส
ผู้ทรงประดับแล้ว

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนต้นจันทน์ พระธรรมเปรียบเหมือนกลิ่นอันเกิดจากต้นจันทน์นั้น พระสงฆ์ผู้ระงับความเร่าร้อนได้สิ้นเชิงเพราะพระสัทธรรมเปรียบเหมือนชนผู้ระงับความร้อนเพราะใช้จันทน์

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนบิดาผู้มอบมรดก พระธรรมเปรียบเหมือนมรดก พระสงฆ์ผู้สืบทอดคือพระสัทธรรมเปรียบเหมือนพวกบุตรผู้สืบทอด

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนดอกปทุมที่บ้าน พระธรรมเปรียบเหมือนน้ำที่เกิดจากดอกปทุมที่บ้านนั้น พระสงฆ์เปรียบเหมือนหมู่ภุมมที่ดื่อกินน้ำนั้น

๑๙๐๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๓๒

ที่กล่าวถึงพระรัตนตรัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงโลกที่มีมืดเมื่อไม่ได้ศึกษาพระธรรม เพราะไม่สามารถเข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ แม้ในครั้งพุทธกาลโลกก็สว่าง เฉพาะพุทธบริษัทที่ได้ฟังพระธรรม และอบรมเจริญปัญญาจนรู้แจ้งลักษณะของ สภาพธรรมและอริยสัจธรรม

กาลสมัยก็ผ่านมาจนกระทั่งถึงสมัยนี้ ๒,๕๓๒ ปี แม้ว่าดวงอาทิตย์ คือ พระพุทธเจ้าไม่ปรากฏ แต่แสงสว่างของดวงอาทิตย์ก็มีในส่วนที่ไม่มีมืด เพราะ โลกนี้ไม่ได้สว่างทั่วกันหมด บางแห่งก็มีมืด บางแห่งก็สว่าง เพราะฉะนั้น ส่วนที่ไม่มีมืด เท่านั้นคือผู้ที่ศึกษาพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้และปฏิบัติธรรม แต่ถ้าผู้ใดไม่สนใจ ไม่มีศรัทธา ไม่ศึกษา ไม่เข้าใจพระธรรม จะกล่าวว่าพระธรรม ยังมีอยู่กับผู้นั้นก็ไม่ได้

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ปฐมฉิคคพสุตฺตที่ ๗ มีข้อความแสดงว่า

การเกิดเป็นมนุษย์ยาก อุปมาเหมือนคนโยนแอกซึ่งมีช่องเดียวลงไป ในมหาสมุทร เค้าตาบอดที่อยู่ในมหาสมุทรนั้น ล่วง ๑๐๐ ปีถึงจะโผล่ขึ้นคราวหนึ่ง และเมื่อล่องลอย ๆ ปีจึงจะโผล่ขึ้นมาคราวหนึ่งนั้น การที่เค้าจะสอดคอให้เข้าไปในแอก ซึ่งมีช่องเดียวนั้นได้บ้างก็เฉพาะในบางครั้งบางคราวเท่านั้น

นี่คือความยากของการเกิดเป็นมนุษย์

ส่วนข้อความใน **ทุติยฉิคคพสุตฺตที่ ๘** ยังแสดงความยากกว่านั้น โดยอุปมาว่า

ไม่ใช่แต่ในมหาสมุทรเท่านั้น แต่มหาปฐพี คือ แผ่นดินระหว่างจักรวาล ก็ยังมีน้ำเต็มหมด เมื่อโยนแอกที่มีช่องเดียวลงแล้ว ลมทิศตะวันออกยังพัดแอกนั้นไป

ทางทิศตะวันตก ลมทิศตะวันตกก็พัดแอกนั้นไปยังทิศตะวันออก ส่วนลมทิศเหนือ ก็พัดแอกนั้นไปทางทิศใต้ และลมทิศใต้ก็พัดแอกนั้นไปทิศเหนือ ล่วงร้อย ๆ ปี เตาถึงจะโผล่ขึ้นมาคราวหนึ่ง ถ้าแอกนั้นยังไม่เน่า และน้ำในทะเลยังไม่แห้ง การที่ เตา นั้นจะโผล่ขึ้นมาสอดคอเข้าไปในแอกซึ่งมีช่องเดียวได้นั้นเป็นการยากยิ่ง

ซึ่งข้อความตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย การได้ความเป็นมนุษย์เป็นของยาก พระตถาคต-
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติในโลกเป็นของยาก ธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ
แล้วจะรุ่งเรืองในโลกก็เป็นของยาก ความเป็นมนุษย์นี้เขาได้แล้ว พระตถาคต-
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติแล้วในโลก และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว
ก็รุ่งเรืองในโลก ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงกระทำ
ความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธ-
คามินีปฏิปทา

พระผู้มีพระภาคทรงโอวาทพระภิกษุในสมัยเมื่อประมาณ ๒,๕๓๒ ปีมาแล้ว
คือ ในยุคสมัยที่พระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้วรุ่งเรืองในโลก
ต่างกับกาลสมัยที่พระพุทธศาสนาได้ผ่านมาถึง ๒,๕๓๒ ปี

ข้อความตอนท้ายใน **อรรถกถา ทุติยฉิคคพสูตร** มีว่า

ก็การแสดงธรรมและวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ชื่อว่าเป็นเหตุเกิด
ที่ยากยิ่งกว่า

คือ ยากยิ่งกว่าการที่จะเกิดเป็นมนุษย์

ต่อจากนั้นมีข้อความว่า

ก็การแทงตลอดสังขะ ๔ พึงทราบว่าเป็นเหตุเกิดที่ยากยิ่งกว่าอย่างยิ่ง

แสดงให้เห็นถึงความยากลำบากของการอบรมเจริญปัญญาเพื่อรู้ลักษณะของ
สภาพธรรมที่มีจริง ๆ เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และก็เกิดดับอยู่แม้ในขณะนี้เอง
ซึ่งทุกคนก็ฟังเรื่องของจิต เจตสิก รูปโดยนัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะโดยพระอภิธรรมัตถสังคหะ

หรือโดยนัยของพระสูตร ก็เพื่อรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเกิดในขณะนั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น ตราบใดที่สติสัมปชัญญะยังไม่ระลึกลักษณะของสภาพธรรม ตรงตามที่ได้ศึกษา ก็ต้องมีการแสดงธรรม มีการสนทนาธรรม เพราะนับวันจะหา ผู้ที่แสดงพระธรรมตรงตามที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วยากขึ้น ๆ ซึ่งทุกคนก็ เห็นได้ ทั้งนี้เพราะความละเอียดและความลึกซึ้งของพระธรรมที่จะต้องอาศัยความ อุดหนุนหลายอย่าง ทั้งในการศึกษา ในการฟัง ในการพิจารณาธรรม โดยเฉพาะต้อง รู้จุดมุ่งหมายว่า เพื่อการละคลายและการขัดเกลากิเลสของตนเอง ไม่ใช่เพื่ออย่างอื่น

และเมื่อศึกษาพระธรรมเข้าใจแล้ว ทุกท่านก็มีความอดทนที่จะเจริญกุศลทั้ง ในการแสดงธรรม ในการสนทนาธรรม เกื้อกูลบุคคลอื่นตามกาลที่สมควรทุกโอกาส

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ท่านเดินทางไปที่หนึ่ง และระหว่างที่อยู่ใน รถไฟก็ได้คุยกับผู้โดยสารที่นั่งใกล้ ๆ ซึ่งอายุยังไม่มาก ผู้โดยสารท่านนั้นก็พูดจา เป็นเรื่องของกรรม เรื่องของธรรม และในที่สุดก็ได้ถามท่านผู้ฟังว่า ฟังรายการ แนวทางเจริญวิปัสสนาหรือเปล่า

แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการฟังและเข้าใจธรรมแล้ว ทุกโอกาสสามารถที่จะ เกื้อกูลบุคคลอื่น โดยอาจจะกล่าวถึงเรื่องของกรรม เรื่องของธรรม จนกระทั่งเห็นว่า ควรจะสนทนากันด้วยเรื่องทีละเล็กละน้อย โดยไม่ได้มุ่งว่าจะต้องเป็นผู้แสดงธรรม แต่เมื่อรู้ว่าประโยชน์ของการแสดงธรรม การสนทนาธรรมมี ก็จะมีกุศลที่จะเกื้อกูล บุคคลอื่นในกาลต่าง ๆ

อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ปเรสสุตฺต ขัฏ ๔๘๓ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ธรรมกถาย่อมเป็นไปด้วยสถาน ๓

ธรรมกถา คือ การพูด การสนทนา การเจรจาปราศรัย คุยกันเรื่องธรรม

สถาน ๓ คืออะไร คือ ผู้ใดแสดงธรรม ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ได้รับสรรเสริญ ได้รับธรรม ผู้ใดฟังธรรม ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ได้รับสรรเสริญ ได้รับธรรม ผู้แสดงธรรมและผู้ฟังธรรม ย่อมเป็นผู้ได้รับสรรเสริญได้รับธรรมด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ภิกษุทั้งหลาย ธรรมกถาย่อม เป็นไปด้วยสถาน ๓ นี้แล

คือ เมื่อผู้ใดเห็นประโยชน์ของพระธรรม ย่อมนำมาซึ่งการสนทนาธรรม
ทุกโอกาส

ขณะที่กำลังฟังพระธรรม ขอให้คิดถึงสภาพธรรมตามความเป็นจริง ขณะที่
ได้ยินเสียงซึ่งเป็นเรื่องของธรรม สิ่งที่มีจริง ๆ ที่กำลังปรากฏ และเริ่มเข้าใจเรื่อง
ธรรมนั้น ให้ทราบว่า ขณะนั้นเป็นกุศลจิตที่สงบจากอกุศล แม้ว่าสติปัญญาจะไม่ได้
ระลึกที่ลักษณะสภาพของจิต เพราะบางท่านก็กำลังฟัง และขณะที่ฟังนั้นก็เป็น
มหากุศล ถ้ามีความเข้าใจเกิดร่วมด้วย ขณะนั้นก็เป็มหากุศลญาณสัมปยุตต์
เป็นจิต ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่ถ้าสติปัญญาไม่ระลึก ขณะนั้นก็ไม่ว่า
ไม่ใช่ตัวตนที่กำลังเข้าใจ แต่เป็นมหากุศลจิตนั่นเองที่กำลังสงบจากอกุศล
และมีภวังคจิตค่อนข้างรวดเร็วที่สุด

สภาพธรรม คือ นามธรรมเกิดดับเร็วมากจนประมาณไม่ได้ว่าเร็วแค่ไหน
ในช่วงวิปัสสนาก็มีการเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรมทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก
ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วแต่ว่าจะมีปัจจัยให้สภาพธรรมขณะใดเกิดขึ้นปรากฏ

แม้ในขณะนี้เอง ขอให้คิดถึงภวังคจิต ขณะที่เป็ภวังคจิต ยิ่งกว่าความ
มืดสนิท เพราะขณะนั้นไม่มีลักษณะของสภาพธรรมใด ๆ ปรากฏทั้งสิ้น ขณะที่ทุกคน
มีความรู้สึกว่ามีมืด ขณะนั้นก็ยังมีความรู้สึกว่ามีมืด ซึ่งเป็นความรู้ทางมโนทวารวิถี
เมื่อไม่มีอารมณ์มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ขณะนั้นเป็นความมืด เพราะว่า
เป็นมโนทวารวิถีจิต แต่ขณะที่รู้ว่ามีมืดไม่ใช่ขณะที่เป็นภวังค์ และขณะนี้เองก็มีลักษณะ
ของภวังคจิตเกิดสลับคั่นกับทางหูที่กำลังได้ยิน มีเสียงกระทบกับโสตประสาท แต่เป็น
เสียงที่ทำให้เข้าใจลักษณะของสภาพธรรม เพราะฉะนั้น จะเห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ

ต้องมีกัมมปัจจัยในอดีตเป็นปัจจัยทำให้เสียงนี้กระทบหู เพราะว่าเสียงมีหลาย
เสียง เสียงอื่นที่ไม่ใช่เสียงซึ่งทำให้เข้าใจธรรมก็มี แต่เมื่อเป็นเสียงที่สามารถทำให้
เข้าใจเรื่องของธรรม ก็ต้องเป็นเพราะกัมมปัจจัยที่ได้ทำแล้วในอดีตเป็นปัจจัยให้ได้ยิน
เสียงนั้น เพราะฉะนั้น ในขณะนี้ก็เป็นมหากุศลจิตที่การสะสมในอดีตทำให้เข้าใจ
ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามระดับขั้นของปัญญา ซึ่งเสียงที่ทำให้เข้าใจ

ธรรมนั้นเป็นเสียงที่หายาก เพราะฉะนั้น นี่เป็นประโยชน์ของการฟังและการแสดงธรรม ไม่ว่าท่านผู้ฟังจะพบใครที่ไหน เมื่อมีโอกาสดังกล่าว ก็คงมีศรัทธาที่จะเกิดกุศล ด้วยการสนทนาธรรม

มีจดหมายของท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ซึ่งท่านมีข้อสงสัยในเรื่องของวิปัสสนาข้อความในจดหมายมีว่า

ที่ผมเขียนจดหมายมาครั้งนี้ เพื่อขอรบกวนเรียนถามปัญหาบางประการ โดยสืบเนื่องมาจากที่ผมได้ฟังเทปการสนทนาธรรมของคณะท่านอาจารย์ที่จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ ๑๕ ก.ค. ๓๒ ซึ่งคุณย่าสงวนได้กรุณาส่งเทปมาให้ผมฟัง คุณศุกลและอีกหลาย ๆ ท่านได้สนทนากันถึงเรื่องของทิวฐิวิปัสสนา พอจะสรุปได้ว่าทิวฐิวิปัสสนาเป็นความคิดเห็นผิดในเรื่องต่าง ๆ (ต่างจากสัญญาวิปัสสนาซึ่งเป็นการรับรู้ณัตยขณะที่เป็นอกุศล) พระโสดาบันบุคคลจะไม่มีทิวฐิวิปัสสนาเลย เนื่องจากทิวฐิวิปัสสนาเป็นอกุศลจิตซึ่งเป็นโลภมูลจิตทิวฐิวิคตสัมปยุตต์ ซึ่งพระโสดาบันท่านจะได้เป็นสมุจเฉทแล้ว

ในการสนทนากันนั้นได้ยกตัวอย่างของทิวฐิวิปัสสนา หรือโลภมูลจิต-ทิวฐิวิคตสัมปยุตต์ว่า เป็นจิตในขณะที่มีความคิดเห็นผิด เช่น ขณะที่กำลังสนทนาแสดงความคิดเห็นผิดออกมา แต่ผมมีความเข้าใจว่า ถึงแม้จะไม่ได้สนทนาหรือมีความคิดเป็นเรื่องราวผิด ๆ ออกมา ก็อาจเป็นโลภมูลจิตทิวฐิวิคตสัมปยุตต์ได้ เนื่องจากการยึดถือว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคลตัวตนนั้น เป็นทิวฐิวิอย่างหนึ่ง คือ สักกายทิวฐิ ซึ่งปุถุชนต้องมีเป็นประจำทุกวัน แม้บางวันจะไม่ได้คิดเป็นคำพูดคำสนทนา หรือคิดเองในใจเลยว่า ฉันคือ หรือว่ามีสัตว์บุคคล ตัวตน หรือนี้เป็นตัวตนของฉัน นั้นเป็นสัตว์ เป็นบุคคลอื่น ในขณะที่คิดแบบนี้ก็ต้องเป็นโลภมูลจิตทิวฐิวิคตสัมปยุตต์ หรือมีทิวฐิวิปัสสนาแน่ ๆ

แต่แม้ไม่พูด ไม่คิดแบบนี้ ทุก ๆ วันก็ต้องมีความรู้สึกยึดมั่นว่า เป็นตัวตน สัตว์บุคคลแทรกอยู่ในอกุศลบางประเภทของเราอยู่เสมอ เช่น อกุศลที่เราทำกับสัตว์ หรือทำกับบุคคลอื่น ยกตัวอย่างเช่น สังสรรค์สนทนากับเพื่อนด้วยโลภะ

ดูแลสัตว์เลี้ยงด้วยความรัก ซึ่งตัวความรู้สึกก็ยึดมั่นในสัตว์บุคคลที่มีอยู่ในขณะประกอบ
อกุศลกรรมกับสัตว์บุคคลนั้นเองเป็นตัวที่เกิดขึ้นร่วมด้วยและทำให้อกุศลเหล่านั้นเกิดขึ้น
และดำเนินไป ปรุงแต่งไป ด้วยความยึดมั่นในสัตว์บุคคล รู้สึกว่านั่นเป็นสัตว์บุคคล
จริง ๆ ความรู้สึกเช่นนี้มีแทรกอยู่โดยที่ไม่ได้แสดงออกมาชัด ๆ เป็นคำพูด ความเห็น
ที่เป็นเรื่องราว ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ระลึกได้ยาก แต่ก็พอจะระลึกรู้ได้ในบางครั้ง
บางเหตุการณ์ หรือบางวันก็อาจจะระลึกรู้ไม่ได้เลย เช่น ขณะที่ได้รับคำชมแล้ว
พูดได้ตอบต่อมตัวไปด้วยโสมนัส ด้วยโลภะ ก็มีความรู้สึกดีใจในตัวเอง ความสำคัญ
ของตัวเอง ตัวของเราดี แทรกอยู่ในเหตุการณ์นั้นโดยไม่ได้คิดเป็นคำพูด ความเห็น
เรื่องราวแทรกอยู่กับขณะจิตอื่น ๆ เช่น ขณะได้ยินเป็นกุศลวิบาก ขณะรู้บัญญัติและ
เกิดอกุศลก็เป็นสัญญาวิปลาส จิตที่เป็นโลภะ โสมนัส เป็นจิตตวิปลาสว่า
นี่เป็นตัวของเราซึ่งดี ความรู้สึกนี้น่าจะเป็นโลภมูลจิตทวิภูตีสัมปยุตต์ซึ่งเกิดขึ้นแทรก
แต่ไม่นานและไม่ติดต่อกันมากพอที่จะปรุงแต่งเป็นความคิดเห็นเรื่องราวได้ แต่ก็
สามารถทำกิจแสดงความรู้สึกของเขาได้แทรกอยู่ในขณะนั้น ๆ ซึ่งแม้จะไม่ใช่คำพูด
ความคิด เรื่องราว ก็สามารถมีผลให้กาย วาจา ใจต่อ ๆ มาได้ไหลไปในแนวของ
การยึดถือในตัวตนยิ่งขึ้น ขณะนั้นถ้ามีผู้มาซักถามทันทีถึงเรื่องความคิดเห็นว่า
มีตัวตนของเราหรือเปล่า และผู้นั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลก็จะแสดงความคิดเห็นของ
การยึดมั่นในตัวตนออกมาจริง ๆ เป็นคำพูด และความคิดในเรื่องตัวตน ซึ่งขณะที่
คิดแบบนี้ก็มีโลภมูลจิตทวิภูตีสัมปยุตต์เช่นกัน แต่เกิดมากและต่อเนื่องตลอดขณะที่
กำลังคิดเช่นนั้น

ผมขอรบกวนให้อาจารย์ช่วยกรุณาชี้ข้อผิดในความเข้าใจของผมในเรื่องนี้ด้วย
จะเป็นพระคุณยิ่ง

ด้วยความเคารพยิ่ง

ชัยพนธ์ สวัสดิ์วลลภ

ส. ไม่ทราบท่านผู้ฟังมีความเห็นอย่างท่านเจ้าของจดหมายไหม เพราะว่า
เป็นที่น่าสงสัยจริง ๆ ในเรื่องของนามธรรม คือ จิตและเจตสิก เพราะความรวดเร็ว

นั่นเอง ถึงแม้จะทรงแสดงลักษณะของจิตที่ต่างกันออกไปถึง ๘๙ ประเภท และใน ๘๙ ประเภทนั้น ก็ยังจำแนกเป็นภูมิต่าง ๆ

ในกามาวจรภูมิ หรือกามาวจรจิต มี ๕๔ ดวง ไม่ถึง ๘๙ ดวง แม้กระนั้น ก็ยังไม่ครบ และในเรื่องของวิปัสสนาก็ต้องเป็นเรื่องของอกุศลจิต แต่ความรวดเร็วของการเกิดดับของจิตเจตสิก ไม่มีใครสามารถรู้ได้เลยว่า จิตในขณะหนึ่งมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเท่าไร มีสัญญาเจตสิกเกิดร่วมด้วย หรือมีทิวฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย หรือมีมานเจตสิกเกิดร่วมด้วยโดยไม่มีทิวฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่พระผู้มีพระภาคทรงสามารถแทงตลอดลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดดับอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งทรงประจักษ์แจ้งในประเภทของเจตสิกต่าง ๆ ซึ่งเกิดกับจิตแต่ละขณะ และได้ทรงแสดงโดยเหตุผลให้ผู้ที่ได้ฟังพิจารณา

อย่างปัญหานี้ ท่านเจ้าของจดหมายท่านเข้าใจว่า มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน อยู่ตลอดเวลา เหมือนจะเป็นทิวฐิวิปัสสนาอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเห็นสัตว์เลี้ยงก็เกิด ความยินดีเพลิดเพลินรักใคร่ เห็นว่าเป็นสัตว์เลี้ยง เป็นตัวตน

นี่คือความเข้าใจอย่างนั้น แต่ขอให้คิดเปรียบเทียบง่าย ๆ อย่างเวลาที่ท่านผู้ฟังเกิดความสำคัญตน ความมานะเป็นความสำคัญตนเหมือนธง คือ มีลักษณะที่ตน เป็นใหญ่ เป็นผู้ที่มีความสำคัญ ซึ่งทุกคนที่ไม่ใช่พระอรหันต์มี และบางครั้งก็สามารถรู้ได้ในลักษณะอาการของมานะ แต่ในขณะนั้นเองไม่มีทิวฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ดูเหมือนว่า ในขณะที่เป็นมานะ เป็นเราที่มีมานะ เพราะฉะนั้น ก็น่าที่จะเป็นสักกายทิวฐิในขณะนั้น แต่แม้กระนั้นพระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงแสดงว่า ขณะที่โลกมูลจิตทิวฐิคติวิปยุตต์คือไม่มีความเห็นผิดใด ๆ เกิดร่วมด้วย อาจจะมีมานะเกิดร่วมด้วยได้

เพราะฉะนั้น มานเจตสิกเกิดกับโลกมูลจิตซึ่งไม่มีทิวฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย เท่านั้น มานเจตสิกจะไม่เกิดร่วมกับทิวฐิเลย แสดงให้เห็นว่า แม้ในขณะที่มีความสำคัญตนซึ่งมีความรู้สึกเหมือนกับว่าเป็นเราแน่นอน ขณะนั้นก็ไม่ มีทิวฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย

นี่คือการพิจารณาธรรมที่ได้ยินได้ฟัง และศึกษาพระธรรมโดยการระลึกลักษณะของสภาพธรรมต่าง ๆ เพื่อเข้าใจให้ตรงตามที่ทรงแสดง โดยเฉพาะจุดประสงค์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องวิปัสสนา ก็เพื่อให้เห็นถึงความลึกและความเหนียวแน่นของอกุศลธรรมที่มีอยู่ในสัตว์โลกเป็นประจำ เพราะแม้ว่าจะดับทิฏฐิเจตสิกเป็นสมุจเฉท เป็นพระอริยบุคคล แต่วิปัสสนาก็ยังเหลืออยู่ในขณะที่อกุศลจิตเกิดในขณะที่ยังมีอวิชชาอยู่ และเมื่ออวิชชาเกิดขณะใดก็มีวิปัสสนาในขณะนั้น

